

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Urša STEINER

**DOŽIVLJAJSKO OTROŠKO IGRIŠČE KOT
ODGOVOR NA SODOBNE POTREBE OTROK**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Urša STEINER

**DOŽIVLJAJSKO OTROŠKO IGRIŠČE KOT ODGOVOR NA
SODOBNE POTREBE OTROK**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**ADVENTURE PLAYGROUND IN RESPONSE TO THE
CONTEMPORARY CHILDREN'S NEEDS**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2015

Diplomsko delo je zaključek Univerzitetnega študija krajinske arhitekture. Delo je bilo opravljeno na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Draga Kosa, za somentorico pa profesorico dr. Ano Kučan.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Mojca Golobič
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Drago Kos
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Ana Kučan
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: doc. Darja Matjašec
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Podpisana izjavljam, da je naloga rezultat lastnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravici shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Urša Steiner

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 712.256:791.7:159.937(043.2)
KG	načrtovanje prostora/urbani prostor/naravni prostor/degradiran prostor/izbor lokacije/presoja lokacij/Ljubljana/igralni prostor/otroško igrišče/doživljajsko otroško igrišče/prosta igra/delo-igra/izkustveno učenje/tveganje/izziv
AV	STEINER, Urša
SA	KOS, Drago (mentor) / KUČAN, Ana (somentorica)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2015
IN	DOŽIVLJAJSKO OTROŠKO IGRIŠČE KOT ODGOVOR NA SODOBNE POTREBE OTROK
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	XII, 106 str., 10 pregl., 49 sl., 107 vir.
IJ	sl
JJ	sl/en
AI	Današnji otroci odraščajo drugače, kot so generacije pred njimi. Igranje računalniških igrice, gledanje televizije, uporaba mobilnih telefonov in splet postajajo središče socialnega življenja otrok. S tem se spreminja sama narava otroštva. Predvsem šoloobvezni otroci izgubljajo stik z naravo, primanjkuje jim proste igre in neposrednih socialnih interakcij, večina klasičnih igrišč pri nas pa je za njihovo igro pogosto premalo ustvarjalna in jim ne predstavlja zadostnega izziva. Kot alternativa in dopolnitev klasičnim otroškim igriščem se ponujajo doživljajska otroška igrišča (dožiji), ki so pedagoško vodena igrišča z razgibanim in bogatim naravnim igralnim okoljem, kjer si otroci sami oblikujejo igro in igrala. Naloga predstavlja razvoj, koncept, značilnosti in elemente dožijev ki so v Sloveniji razmeroma slabo poznana, saj pri nas deluje le eno, in sicer v Mariboru, ki je v nalogi tudi podrobneje predstavljeno. Naloga obravnava tudi probleme in potrebe pri odraščanju ter vzgoji današnjih otrok. Pojasnjuje, kako je lahko doživljajsko doži odgovor nanje, ko spodbuja otrokovo ustvarjalnost, druženje in sodelovanje med otroci. Otroku omogoča raziskovanje lastnih meja in s tem učenje tveganja v varnem okolju. Istočasno pa otroku omogoča tudi pristen stik z naravo v vseh njenih oblikah. V zadnjem delu naloge so predstavljeni predlogi za načrtovanje dožijev pri nas in izhodišča za izbiro ustrezne lokacije na primeru mesta Ljubljana.

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND Dn

DC UDC 712.256:791.7:159.937(043.2)

CX urban planning/urban space/natural environment/degraded space /location selection/
location assesment/Ljubljana/play space/playground/adventure playground/free
game/playwork/learning experience/risk/challenge

AU STEINER, Urša

AA KOS, Drago (supervisor) / KUČAN, Ana (co-advisor)

PP SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101

PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape
Architecture

PY 2015

TY ADVENTURE PLAYGROUND IN RESPONSE TO THE CONTEMPORARY
CHILDREN'S NEEDS

DT Graduation Thesis (University Studies)

NO XII, 106 p., 10 tab., 49 fig., 107 ref.

LA sl

Al sl/en

AB Children of today are growing up in a different way than generations before them. Children's social life is being dominated by computer games, tv shows, internet and mobile phone communication. Thus the nature of childhood is changing. Children attending school are losing their connection to the nature and are lacking free play and direct social interaction while most of our classic playgrounds in Slovenia are not creative enough and not challenging enough. Adventure playgrounds, that are pedagogically led playgrounds, present an alternative and a possibility to upgrade these classic playgrounds, since they offer a varied and rich play environment, where children can create their own play and play equipment. In this thesis I present the development, concept, features and elements of adventure playgrounds, that are not well known in Slovenia. There is only one such playground in Slovenia, that is in Maribor, which I thoroughly describe through this thesis. The thesis also presents how these kind of playgrounds can provide the answers to the problems of upbringing and educational needs of today's children. Adventure playgrounds encourage creativity and social interactions between children. They provide a safe environment, where children can explore their limits and thus their risk learning, while at the same time allowing the children to connect with the nature in all its shapes. The conclusion of thesis presents guidelines for adventure playground planning in Slovenia and a basis for choosing suitable locations for them in the city of Ljubljana.

KAZALO VSEBINE

	Str.
KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA	III
KEY WORDS DOCUMENTATION	IV
KAZALO VSEBINE	V
KAZALO PREGLEDNIC	IX
KAZALO SLIK	X
1 UVOD	1
1.1 MATERIAL IN METODE DE LA	3
1.2 CILJI DIPLOMSKEGA DE LA	3
2 PROBLEMATIKA POVEZANA Z VZGOJO OTROK, PROSTO OTROŠKO IGRO IN IGRALNIM PROSTOROM V DANAŠNJI DRUŽBI	4
2.1 POMANJKANJE NEPOSREDNIH SOCIALNIH ODNOSOV	5
2.2 POMANJKANJE UČENJA TVEGANJA IN PREVAROVANOST	6
2.3 POMANJKANJE PROSTE IGRE IN USTVARJALNOSTI	7
2.3.1 Voden a igra	7
2.3.2 Dokončane igrače	7
2.3.3 Izguba prostega časa	8
2.4 IZGUBA NEPOSREDNEGA STIKA Z NARAVO	8
2.5 IZGUBA PRIMERNEGA PROSTORA ZA IGRO	10
2.5.1 Neza dostnost igrišč s klasično igralno opremo	11
2.5.2 Zapostavljenost starejših šoloobveznih otrok	11
3 POMEN OTROŠKE IGRE ZA RAZVOJ OTROKA	12
3.1 VRSTE IGER	13
3.2 IGRA V PROSTORU IN OTROŠKO ZAZNAVANJE PROSTORA	15
3.2.1 Igra na prostem	16
3.3 KJE NA PROSTEM SE DANES OTROCI ŠE IGRAJO ?	17
4 OTROŠKA IGRIŠČA V URBANEM PROSTORU	18
4.1 KAKO LAHKO OTROŠKO IGRIŠČE VPLIVA NA OTROKOV RAZVOJ IN KVALITETO IGRANJA	18
4.1.1 Prednost pedagoško vodenih igrišč	19
4.1.1.1 Igralna površina ob vzgojno-izobraževalni ustanovi	20
4.1.1.2 Doživljajsko otroško igrišče	20
4.2 RAZVOJ OTROŠKIH IGRIŠČ IN PONO VNO VRAČANJE K NARAVI PRI NJIHO VEM OBLIKOVANJU	20

4.2.1	Razvoj prvih igrišč v Ljubljani	22
4.3	OTROŠKA IGRISČA V SLOVENIJI	23
4.3.1	Ocena preteklega stanja slovenskih igrišč	23
4.3.2	Formalna ureditev javnih igrišč	24
4.4	RAZVOJ RAZLIČNIH DOŽIVLJAJSKIH VSEBIN NA OTROŠKIH IGRISČIH	25
4.4.1	Primeri otroških igrišč v Ljubljani	26
4.4.1.1	Igrišče pred osnovno šolo V. Kraigherja na Trgu 9. maja	26
4.4.1.2	Igrišče v Živalskem vrtu Ljubljana	28
4.4.1.3	Igrišče v parku Tivoli	29
4.4.1.4	Igrišče v Severnem mestnem parku Navje v naselju Župančičeva jama	30
5	DOŽIVLJAJSKO OTROŠKO IGRISČE - DOŽI	31
5.1	PEDAGOŠKO VODENO IGRISČE	32
5.1.1	Delovna načela pedagoškega svetovalca	33
5.2	RAZVOJ DOŽIVLJAJSKIH IGRISČ V EVROPI IN IZRAELU	34
5.2.1	Danska	34
5.2.2	Anglija	35
5.2.3	Nemčija	36
5.2.4	Koncept smetiščnega igrišča v Izraelu	37
5.3	KAKO DOŽI S SVOJIMI ZNAČILNOSTMI ODGOVARJA NA SODOBNE POTREBE PREDVSEM ŠOLOOBVEZNIH OTROK	38
5.3.1	Vsakemu otroku last in svobodna izbira	39
5.3.2	Spodbuja ustvarjalnost in samostojnost v prosti igri	40
5.3.3	Nudi možnost učenja neobičajnih in tveганиh situacij	41
5.3.4	Učenje socialnosti in razvoj različnih medčloveških socialnih odnosov	42
5.3.4.1	Doži kot center skupnosti - varno območje	43
5.3.5	Doži zmanjšuje vandalizem in prestopništvo	43
5.3.6	Doži podpira zdravje in zdravi	44
5.3.7	Doži okoljsko ozavešča	44
5.4	BOGATO IGRALNO OKOLJE	45
5.4.1	Igra na dožiju	46
5.4.1.1	Izkustveno učenje	46
5.4.1.2	Ustvarjalna ali konstrukcijska igra	47
5.4.1.3	Domišljajska igra	47
5.4.2	Naravni elementi bogate igralne vrednosti	48
5.4.2.1	Štirje naravni elementi (Thomson in sod., 1995; Shackell in sod., 2008)	48
5.4.3	Igralni prostori na dožiju	48

5.4.3.1	Gradbišče	50
5.4.3.2	Prostor za živali	51
5.4.3.3	Vrt	52
5.4.3.4	Vodni element in kurišče	52
5.4.3.5	Dodatni prostori	53
5.5	IZHODIŠČA ZA OBLIKOVANJE DOŽIJEV	53
5.5.1	Osnovni prostorski coning dožija	54
5.5.2	Členitev prostora z naravnimi elementi	55
5.5.2.1	Modeliranje tal	55
5.5.2.2	Vegetacija	55
5.5.2.3	Različni živalski habitati	57
6	TEORETSKI PREGLED NASTAJANJA DOŽIJEV V SLOVENIJI	58
6.1	PRIMERI SKUPNOSTNIH PROJEKTOV, KI SPODBUJAJO DOŽIVLJAJSKO IGRO	58
6.1.1	Skupnostna akcija »Dajmo igrišča nazaj«	58
6.1.2	Onkraj gradbišča in otroški počitniški program »Na divje«	59
6.1.3	Projekt proste igre »Igralna pot Vodnikova«	60
6.2	PRIMER DOŽIJA V MARIBORU	61
6.2.1	Postavitev v prostor in velikost igrišča	62
6.2.2	Obratovalni režim	63
6.2.3	Uporabniki in zaposlitvena struktura	64
6.2.4	Upravljanje in organizacija	65
6.2.5	Program aktivnosti	65
6.2.6	Prostorski program dejavnosti	67
6.2.7	Vloga krajinskega arhitekta pri načrtovanju dožijev	70
7	IZBOR MESTNE LOKACIJE ZA DOŽI V LJUBLJANI	71
7.1	DEGRADIRANA OBMOČJA IN ZAČASNA RABA	71
7.2	STANOVANJSKE SOSESKE IN BLIŽINA OSNOVNIH ŠOL	72
7.3	MESTNI PARKI IN JAVNE REKREACIJSKO - ŠPORTNE POVRŠINE	73
7.3.1	Doži v navezavi na zelene kline in kot del centralnega mestnega parka	74
7.4	PRIMER PRESOJE POTENCIALNIH LOKACIJ V LJUBLJANI	75
7.4.1	Pomembnejša prostorska merila	76
7.4.1.1	Opredelitev prostora	76
7.4.1.2	Velikost prostora	76
7.4.1.3	Bližina in oddaljenost stanovanjskih sosesk in osnovnih šol	76
7.4.1.4	Dostopnost	77
7.4.1.5	Opremljenost in infrastruktura	77
7.4.1.6	Opis stanja prostora	77

7.4.1.7	Druga merila	78
7.4.2	Testni model presoje potencialnih lokacij	78
7.4.2.1	Celovski dvori	78
7.4.2.2	Soseska Fužine	81
7.4.2.3	Park Tivoli	83
8	PREDLOGI ZA NAČRTOVANJE DOŽIJEV V MESTU LJUBLJANA	86
8.1	VKLJUČEVANJE JAVNOSTI – NAČRTOVANJE Z OTROCI IN MLADOSTNIKI	86
8.2	CELOSTNO UREJANJE MESTNEGA PROSTORA	88
8.2.1	Tipologija doži igrišč	88
8.2.1.1	Razvoj »izkustvenih igrišč«	88
8.2.1.2	Degradirana območja preurediti v tip dožija »gradbeni park«	89
8.2.1.3	Igralne prostore ob osnovnih šolah preurediti v tip dožija »doživljajski vrt«	90
9	RAZPRAVA IN SKLEPI	92
10	POVZETEK	95
11	VIRI	97
11.1	CITIRANI VIRI	97
11.2	DRUGI VIRI	104
	ZAHVALA	

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1:	Vpliv igre na področja otrokovega razvoja (Batistič Zorec, 2002; Debelak, 2000)	12
Preglednica 2:	Razvrstitev otroške igre (Cochrane in Cave, 1984; Toličič in Smiljanić-Čolanović, 1977; Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011)	13
Preglednica 3:	Odnos otrok do prostora glede na njihovo starost (Tai in sod., 2006: 15)	16
Preglednica 4:	Preteklo stanje povprečnega otroškega igrišča v Sloveniji - raziskava Zveze za šport otrok in mladine ter Fakultete za šport (Čuk, 2007)	24
Preglednica 5:	Pomembnejše letnice odprtja doživljajskih igrišč obravnavanih v nalogi (Sutton, 2005)	37
Preglednica 6:	Primerjava glede na uporabnike in uporabo klasičnega in doživljajskega igrišča (Hayward in sod., 1974)	40
Preglednica 7:	Pomembnejši podatki Mestne občine Ljubljana za izbor postavitve dožija po četrtnih skupnostih (Buh, 2012)	73
Preglednica 8:	Primer presoje lokacije Celovski dvori po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)	79
Preglednica 9:	Primer presoje lokacije soseska Fužine po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)	81
Preglednica 10:	Primer presoje lokacije park Tivoli po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)	84

KAZALO SLIK

Slika 1:	Pomanjkanje igre v naravi močno vpliva na razvoj otrok (Brown, 2003, cit. po Brown in Taylor, 2008: 65)	9
Slika 2:	Otrokovo postopno spoznavanje notranjega in zunanjega prostora	15
Slika 3:	Otroško igrišče v Tivoliju v Ljubljani, na katerem se otroci še danes igrajo (Ogrin, 2010: 185)	22
Slika 4:	Novejši igralni elementi na igriščih ob vzgojno – izobraževalnih ustanovah	25
Slika 5:	Sodobnejša igrala na igrišču V. Kraigher, ki ponujajo nova doživetja	27
Slika 6:	Naravnejši prostor in naravni elementi na igrišču pred osnovno šolo V. Kraigher, ki spodbujajo doživljajsko igro	28
Slika 7:	Otroško igrišče Začarani gozd in vodno igralo	29
Slika 8:	Možnosti za doživetja na Tivolskem igrišču	29
Slika 9:	Elementi, ki na večjem otroškem igrišču v Severnem mestnem parku navje spodbujajo razvoj doživljajske igre in tloris igrišča	30
Slika 10:	Doživljajsko igrišče (slika levo cit. po Cochrane in Cave, 1984: 25)	31
Slika 11:	Prva angleška doživljajska igrišča na bombardiranih območjih (Kozlovsky, 2006: 14, 18, 30)	35
Slika 12:	Otroški vrtec in smetiščno igrišče v Kibbutzu (Ackerman Simchovitch, 2008)	38
Slika 13:	Uporaba različnega orodja na dožiju	45
Slika 14:	Igra na doživljajskih otroških igriščih (Shorebird ..., 2014; Sutton, 2005)	46
Slika 15:	Grajeni in začasno postavljeni objekti na dožiju	49
Slika 16:	Ograjenost dožijev - največkrat z leseno transparentno ograjo	49
Slika 17:	Igranje z zemljo, vejami in lesom ter zgrajene igralne skulpture	50
Slika 18:	Na dožiju narejena plezalna stena in drevesna hišica	51
Slika 19:	Male živali, ki domujejo na dožiju	51
Slika 20:	Različne gredice - cvetlični, zeliščni in zelenjavni vrt	52
Slika 21:	Različni vodni elementi na dožiju (slika desno cit. po Svane, 2005)	52
Slika 22:	Posedanje ob ognju sta posebno čustveno doživetje za otroke	53
Slika 23:	Oder doživetja in peskovnik na dožiju	53
Slika 24:	Odprte ravninske površine in skriti kotički na dožiju	54
Slika 25:	Shema programskega in odgovornostnega coninga s shemo povezav in dejavnosti doživljajskega igrišča (Gostinčar, 2010: 62)	54
Slika 26:	Modulacija terena omogoča vrsto motoričnih iger: guncanje, lovljenje ravnotežja, plazenje v tunelu	55
Slika 27:	Rastlinske strukture – tuneli in nekošen travnik	56

Slika 28:	Uporaba dreves za motorično igro in premagovanje izzivov (slika zgoraj levo cit. po Cochrane in Cave, 1984:14)	56
Slika 29:	Samoiniciativno ustvarjen park za rolkanje in rolanje na ljubljanski Koleziji	58
Slika 30:	Izvedba doživljajskega projekta v Ljubljani – skupina Reciklarji je organizirala igralni dogodek »Dajmo igrišča nazaj« v Župančičevi jami na travniku med bloki, kjer je bilo včasih otroško igrišče	59
Slika 31:	Kud obrat je izvedel raziskovalni poletni program za otroke »Na divje« na skupnostnem vrtu Onkraj gradbišča ob Resljevi ulici (Na divje, 2013; Onkraj gradbišča, 2014)	60
Slika 32:	Postojanke na Igralni poti Vodnikova (Klofutar Š., Klofutar A., 2014; Krajčinović, 2014)	61
Slika 33:	Lokacija mariborskega dožija v Ertlovem gozdiču	62
Slika 34:	Igralne aktivnosti na mariborskem dožiju	66
Slika 35:	Shema prostorske organizacije dožija v Mariboru (coning) R. Gostinčarja - Igre d.o.o. (Arh, 2013)	68
Slika 36:	Predvideni načrt reliefa in drevesne mase mariborskega dožija R. Gostinčarja - Igre d.o.o. (Arh, 2013).	68
Slika 37:	Predvidena končna shema prostorske organizacije dožija v Mariboru (tloris) R. Gostinčarja - Igre d.o.o. (Arh, 2013)	69
Slika 38:	Zasnova dožija Kolle 37 (Abenteuerlicher ..., 2013) in predstavitvena tabla dožija Fratz Graz	69
Slika 39:	Degradirani prostori v Ljubljani (Martinčič, 2015)	72
Slika 40:	Parkovno-rekreativna mreža v novem Prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana (Gajšek, 2008: 51, 53), v katero bi lahko bilo vpeto načrtovanje postavitve dožijev	74
Slika 41:	Različni pogledi na zeleni sistem mesta Ljubljane (Ogrin in sod., 1994: 9; Gajšek, 2008: 49)	75
Slika 42:	Rekreacijsko izobraževalni center Sava – jahalni center in manjši živalski vrt	75
Slika 43:	Shematski prikaz območja izbrane lokacije za postavitev dožija v Celovških dvorih	80
Slika 44:	Shematski prikaz območja izbranih lokacij za postavitev dožija v soseski Fužine	82
Slika 45:	Shematski prikaz območja izbrane lokacije za postavitev dožija v parku Tivoli	83
Slika 46:	Skupnostno načrtovanje in urejanje otroškega igrišča na Gubčevi ulici v Spodnji Šiški (Igrišče Gubčeva, 2011)	87
Slika 47:	Otroška igra na igralnem prostoru z izkušnjo narave »Naturerfahrungsraum« (slika levo cit. po Erster Naturerfahrungsraum ..., 2009)	89

- Slika 48: Berlinski prostor doživetja narave v parku Gleisdreieck (Erster 90
Naturerfahrungsraum ..., 2009)
- Slika 49: Predlog programskih sklopov pri urejanju odprtega prostora osnovnih 91
šol glede na učne načrte devetletke (Maljevac, 2004: 103, 116)

1 UVOD

Igra in gibanje sta osnovni otrokovi potrebi, ki sta pomembni za otrokov celostni razvoj.

Skozi igro se otrok uči spoznavati sebe in svoj svet, razvija svoje socialne sposobnosti, ustvarjalnost, presojo, sprejema izzive in tveganja, razvija svojo sposobnost mišljenja. Igra otroka spodbuja, da začne z dejavnostjo kot konstruktivno silo, ki je ključna za raziskovanje in oblikovanje njegove samostojnosti, identitete in samopodobe (Hayward in sod., 1974: 131). Način igre pa se določa skozi prostor, ki je pomemben element igre. Otrok skozi igro razvija zaznavanje prostora in postopoma prepozna, obvladuje in širi svoj prostor.

Nekdaj je večina otroške igre potekala na prostem. V današnjem svetu preživljanje prostega časa šoloobveznih otrok postaja vse bolj statično, druženje otrok zunaj na igriščih zamenjuje sedenje v zaprtih prostorih pred računalniki in televizijo. Otroci imajo na razpolago veliko didaktičnih igrac za ročne in umske spretnosti, vse manj pa se igrajo z vrstniki zunaj, v naravi, kjer bi lahko razvijali telesno-čutne izkušnje in sproščali nakopičeno energijo. Ker se starši počutijo vse bolj ogroženo in se jim vsak spontan, nenadzorovan korak otrok zdi tvegan, poskušajo otroke čim bolj zaščititi pred morebitnimi nevarnostmi. Nekontrolirano igro otrok zunaj na igrišču vidijo kot grožnjo, saj se otroku lahko kaj zgodi, zato otroka težje pustijo brez nadzora pri igri. Priložnosti za prosto igro je tako vse manj, otroška igra postaja vse bolj vodena in organizirana, odmaknjena od narave, kar prinaša vrsto različnih negativnih posledic, med drugim tudi vse slabše telesne in socialne spretnosti otrok.

Tudi sama klasična otroška igrišča postajajo vse manj zanimiva. Računalniške igrice in risanke, kjer je dinamika igre hitrejša, so za otroke privlačne in obenem drugače usmerjene kot spontane igre v odprtem prostoru. Na klasičnem otroškem igrišču so postavljena statična igrala, ki jih otrok nekaj časa raziskuje, vendar se jih, navajen intenzivnosti računalniških igric, prehitro naveliča. Zaradi varnosti na takih igriščih ponavadi tudi primanjkuje bolj dinamičnih, zanimivih igral oz. igralnih elementov, ki bi spodbujali doživljajsko igro. V Sloveniji je na splošno dobrih in zanimivih otroških igrišč v primerjavi s tujino še vedno premalo, večina obstoječih igrišč pa je klasičnih in pogosto skromno opremljenih ter slabo vzdrževanih (Arh, 2013; Brown in Taylor, 2008; Čuk in sod., 2007; Simoneti, 1999). Poleg tega pa povečana gostota prometa preprečuje otrokom varno igro na ulicah, proste površine, kjer so se otroci nekoč igrali so večinoma pozidane, jih zasedajo avtomobili, nova urejena parkirišča, trgovski centri itd. Po drugi strani pa ostajajo v ožjih mestnih središčih zapuščene igralne površine, ki veljajo za nevarne (Lange in Lehmann, 2007).

Posebej generacija starejših šoloobveznih otrok (10 – 14 let) je v pogledu prostora za igro najbolj zapostavljena. Ti otroci so se sposobni že samostojno gibati po širšem mestnem prostoru, imajo večjo potrebo po ustvarjalni in svobodni igri na prostem, na igralnem prostoru, ki jim v celoti pripada. Če jim mesto ne nudi takega prostora, si ga skušajo sami prisvojiti, kar pa velikokrat povzroča konflikte in vodi v vandalizem (Simoneti, 1999).

Vse to predstavlja izziv za krajinske arhitekta in pedagoge pri skupnem sodelovanju in pri oblikovanju različnih vrst otroških igrišč, ki bi bili tudi za otroke zanimivi in polni izzivov, a hkrati dovolj varni. Otrokom bi morali nuditi večjo možnost pri izbiri materialov in igral, več tveganih situacij in izzivov, več možnosti za različne socialne interakcije, več samostojnosti pri igri in tudi odsotnost oz. nevmešavanje odraslih v njihovo igro (Shackell in sod., 2008).

Naloga predstavlja doživljajsko otroško igrišče kot odgovor na sodobne potrebe otrok in kot alternativo pri načrtovanju otroških igrišč v slovenskem prostoru.

Doživljajsko otroško igrišče, ali krajše doži, je zamisel o ograjenem pedagoško vodenem igrišču, ki vsakemu otroku omogoča prosto igro in svobodno ustvarjanje ter raziskovanje po lastni želji in domišljiji. Pedagoški svetovalci, ki so vedno prisotni, pa samo skrbijo, da igranje poteka varno in nemoteno ter otrokom pomagajo pri premagovanju težav in pri različnih izzivih, ki se jih samostojno lotijo. Na igrišču ni nobenih vnaprej postavljenih statičnih in dokončanih igral, otroci si svoj bogat igralni prostor ustvarjajo sami, in sicer pri igri z naravnimi materiali, z gradbenimi materiali in z različnim tehničnim orodjem, ki jim je na voljo. Del igrišča je pogosto tudi prostor za ognjišče, igro z vodo in vrt. Na nekaterih dožijih domujejo tudi manjše domače živali, za katere skrbijo otroci sami. Otroci se tu skozi igro učijo spoznavanja lastnih meja, spodbujati presojo, sprejem in obvladovanje izzivov, odgovornosti do sebe in do vrstnikov ter razvijajo različne medčloveške odnose. Igrišče jim nudi osnovne pogoje za zdrav telesni, čustveni, miselni in ustvarjalni razvoj.

Ena od temeljnih značilnosti dožijev je tudi ta, da nikoli niso dokončana, vedno se spreminjajo, dopolnjujejo in nadgrajujejo. Postavljanje različnih konstrukcij in gradnja sama po sebi sta izrednega pomena, saj pri otrocih spodbujata razvoj organiziranosti, kooperativno sodelovanje, povečujeta tudi komunikacijo ter učenje. V tem je tudi njihova prednost, saj se bolje od običajnih klasičnih otroških igrišč prilagajajo na spreminjajoče se potrebe otrok in sodobne družbe.

V prvem delu naloge so predstavljeni sodobni problemi in potrebe, povezani z vzgojo otrok, prosto otroško igro in igralnim prostorom ter pomen otroške igre za otrokov razvoj. Drugi del je namenjen splošni krajši predstavitvi otroških igrišč v javnem urbanem prostoru, tudi pri nas, in vrsti igrišč z vidika pedagoškega vodenja, čemur sledi podrobnejša predstavitev dožija. V tretjem delu naloga predstavi teoretski razvoj dožijev

pri nas, kjer poda tudi izčrpnjšo predstavitev primera slovenskega doživljajškega igrišča s primerjavo prakse v tujini, iz katere poda tudi predloge doži tipologije. Na koncu naloga predstavi še predloge za načrtovanje doživljajških igrišč pri nas ter poda izhodišča za njihovo postavitve na primeru mesta Ljubljana.

1.1 MATERIAL IN METODE DELA

- S pomočjo domače in tuje literature (internetni viri, knjige, članki itd.) raziskati, kakšne so sodobne potrebe otrok glede na današnje stanje, povezano s prosto otroško igro in igralnim prostorom, ter poudariti pomen igranja v naravi z naravnimi elementi in pomen doživljajske igre za razvoj otroka.
- Poiskati podatke o razvoju in nastanku doživljajških igrišč, njihovih značilnostih in vplivu na igranje in razvoj otrok s primeri iz tujine in tuje literature.
- Nato poudariti prednosti doživljajških otroških igrišč in iz vseh najdenih ugotovitev odgovoriti, zakaj je doživljajsko igrišče lahko rešitev za sodobne potrebe otrok (predvsem šoloobveznih otrok).
- Pregledati domačo literaturo, ali obstajajo slovenska doživljajska igrišča, in nato z ogledom terena, intervjujem zaposlenih ter primerjavo tuje prakse predstaviti njihov nastanek, obratovanje, posebnosti itd. in podati izhodišča za načrtovanje in lociranje doživljajških igrišč pri nas.

1.2 CILJI DIPLOMSKEGA DELA

- Predstaviti doživljajsko otroško igrišče, njegov razvoj in nastanek, značilnosti, prednosti itd.
- Odgovoriti na vprašanje, ali je doživljajsko otroško igrišče lahko odgovor ali rešitev na sodobne potrebe, predvsem šoloobveznih otrok, pri nas in kako,
- Ugotoviti, ali doživljajska otroška igrišča že obstajajo v Sloveniji, koliko jih je in podati predloge za njihovo načrtovanje pri nas in izhodišča za izbiro ustrezne lokacije na primeru mesta Ljubljana.

2 PROBLEMATIKA POVEZANA Z VZGOJO OTROK, PROSTO OTROŠKO IGRO IN IGRALNIM PROSTOROM V DANAŠNJI DRUŽBI

Živimo v času družbenih, kulturnih in ekonomskih sprememb. Naša družba postaja vse bolj informacijska – sodobne komunikacijske naprave nam omogočajo, da imamo več različnih interakcij dnevno, lahko smo nenehno v posrednem stiku z drugimi in zdi se nam, da svet postaja vse bolj dosegljiv. Po drugi strani pa je manj neposredne komunikacije in osebnih stikov, druženje poteka vse bolj virtualno preko raznih družabnih omrežij (Ule, 2009). Dlje časa se zadržujemo v notranjih prostorih in se oddaljujemo od narave, ne počutimo se več del nje.

Odperti zunanji prostor je včasih bolj povezoval ljudi. V njem se je odvijal velik del družabnega življenja. Ljudje so sedeli na klopcih pred hišami, opazovali otroke pri igri, se družili s sosedi. Otroci so se zunaj srečevali z drugimi otroki in se v bližini domov prosto igrali. Tako so se lahko sami naučili, kaj je prav in kaj ne, kaj je bolj prijetno in kaj ne. V mestih je taka igra potekala na dvoriščih, ulicah, trgih, vrtovih in parkih, na podeželju pa na kmetiji, v vasi in v naravi.

Tradicionalne oblike otroške in ulične igre so bile prisotne skozi celotno človeško zgodovino – otroci so se zunaj igrali tudi v najbolj groznih okoliščinah, kot so vojne in koncentracijska taborišča. Danes pa te otroške igre izginjajo (Frost, 2009) in otroci premalo medsebojno sodelujejo v prosti, spontani igri. Igra se največkrat odvija v notranjih prostorih in skozi določen medij, saj v urbanih področjih starši svojih otrok neradi puščajo zunaj brez nadzora, sami pa imajo tudi vedno manj časa, da bi šli z njimi.

Z vseh strani prihajajo omejitve za svobodno otroško igro na prostem, zaradi katerih današnji otroci odraščajo drugače, kot so odraščale generacije pred njimi. Med te zagotovo spadajo napredek v tehnologiji, vpliv medijev, izginjanje zunanjih igralnih prostorov in predvsem starševski strah pred kriminalom, tujci, prometom, poškodbami itd. Morda je za odrasle postal svet prenevaren. Ne želimo tvegati, bojimo se, nočemo biti krivi, če bi se kaj zgodilo otrokom, ravnamo preventivno pred nevarnostmi, vse si želimo predvideti, ne želimo sprejeti polne odgovornosti, če bi šlo kaj narobe, ko bi delovali drugače, kot nas je primoral družbeni razvoj. Starši danes otroke omejujejo, ko jih ne izpustijo izpod nadzora.

Ko postajajo otrokove izbire in priložnosti za igro vedno bolj omejene, otrok težje spozna sebe in svoje sposobnosti, svet in svoj odnos do njega. Okrnjena je svoboda, ki je pomembna za otrokov razvoj, še posebej medgeneracijska in medosebna komunikacija, priložnosti za raziskovanje novih prostorov in priložnosti za igro (Hayward in sod., 1974).

Otroci v sebi še vedno nosijo to, da so otroci, polni sanj, domišljije, pustolovščin. Takoj, ko se jim ponudi možnost, plane vse to na dan. Otroci se niso spremenili, v svojem bistvu

ostajajo enaki, le da jim ne dovolimo. Zato je prav, da jim to ponovno omogočimo, da bodo lahko zadovoljili svoje naravne potrebe po prosti igri, raziskovanju, ustvarjanju, gibanju, druženju z vrstniki in stiku z naravo.

2.1 POMANJKANJE NEPOSREDNIH SOCIALNIH ODNOSOV

Človek je socialno bitje, kar pomeni, da se izpolnjuje in uresničuje v druženju z drugimi ljudmi, ko spoznava osnovne zakonitosti odnosov. Zdravega in učinkovitega sodelovanja z drugimi se nauči skozi otroštvo. Za socialni razvoj otroka sta torej pomembna pristni stik in komunikacija z ljudmi, ki ga obkrožajo (Žorž, 2002).

Današnji življenjski slog nas vodi v separacijo in individualizem ter zmanjšuje globino in intenzivnost odnosov. Uporaba mobilnih telefonov neredko vodi v mentalno in socialno odsotnost posameznika (Ule, 2009), računalnik in televizija nam nudita samozadostno zabavo znotraj zidov doma. Po medmrežju lahko neomejeno komuniciramo s prijatelji in tudi nakupujemo. Če pa že gremo po nakupih, se odpeljemo na obrobje mesta, v velika nakupovalna središča, kjer je vse na enem mestu: trgovine, zabava, rekreacijski centri, otroška igrišča itd. Manj se družimo s sosedi, po večini jih niti ne poznamo.

Igranje računalniških igrice, gledanje televizije, uporaba mobilnih telefonov in interneta postajajo center socialnega življenja otrok. Otrokom dajejo veliko možnosti sodelovanja in interakcije s svetom in novimi virtualnimi svetovi. Širjenje novih tehnologij tako spreminja samo naravo otroštva. Danes otroci doživljajo drugačno izkušnjo socialnih stikov in se drugače socialno razvijajo, kot so se otroci, ki teh izkušenj niso imeli. Nekateri to vidijo kot izpostavljanje otroka nečemu, kar ni zmožen obvladati, nečemu, kar predstavlja grožnjo in lahko otroku škoduje. Drugi to jemljejo kot nekakšno kompenzacijo za izkušnjo resničnega sveta, kot so ga doživljale prejšnje generacije. Dejstvo je, da se večini staršev zdi bolj varno, da je otrok doma in prek računalnika klepeta s prijatelji ali igra igrice, kot da bi se igral, družil z drugimi otroki zunaj na igrišču ali nekje v mestu (Gill, 2007; Ule, 2009).

Kakšne so posledice odraščanja ob računalniku, se pokaže, ko otroške računalniške generacije odrastejo. Janez Arh, diplomirani socialni delavec in vodja društva Center za pomoč mladim v Mariboru, opozarja, da so posledice že vidne. Nekateri mladostniki, stari od 20 do 25 let, so danes socialno močno nevešči, socialno nepismeni. Dotikali so se vseh podatkov preko različnih tehnologij, imeli vse znanje dosegljivo, vendar vseeno, ko pridejo v bližino ljudi, ne vedo, kako se obnašati. Arh pravi, da virtualni svet s svojo neresničnostjo ne zmore zadovoljiti socialne potrebe po pripadnosti, saj so internet, različna socialna omrežja in mobilni telefon le približki pristnemu osebnemu stiku, neposredni izkušnji druženja (Arh, 2013).

Bajzek (2003) pravi, da so tehnična elektronska sredstva, ki so danes na razpolago otrokom, le navidezna družba, ki ne more nadomestiti resničnega stika z vrstniki in prijatelji ter da močno stopnjujejo individualno, osamljeno preživljanje prostega časa otrok pred televizijo, pri poslušanju glasbe ali pred računalnikom.

2.2 POMANJKANJE UČENJA TVEGANJA IN PREVAROVANOST

Sociolog Frank Furedi je današnjo družbo poimenoval *kultura strahu* (Gill, 2007). Zaradi gospodarske krize, politične krize in krize vrednot se počutimo nemočni in brez nadzora nad svojim življenjem. Ves ta strah se odraža tudi v odnosu staršev do otrok. Starši postajajo pretirano zaskrbljeni in negotovi glede varnosti otrok, čeprav, statistično gledano, otroci še nikoli v zgodovini človeške civilizacije niso bili tako varni kot dandanes.

Pretirano zaskrbljenost staršev glede varnosti otrok označuje izraz *hiperprotektivnost* (ang. »overprotection«) – prezaščitenost ali prevarovanost (Žorž, 2002). Zanj je značilno, da starši vidijo svet kot nevarnost, pred katero skušajo zaščititi svojega otroka, radi bi ga obvarovali pred vsako neugodno izkušnjo, zato mu ne puščajo početi stvari samostojno.

Na vrsto zunanjih aktivnosti, ki so jih prejšnje generacije v otroštvu izvajale brez pomislekov o nevarnosti npr. plezanje po drevesih, celodnevno igranje zunaj brez nadzora odraslega itd., se danes gleda kot nevarne. Starši, ki jih svojim otrokom dovoljujejo, pa so v očeh drugih neodgovorni. Worpole (2003) navaja raziskavo iz Velike Britanije, po kateri starši 45 % otrokom ne dovoli iger z vodo, 36 % jih ne sme plezati po drevesih, 26 % otrok pa ni dovoljeno niti plezanje po igralih.

Starši danes posvetijo veliko več časa nadzoru otrok, kot so ga nekoč. Gill (2007) navaja rezultate raziskave Future Foundation iz leta 2006, ki kaže, da se je čas nadzora staršev iz 25 minut na dan v letu 1975 povzpел na 99 minut dnevno v letu 2000. Ker se starši bojijo, da bi se otrokom kaj zgodilo, imajo otroci danes vse manj svobode in samostojnosti. Raziskava iz leta 2005, ki jo omenjata Brown in Taylor (2008), pravi, da 67 % otrok, starih od 8 do 10 let, ni šlo nikoli samih v park, 33 % pa se jih ni nikoli igralo zunaj s prijatelji brez nadzora odraslega. Nekoč je bilo samoumevno, da so se otroci igrali zunaj sami in da so sami hodili v šolo tudi po več kilometrov daleč. Raziskava iz leta 2007 (Shackell in sod., 2008) je pokazala, da se je 71 % staršev današnjih otrok v mladosti igralo zunaj na ulicah v bližini domov, v primerjavi z danes, ko se zunaj igra le 21 % otrok.

Današnji starši se ne zavedajo, da je ideja o odraščanju brez tveganja, brez težav in izzivov nerealna. Nezgode in poškodbe so del življenja in imajo v razvoju otroka pozitivno vlogo. Prednosti, ki jih s tveganjem dobijo, so večje od stopnje tveganja: igranje na prostem je do neke mere za otroka nevarno, vendar to nevarnost presegajo prednosti, kot so zdravje in razvoj telesnih sposobnosti otroka (Gill, 2007). Potreba otrok po tveganju je naravna: če

otroci tej potrebi ne zadostijo, bodo morda iskali situacije, v katerih bodo izpostavljeni še večjim tveganjem (Gill, 2007).

2.3 POMANJKANJE PROSTE IGRE IN USTVARJALNOSTI

Hosta (2007) opozarja, da vzgajamo motorično inteligentne, natrenirane otroke, sposobne doseganja vrhunskih športnih rezultatov, ki pa ne morejo nadomestiti čustvenega in socialnega manjka, ki je nastal zaradi pomanjkanja proste igre. Otroke, ki jim ni omogočena prosta igra, je označil z izrazom *igralno zanemarjeni otroci*, ki ne izživijo igrivosti kot temeljne značilnosti otroštva in se pozneje niso sposobni soočiti z odgovornostjo, ki jo zahteva globalni svet v imenu humanosti. Ne razvijajo se v osebnosti v polnem smislu in zmožnostih, ki bi jim omogočale ustvarjalno življenje v družbi miru (Hosta in sod., 2007).

2.3.1 Vodena igra

Prosto otroško igro je zamenjala nadzorovana, organizirana in vodena igra.

Ko starši poskušajo zaščititi otroka pred nevarnostmi in tveganjem, posegajo tudi v njegovo prosto igro. Današnji svet pušča otroku zelo malo možnosti za svobodno igro z lastno pobudo; raziskovanje po spletu jim to še v celoti dopušča, zato se tudi tu pojavi starševska intervencija v obliki varnega interneta. Odrasli želijo otroško igro prezgodaj nadomestiti z delovnimi nalogami in jo spremeniti v učni proces, saj mislijo, da je igra brez nadzora in usmeritve lahko nevarna za otroka, ne vidijo pa njene prednosti in otrokovega doživljanja ob njej.

Preveliko poseganje v igro ima za posledico izgubo otrokove spontanosti, ustvarjalnosti in izvirnosti. Zavira otrokovo domišljijo, lastno pobudo in samostojnost. Igra za otroka izgubi pomen, otrok v igro ne vnaša več resničnih občutij (Debelak, 2000; Simoneti, 1999).

2.3.2 Dokončane igrače

Otrokovo ustvarjalnost in domišljijo omejujemo tudi z izbiro igrač. Danes ima otrok na izbiro veliko že izdelanih igrač npr. kuhinja, trgovina, mehanična delavnica itd., ki imajo pogosto že v naprej točno določen način igre, kar otroka pogosto ne zadovolji za dalj časa. Lahko pa se zgodi, da v želji po ustvarjalnosti in razumevanju poskuša dokončano igračo uporabiti z drugačnim namenom, kot je bila prvotno oblikovana.

Otrok v resnici ne potrebuje dokončanih igrač, temveč orodje in materiale, s katerimi poizkuša sam narediti svojo igračo (Thomson in sod., 1995); za igro potrebuje le preproste reči, da bi lahko pustil prosto pot svoji domišljiji in ustvaril igračo, ki bi ji določil celo vrsto vlog in uporabnosti.

2.3.3 Izguba prostega časa

Medtem ko je bil sprva v središču problem pomanjkanja prostorov za igro, stopa danes v vedno večji meri v ospredje časovni dejavnik – kdaj se bo otrok lahko prosto igral? Zaradi usklajevanja procesov v družini, šolskih zahtev in strahu staršev pred neformalnim preživljanjem prostega časa se razvija t. i. načrtovano otroštvo. Otroci in mladostniki imajo vedno manj časa, o katerem bi sami odločali in s katerim bi prosto razpolagali, saj večinoma sledijo ritmu poučevanja, kot ga določi nekdo drug. S tem izgubijo dragocen čas, ko bi se lahko naučili ustvariti svoj lastni ritem, se lahko posvetili lastnim interesom in razvili zelo pomembno neformalno socializacijo (Bajzek, 2003).

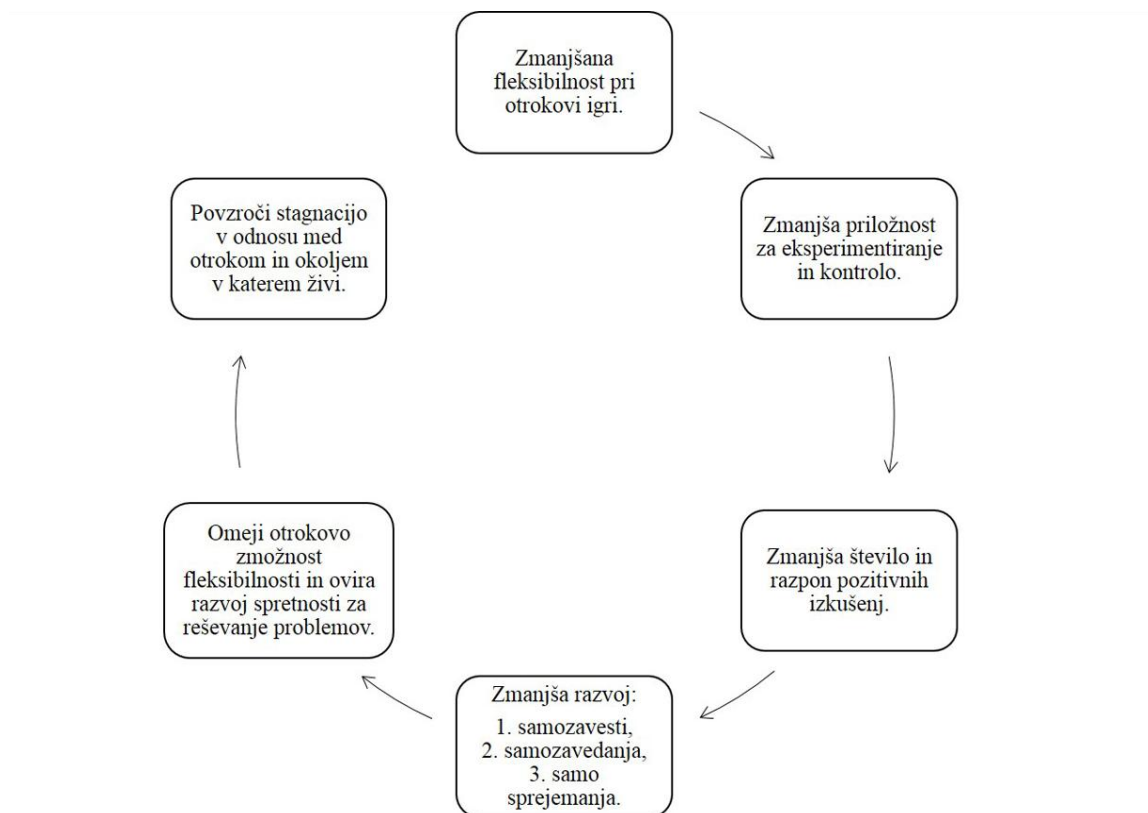
Starši otroke po šoli vpisujejo v različne dejavnosti, ki so sicer za otrokov razvoj dobre, vendar se je potrebno zavedati, da otrok potrebuje tudi čas za nevedeno in neformalno preživljanje prostega časa, kjer bo lahko brez poseganja odraslih sam oblikoval svojo igro, svobodno ustvarjal in razvijal svojo kreativnost ter imel možnost predelati stvari, s katerimi se srečuje v vsakodnevnem življenju (Worpole, 2003).

Pri tem tudi lahko opazimo, da otroci v vse večji meri izgubljajo sposobnost smiselno razpolagati s svojim časom in se dalj časa ukvarjati z eno stvarjo – slaba zbranost, neosredotočenost, nepotrpežljivost. Televizijski programi, šolski programi, pristočasni programi itd. vodijo k temu, da se otroci v umetno ustvarjenih časovnih intervalih vse manj znajdejo (Lange in Lehmann, 2007).

2.4 IZGUBA NEPOSREDNEGA STIKA Z NARAVO

Moderna družba bolj ceni tako imenovanega *nevidnega* otroka, ki se večino časa zadržuje v zaprtih prostorih, npr. celodnevna šola, obšolske dejavnosti, dom (Lange in Lehmann, 2007). Otroke to odvrača od igre v naravi. Otroci s tem ne izgubljajo le stika z naravo, izgubljajo tudi naravo kot prostor za doživljajsko igro. To ima lahko negativen vpliv na otrokove emocionalne, socialne, psihološke in kognitivne sposobnosti. Pogosto igranje otrok v enem in istem zaprtem prostoru globoko pripomore k zmanjšani možnosti za optimalni razvoj možganov, kar posredno lahko privede do kasnejšega nasilnega in agresivnejšega vedenja (Brown, 2003, cit. po Brown in Taylor, 2008). Iz spodnjega grafa je razvidno, kako zmanjšana fleksibilnost pri otrokovi igri lahko vodi k nižjemu intelektualnemu razvoju in k razvoju apatičnosti (Slika 1).

Pomanjkanje igre na prostem vpliva tudi na zdravje otrok. Preskromno gibanje se kaže pri vedno več otrocih v obliki prekomerne teže, nepravilne drže in motoričnih nespretnosti (Lange in Lehmann, 2007).

Slika 1: Pomanjkanje igre v naravi močno vpliva na razvoj otrok (Brown, 2003, cit. po Brown in Taylor, 2008: 65)

Socialni ekolog Stephen R. Kelter je opisal tri načine stika otroka z naravo (Tai in sod., 2006):

- direktni, fizični kontakt – otrok se igra v naravi,
- posredni kontakt – otrok naravo spoznava preko živalskih vrtov, arboretumov, parkov,
- simbolna izkušnja – otrok naravo spoznava preko televizije, računalnika, knjig, revij.

Danes je vse manj direktnega stika z naravo, vse več pa izkušenj na simbolni ravni. Mestni otroci se tako manj zavedajo, kakšen pomen ima narava za človeštvo. Velikokrat so za razvijanje otrokovega negativnega odnosa do narave odgovorni prav starši, ki ne čutijo povezanosti z njo. Otroci ne pustijo, da se igrajo z zemljo in se umažejo, da se igrajo z vodo in se zmočijo, da se igrajo v gozdu, itd. Vse zaradi nevarnosti, umazanije, bakterij, onesnaženosti, prenosljivih bolezni itd., kar bi vse lahko slabo vplivalo na otrokovo zdravje. Nič čudnega torej ni, če se otroci v naravi počutijo ogroženo in tuje (Lange in Lehmann, 2007; Tai in sod., 2006).

Res je, da so skrbi staršev deloma utemeljene, vendar se je potrebno zavedati, da je oblikovanje stika z naravo ključno prav v času otroštva. Če ga v zgodnjih letih otroci ne razvijejo, se tudi kot odrasli ne bodo čutili povezani z naravo, ne bodo čutili, da so del nje in lahko namesto privlačnosti razvijejo odpor do nje. Na ta problem opozarja več avtorjev (Tai in sod., 2006; Dolanc, 1973; Danks in Schofield, 2007). Odrasel človek, ki povezave z naravo ne čuti, tudi ne razvije ljubezni in spoštovanja do nje. Naravo lahko doživlja kot nekaj ogrožajočega in občuti nelagodje do vsakega okolja, ki ga ni ustvaril človek. Težje tudi sprejema ekološke koncepte, varstvo okolja, ekologijo in lahko razvije izkoriščevalski odnos do okolja, kjer naravo dojema le kot vir pridobivanja dobrin.

2.5 IZGUBA PRIMERNEGA PROSTORA ZA IGRO

Možnosti za svobodno otroško igro so posebej v mestih močno pod vplivom družbenih in okoljskih sprememb. Danes je svoboda do izrabe obstoječih prostorskih igralnih možnosti zelo okrnjena. Igralno in učno polje, ki je bilo za otroške generacije nekdanje samoumevno, je izginilo v nekaj desetletjih. Različni avtorji (Kikelj, 2012; Lange in Lehmann, 2007; Simoneti, 1999) navajajo podobne spremembe v prostoru.

Delo, poraba in prosti čas so se prostorsko vedno bolj ločevali. V ožjih mestnih središčih, ki so bila nekoč jedra srečevanj in komunikacije, so ostajale zapuščene igralne površine, vedno več družin se je izselilo v predmestja velikih mest. Za suburbanizacijo velja, da imajo otroci tako v svojem bližnjem domačem življenjskem okolju vse manj vsakodnevnih aktivnosti in so tako vedno bolj spremljani in odvisni od staršev, kar spodbuja k individualizaciji, zmanjševanju druženja tako odraslih kot tudi otrok, urbane strukture kot nakupovalna središča, šole in domovi, pa postajajo samozadostne.

Zaradi preseljevanja na obrobja mest se je povečal tudi dnevni promet in število avtomobilov – trend k posedovanju svojega vozila. Povečana gostota prometa preprečuje varno igro na ulicah, proste površine, kjer so se otroci nekoč igrali, pa zasedajo avtomobili, nova urejena parkirišča, trgovski centri itd. V Nemčiji je razmerje med otroki in avtomobili okrog leta 1970 znašalo še 1:1; danes na vsakega otroka pridejo že več kot štirje osebni avtomobili 1:4 (Lange in Lehmann, 2007).

Po drugi strani pa zaradi gostega poseljevanja izginja odprt in nepozidan prostor, s tem se izgubljajo dragocene površine za igro in tudi primanjkuje prostora za nove. Število novonačrtovanih otroških igrišč, ki se vključujejo v moderno funkcijsko ločevanje, ne more držati koraka z razvojem. Hkrati pa otroška igrišča postajajo po eni strani v skupnostih bolj proračunska obremenitev, po drugi strani pa za otroke hitro nezanimiva, ker večinoma ne morejo popolnoma izpolniti želja po pustolovščinah in spremenljivosti.

2.5.1 Nezačudenost igrišč s klasično igralno opremo

Fiksna igrala na klasičnih igriščih spodbujajo predvsem samostojno, primerjalno in tekmovalno fizično naravnano igro. S tem, ko določajo omejeno število in vrsto telesnih aktivnosti, ponujajo bolj statično igro, ki otroke zadovolji pogosto le krajši čas, v katerem ne razgibajo svoje domišljije, ne zadovoljijo potrebe po svobodnem raziskovanju in vživljanju v izkustvene igre, da bi lahko s tem raziskali svojo lastno identiteto in odnos do ostalega sveta (Arh, 2013). Hkrati tudi omejujejo skupinsko komunikacijo, saj se priložnost za pogovor pojavi le, če otroci ta igrišča obiščejo sočasno, vendar so glavne teme pogovorov predvsem o uporabi igral in o skupnih aktivnostih v trenutnem prostoru, redko pa o doživetjih izven igrišča (Hayward in sod., 1974; Simoneti, 1999). Na takšnih igriščih pa je ponavadi tudi veliko odraslih, zaradi katerih mladi nimajo intimnosti.

Takšna igrišča so zanimiva predvsem za predšolske otroke in otroke, ki niso še popolnoma samostojni in prihajajo večinoma v spremstvu odraslih. Za njih so ta igrišča lahko povsem ustrezna vendar tudi ne popolna rešitev. Za starejše otroke pa so lahko hitro nezanimiva in jim ne vzbudijo zanimanja za daljši čas, ker so zaradi svoje togosti in monofunkcionalne zasnove preveč definirana in ne morejo popolnoma izpolniti želja po pustolovščinah (Golobič, 1999). Na to kaže tudi vsesplošen vandalizem, ko ti otroci ponesreči ali zlonamerno uničujejo igrala (Simoneti, 1999).

2.5.2 Zapostavljenost starejših šoloobveznih otrok

Ravno generacija starejših šoloobveznih otrok (10–14 let) je najbolj zapostavljena pri zagotavljanju njim primerne igralne prostora. Ti otroci so specifična skupina, ki ima večje potrebe po fizični aktivnosti in samostojnosti ter je že mobilnejša. Najpomembnejša jim je *varna svoboda* in odmik od doma in nadzora (Simoneti, 1999: 65). Njihov doseg zunanjega prostora se širi, sposobni so se že samostojno gibati po širšem mestnem prostoru. Ker je njihov prosti čas skoraj v celoti zapolnjen z raznimi izobraževalnimi, športnimi dejavnostmi in so skoraj ves čas nadzirani in vodeni ter so zaradi hrupnejše in bolj dinamične igre težje družbeno sprejeti, še posebej potrebujejo samostojno in ustvarjalno sprostitev v svobodni igri na prostem, v igralnem prostoru, ki jim v celoti pripada. Če jim mesto ne nudi prostora, si ga skušajo sami prisvojiti, kar pa velikokrat povzroča konflikte in vodi v vandalizem (Simoneti, 1999).

Pri načrtovanju igralnih prostorov je torej potrebno upoštevati, da ta starostna skupina otrok potrebuje pri igri večjo izbiro materialov in igral, več možnosti za ustvarjalne izzive, več tveganih situacij, odsotnost oz. nevmešavanje odraslih in medvrstniško komunikacijo. Ti otroci potrebujejo prostor za druženje, kjer so zaželeni in ki ga lahko samostojno obiščejo (Shackell in sod., 2008), hkrati pa jim mora nuditi varen okvir, kjer se lahko svobodno izrazijo in izkušajo.

3 POMEN OTROŠKE IGRE ZA RAZVOJ OTROKA

Igra predstavlja pomemben del otrokovega življenja in ima pomembno vlogo v otrokovem razvoju. Je proces učenja, ki daje otroku možnost raziskovanja, preizkušanja, doživljanja in ne predstavlja le razvedrila, ampak preživljanje časa, ko pridobiva znanje in izkušnje, nujne za intelektualni, čustveni in socialni razvoj. Skozi igro otrok spoznava sebe in svet, ki ga obdaja. Otrok se skozi igro uči, kako obvladovati samega sebe in stvari okoli sebe, nauči se reševanja problemov, sprejemanja odgovornosti za svoje odločitve, razvija jezikovne spretnosti, ustvarjalnost, socialne veščine in motorične spretnosti, hkrati pa skozi igro zadovolji svojo osnovno potrebo po izražanju samega sebe, kar ga vodi v nove dejavnosti, s katerimi razvija gibalne, zaznavne, mentalne sposobnosti, delovne navade, ustvarjalnost, moralne in estetske standarde, interese in čustveno življenje (Bacus, 2007; Cochrane in Cave, 1984; Strehovec, 2003; Hurwitz, 1999; Shackell in sod., 2008).

Igra ima velik vpliv na vsa področja otrokovega razvoja. Vpliv igre na razvoj otroka je predstavljen v Preglednici 1.

Preglednica 1: Vpliv igre na področja otrokovega razvoja (Batistič Zorec, 2002; Debelak, 2000)

PODROČJA OTROKOVEGA RAZVOJA	OTROK SKOZI IGRO
TELESNI RAZVOJ – razvoj gibalnih sposobnosti in spretnosti	- razvija in krepi svoje telo - preizkuša meje svojega telesa - se uči nadzora nad svojim telesom - razvija telesne spretnosti in sposobnosti
KOGNITIVNI RAZVOJ – miselni	- razvija domišljijo in ustvarjalnost - razvija svojo inteligenco
EMOCIONALNI RAZVOJ – čustveni	- sprošča in izživlja svoja čustva (npr. doživljanje zadovoljstva, premagovanje strahu) - se uči premagovati težave in konflikte - se uči uresničevati svoje želje
SOCIALNI IN MORALNI RAZVOJ	- spoznava fizično okolje in pravila, ki vladajo v njem - spoznava vrstnike, uči se soočenja z drugimi ljudmi - poskuša reševati probleme - pridobi si strpnost, tovarištvo, obzirnost - občutek za sodelovanje - razvija samokontrolo (npr. impulzivnosti, agresivnosti) - osvaja družbene norme in pravila
OSEBNOSTNI RAZVOJ	- razvija samostojnost - oblikuje samopodobo - spoznava različne vloge in vstopa v svet odraslih

Otrok, pri katerem igra v otroštvu ni bila prisotna v zadostni meri, pozneje težje prenaša stres in težje komunicira z drugimi. Obstaja večja verjetnost, da bo v dobi adolescence in odraslosti postal nasilen, da bo slabše razvil svoje čustvene in socialne spretnosti. Tudi verjetnost pojava depresije, debelosti in nezadovoljstva z življenjem je večja (Play deprivation, 2003).

Igra za otroka torej ni le dejavnost, ampak potreba in tudi pogoj, da se normalno celostno razvija. Otroku pomaga zadovoljiti njegove podzavestne potrebe po gibanju, aktivnosti in raziskovanju. Pomaga mu sprostiti in izživeti njegove strahove, napetosti in doseči pomirjanje. Igra predstavlja tudi neke vrste pripravo na poznejše poklicno življenje – otrok v igri uri svoje ročne spretnosti, razvija svoje sposobnosti in spoznava različne dejavnosti (Batistič Zorec, 2002; Simoneti, 1999). Tomšič Čerkez in Zupančič (2011) predpostavljata, da je igra za otroka prav tako pomembna kot vzgoja.

3.1 VRSTE IGER

Igra je bistvenega pomena za zdrav razvoj otrok in mladih – ne le za njihov telesni razvoj, vendar tudi za socialni in kognitivni razvoj. Cochrane in Cave (1984) sta tako igro razdelila na tri osnovne komponente: motorično, socialno in kognitivno, za katere pravita, da v različnem razmerju sestavljajo vse vrste iger, ki se pojavijo med odraščanjem otroka.

Preglednica 2: Razvrstitev otroške igre (Cochrane in Cave, 1984; Toličič in Smiljanić-Čolanović, 1977; Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011)

AVTOR	RAZVRSTITEV
Razvrstitev igre na tri osnovne komponente (Cochrane in Cave, 1984)	MOTORIČNA IGRA Vključuje fizično gibanje (plezanje, guganje, skakanje, tekanje).
	SOCIALNA IGRA Vključuje interakcijo z drugimi otroki.
	KOGNITIVNA IGRA Otrok skozi izvajanje aktivnosti prepoznava, da lahko s svojimi dejanji vpliva na okolico; otrok raziskuje odnos dejanje – posledica.
Razvrstitev glede na otrokovo socialno udeležbo in starost (Toličič in Smiljanić – Čolanović, 1977)	INDIVIDUALNA – SAMOSTOJNA IGRA (značilna do 2. leta) Otrok se igra sam, vrstnika le opazuje pri igri.
	VZPOREDNA IGRA (med 2. in 3. letom) Otroci se igrajo v skupini, vendar vsak zase.
	SKUPNA IGRA (po 3. letu) - sociativna (otroci se igrajo skupaj, vendar nimajo skupnega cilja) - sodelovalna (otroci se igrajo skupaj, z istim ciljem)

Se nadaljuje

Nadaljevanje Preglednice 2: Razvrstitev otroške igre (Cochrane in Cave, 1984; Toličič in Smiljanić Čolanović, 1977; Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011)

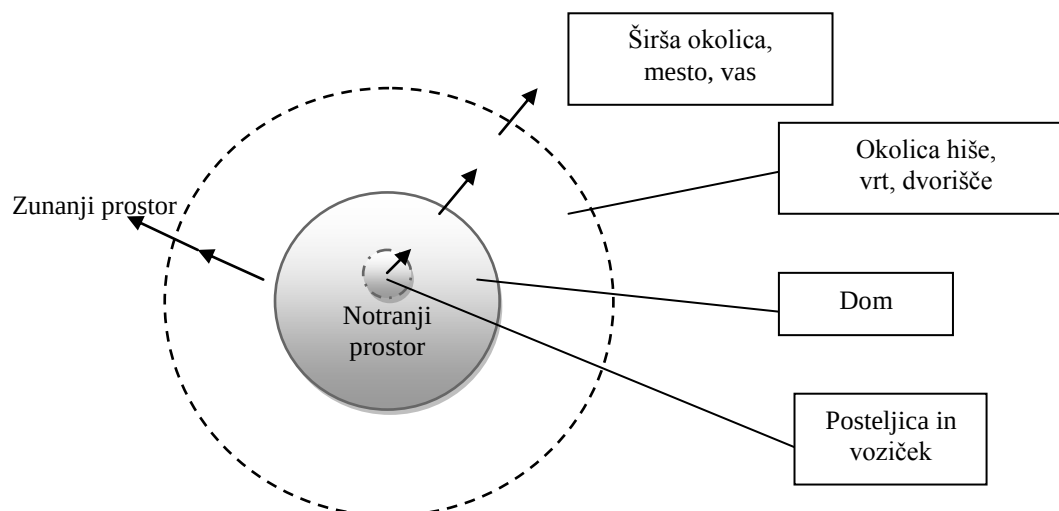
AVTOR	RAZVRSTITEV
Razvrstitev po vsebini otroške igre (Toličič in Smiljanić-Čolanović, 1977)	FUNKCIJSKA IGRA Preizkušanje senzomotoričnih shem na predmetih (gibanje – tek, plezanje, hoja; metanje, tipanje).
	DOMIŠLJIJSKA IGRA Različne simbolne dejavnosti, igra vlog.
	DOJEMALNA IGRA Poslušanje, opazovanje, posnemanje branje.
	USTVARJALNA IGRA Risanje, oblikovanje, pripovedovanje, pisanje.
Razvrstitev glede na otrokovo socialno udeležbo in starost (Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011)	SVOBODNA IGRA (značilna za starost do 2 let) Otrok se igra sam in s tem raziskuje svet okoli sebe (premetavanje, razstavljanje, razmetavanje predmetov).
	POSNEMALNO IGRANJE (po 3. letu) Otrok posnema vedenje in dejanja, ki jih opaža pri odraslih.
	KONSTRUKTIVNA IGRA (med 5. in 6. letom) Otrok sestavlja različne predmete, njegova igra postane ustvarjalna (gradnja hišic, sestavljanje avtomobilčkov, šivanje oblekic).
Značilnosti igre po vsebini in starostih otroka (Cochrane in Cave, 1984)	FUNKCIJSKA IGRA (prevladujoča oblika igre do 2 let) Otrok spoznava svoje telesne značilnosti in sposobnosti ter odnosa dejanje – posledica; ta igra se nadaljuje tudi po drugem letu, vendar postaja vedno kompleksnejša, se postopoma nadgrajuje in povezuje z drugimi oblikami igre (konstrukcijsko, dramsko).
	KONSTRUKCIJSKA IGRA (se pojavi okoli 2. leta) Otrok uporablja, preoblikuje in kombinira različne predmete in materiale (pesek, voda, različni gradbeni materiali, barve) ter s tem razvija svojo kreativnost in zadovoljuje svojo potrebo po kreiranju in preoblikovanju svojega okolja.
	SIMBOLNA IGRA (se razvije proti koncu 2. leta) Otrok si svoje igralno okolje oblikuje v svoji domišljiji; skozi to obliko igre otrok raziskuje in razrešuje konflikte (igre pretvarjanja, igranje vlog, domišljajska igra, igra »kot da«).
	IGRA VLOG Spodbuja kognitivni razvoj, kreativnost in socialne veščine (pretvarjanje, posnemanje različnih situacij in oseb, imitiranje, igranje umišljenih situacij).
	IGRA S PRAVILI (otroci se je učijo postopoma do 6. leta) Otrok mora prepoznati in se podrediti v naprej dogovorjenim pravilom igre ter sprejeti omejitve, ki jih ta pravila prinašajo; otrok se uči specialnih veščin in razvija socialne veščine.
	KOOPERATIVNA (SODELOVALNA) IGRA Preko sodelovalne igre se otrok nauči sodelovanja, prilagajanja drugim in reševanja konfliktov; ta igra se razvije postopoma preko individualne in vzporedne igre (asociativne).

Različni avtorji igro različno razvrščajo. Klasifikacije se razlikujejo po poimenovanju, določanju vrste igre in njeni vsebini, ki je najpogostejši kriterij klasifikacije. V Sloveniji sta prvo razvrstitev otroške igre izdelala Toličič in Smiljanić – Čolanović (1977), in sicer na funkcijsko, simbolno, ustvarjalno in dojemalno igro. V Preglednici 2 je predstavljena razvrstitev po različnih avtorjih.

3.2 IGRA V PROSTORU IN OTROŠKO ZAZNAVANJE PROSTORA

Vsakdo nosi v sebi močne otroške spomine na določen prostor. Zgodi se, da se prav zaradi teh spominov na določenem kraju počutimo prijetno oziroma neprijetno (Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011: 92). Identifikacija s prostorom, v katerem smo preživeli otroštvo, je očitno močnejša od tiste, oblikovane pozneje v življenju. Človek o njih razmišlja veliko pogosteje kot o drugih prostorih, v katerih je živel kasneje v svojem življenju (Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011).

Otroška igra poteka v nekem prostoru, pri čemer ima prostor velik vpliv na obliko igre. Tako je na primer igra otrok zunaj v gozdu drugačna od tiste, ki poteka na grajenem igralnem prostoru. Beatriz Tomšič Čerkez in Domen Zupančič (2011) prostor igre označujeta kot tretjega vzgojitelja v procesu odraščanja otroka, saj naj bi prostor določal posameznika in njegov čut za preživetje. Otroško igro opredeljujeta kot način odraščanja v prostoru, kjer se vzpostavljajo odnosi med posamezniki in utrjujejo vezi med posameznikom in prostorom. Zavedanje prostora namreč ni konkretno vključeno v nas same, temveč je naučen sklop dejavnosti, ki jih izvajamo. Te dejavnosti nam pripomorejo, da sebe primerjamo z okoljem, ki nas obdaja. Ob teh primerjavah so ključnega pomena naša čutila, spomin in zavest. Poglavitni element je občutek orientacije, ta poteka s primerjavo zaznav prostora, predvsem vidnih zaznav. Tem zaznavam sledijo še dotik, sluh in voh.

Slika 2: Otrokovo postopno spoznavanje notranjega in zunanjega prostora

Otrok preko gibanja in čutil postopoma raziskuje in spoznava prostor, ga izkusi, pridobiva nove izkušnje in si izoblikuje vedno boljše prostorske predstave (Tai in sod., 2006: 15). Prostor, ki ga obvladuje, se postopoma širi (Slika 2). Najprej je njegov prostor omejen na otroško posteljico in voziček, sčasoma pa začne z gibanjem počasi sam raziskovati prostor in si tako pridobivati nove izkušnje. Prostor, ki ga pozna in obvladuje, se začne iz domače notranjosti hiše ali stanovanja širiti v neposredno okolico, na domači vrt, bližnje dvorišče in v širšo okolico doma. Dojemanje, zaznavanje in povezovanje s prostorom, ki nas obdaja, se tako z odrasčanjem otrok spreminja (Preglednica 3), predstava o prostoru postaja vse bolj specifična. Različnosti zaznavamo najbolj v odprtem prostoru, kjer naenkrat opazimo, da se višina očišča spremeni – prostori, ki so nam delovali kot zelo veliki, se pomanjšajo. Višina in oblika dreves so drugačni kot v našem spominu, detajli, teksture površin, tal in zidov tudi (Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011).

Preglednica 3: Odnos otrok do prostora glede na njihovo starost (Tai in sod., 2006: 15)

STAROST OTROK	ODNOS DO PROSTORA
Od 4. do 7. leta	Otrok začne raziskovati svoj dom, ki mu predstavlja središče njegovega sveta.
Od 8. do 11. leta	Otrok začne raziskovati na prostem, v bližnji okolici svojega doma: v gozdu, jarkih, odprtih zapuščenih površinah itd. Tako razvija svojo avtonomijo in ustvari močno vez z zunanjim prostorom, z naravo.
Po 12. letu	Zanimanje za samostojno raziskovanje v naravi se zmanjša. Privlačiti jih začne druženje oz. socialna interakcija, ki je večinoma vezana na urbano opremo javnih prostorov, nakupovalna središča, socialna medmrežja itd.

3.2.1 Igra na prostem

Otroci raje izberejo zunanje naravno okolje za raziskovalno in samostojno igro kot umetno narejen prostor, ki ga je oblikoval človek. Privlačnost narave za ljudi naj bi bila prirojena, se pravi, da v nas vedno tli želja po povezanosti in stiku z njo. Tai (2006) navaja raziskavo, v kateri odrasli anketiranci kot najpomembnejše okolje v svojem življenju izpostavljajo prav naravo (97 % anketirancev). Narava naj bi imela velik vpliv na razvoj njihove osebnosti, razvijanje sposobnosti soočenja z izzivi, zmožnostjo reševanja problemov itd. Tudi Gill (2007) v svojem članku navaja, da bi se današnji otroci raje igrali zunaj s svojimi prijatelji, kot pa bili za računalnikom.

Otroci z igro na prostem ogromno pridobijo na fizičnem, mentalnem in čustvenem področju. Razvijajo svoje telesne sposobnosti in izoblikujejo kompleksen kognitivni ter čustveni razvoj. Otroku narava vzbudi občutke, kot so veselje, navdušenje, začudenje, strah in izziv. Vsa ta čustva so motivi za učenje, razvoj in osebno rast (Tai in sod., 2006; Thomson in sod., 1995; Tomšič Čerkez in Zupančič, 2011).

Pomen stika z naravnim okoljem za otrokov razvoj poudarjata tudi Danks in Schofield (2007). Svet narave opredeljujeta kot prostor za raziskovanje, kjer se otrok uči tveganja, izostruje svojo koncentracijo, krepi samozaupanje in kjer lahko pobegne v domišljijo. Igre na prostem so po njunem mnenju najpomembnejši del otroštva, saj lahko popolnoma stimulirajo vse otroške čute naenkrat.

Otrok se lahko v neposrednem stiku z zunanjim okoljem srečuje z različnimi vremenskimi in naravnimi pojavi npr. doživetje letnih časov, s katerimi se v zaprtih prostorih ne bi mogel. Narava mu nudi dostop do raznolikih naravnih elementov, na katerih se lahko igra in s katerimi lahko ustvarja – drevje omogoča plezanje, grmovje skrivanje, voda pljuskanje, mivka gradnjo, travnata pobočja pa različne akrobacije itd. Skozi takšno igranje otrok lahko naravo spozna in razume njen pomen – narava nam daje zatočišča, narava nam daje hrano. Spozna pa tudi zakone, ki so v naravo zapisani – zakon preživetja močnejšega, naravna selekcija, reprodukcija in smrt (Cochrane in Cave, 1984; Conway, 2009).

3.3 KJE NA PROSTEM SE DANES OTROCI ŠE IGRAJO?

Znano je, da se otroci igrajo povsod, če imajo časovno in prostorsko možnost oz. če za to najdejo ustrezno spodbudo.

Domači vrt, zasebni vrt ali zaprt prostor okoli doma predstavlja otroku enega prvih manjših igralnih prostorov, kjer začne spoznavati in odkrivati zunanji prostor. To je hkrati intimen prostor, kjer je otrok varen, še v stiku s starši in kjer lahko prvič doživi zunanje spremembe okolja in pridobi stik z naravnimi elementi (Dobovišek, 1988; Dolanc, 1973). Takšno okolje potrebuje minimalno igralno opremo, ki jo je lahko zgraditi in vzdrževati, predstavlja pa kar nekaj priložnosti za igro skozi raziskovanje in učenje skozi opazovanje tudi brez le-te (Tai in sod., 2006). Primerno je za mlajšega otroka, ki šele začenja počasi raziskovati svoj zunanji prostor, ne ustreza pa več potrebam starejšega otroka, ki ga tak prostor že ne zadovolji več.

Starejši otroci se najpogosteje igrajo na ulici in znotraj soseske, kjer živijo. Domače dvorišče v naselju in ulica sta kot prvi javni prostor pomemben del njihovega okolja in njuna privlačnost je prav v odprtosti prostora in prostem igranju, kar otrokom omogoča domišljanje novih iger in izvajanje njihovih najljubših dejavnosti kot so npr. rolanje, rolanje in kolesarjenje (Golobič, 1999; Simoneti, 1999).

Urejen in vzdrževan park je danes v primerjavi z ulico za igro veliko bolj varen in bogat igralni prostor, zlasti za otroke, ki nimajo možnosti igranja na domačem vrtu in jim je park najbližja podoba narave. Vendar gredo v park otroci večinoma v spremstvu staršev (Brown in Taylor, 2008).

4 OTROŠKA IGRIŠČA V URBANEM PROSTORU

Kukovec (2012) otroška igrišča opisuje kot umetno ustvarjen prostor, namenjen otroški igri, ki je opremljen z različnimi statičnimi igrali, in kot največkrat omejeno ter z ograjo zavarovano območje ob stanovanjskih soseskah, vzgojno-varstvenih institucijah in v parkih. Nastala so z namenom, da se otrokom zagotovi varen prostor za igro.

Simoneti (1999) igrišče opredeljuje kot prostor, namenjen igri, druženju in sodelovanju z vrstniki, srečanju z naravo in naravnimi pojavi. Poudarja pomen igrišč v urbanih okoljih, kjer imajo otroci predvsem zaradi intenzivnega prometa in nenadzorovanih stikov z neznanci manj možnosti za varno igro kot na podeželju, kjer je otrokom lažje dostopen bogat igralni prostor v naravi.

4.1 KAKO LAHKO OTROŠKO IGRIŠČE VPLIVA NA OTROKOV RAZVOJ IN KVALITETO IGRANJA

Otroško igrišče je pomemben okvir za nabor otroških izkušenj. Je prostor, kjer otroci skozi različne in ponavljajoče se igre vadijo različne življenjske vloge in najdejo svojo identiteto v druženju z drugimi.

Dolanc (1973) igrišče imenuje učni, delovni in raziskovalni prostor, kjer lahko otrok zadovolji svoje potrebe po svobodnem gibanju, razvija svoje lastne sposobnosti, sprošča svojo ustvarjalnost, domišljijo in pridobiva spoznanja. Omogoča mu tudi oblikovanje različnih socialnih stikov – odnos z mlajšimi in s starejšimi otroki ter odraslimi – s katerimi komunicira in se od njih uči. Pri igri mora biti čim manj oviran s strani odraslih ljudi in prostora. Pomembno je, da se otrok na igrišču počuti varnega, saj se le tako lahko v igri svobodno izrazi.

Podobno kot Dolanc (1973) in Simoneti (1999) tudi Shackell in sod. (2008) poudarjajo, da mora biti otroško igrišče oblikovano tako, da zadosti naslednjim otrokovim potrebam po:

- prostem gibanju,
- druženju,
- zabavi,
- spodbujanju domišljije in
- omogočanju, da lahko otrok sam raziskuje svet okoli sebe.

Poleg priložnosti za svobodno gibanje in telesno aktivnost mora igrišče, z vidika procesa socializacije, odraščanja in otrokovega razvoja, ponuditi tudi možnost za (Conway, 2009):

- igro posamezniku in skupinam različnih starosti, sposobnosti, interesov, spola, etničnosti in kultur,

- igro, ki stimulira vseh pet čutil – igranje inštrumentov, možnost glasnega kričanja, tihi prostori, temni in svetli prostori, različne oblike in barve, kuhanje na odprtem ognju, gnijoče listje, vrsta hrane in pijače, stvari, ki so mehke, bodičaste, gibljive, velike in majhne itd.,
- igro vživljanja – igranje vlog, nastopanje, prevzemanje različnih vrst odgovornosti, spoznavati sebe preko igre,
- doživljanje različnih čustev – priložnost biti močen/nemočen, samozavesten/prestrašen, priljubljen/nepričuden, obvladan/brez kontrole, pogumen/ strahopeten.

Prostorske lastnosti samega igrišča in njegova programska vsebina močno vplivajo na kakovost igranja otrok (Simoneti, 2010). Razmerja med različnimi prostori na igrišču: polni in prazni prostori, veliki in majhni, razkriti in zakriti, sončni in senčni, mokri in suhi itd., spodbujajo otrokovo domišljijo, omogočajo spontan razvoj iger, igrišče bogatijo in mu določajo igralno vrednost. Le vsebinsko bogat, raznolik in dovolj spodbujevalen igralni prostor lahko zagotavlja razvojne spodbude, ki so pogoj, da otrok vzpostavi primeren odnos z osebami in objekti. Da bi otroku zagotovili optimalen razvoj glede na njegove zmožnosti, mu moramo nuditi igrišče za pridobivanje raznovrstnih izkušenj na ravni samostojnega delovanja (Videmšek in sod., 2007).

4.1.1 Prednost pedagoško vodenih igrišč

Pedagoško vodena igrišča so dobro sprejeta s strani otrok, ki imajo tako veliko različnih možnosti za igranje in tudi s strani staršev, katerim nudijo zadovoljstvo, da so njihovi otroci varni in uživajo (Brown in Taylor, 2008).

Dolanc (1973) pravi, da je vodstvo na igrišču pomembno in da lahko to prepreči zanemarjenost in propad igrišč ter spodbuja večjo obiskanost. Vodjo se potrebuje na igriščih z ustvarjalnimi dejavnostmi, kot je doživljajsko igrišče, zaželen pa naj bi bil na vsakem igrišču odprtega tipa.

Brown in Taylor (2008: 16-17) opozarjata na veliko prednosti, ki jih pedagoško vodeno igrišče lahko otrokom nudi. Igrišča s pedagoškim svetovalcem so dobra alternativa igri na cestah in igri v domačem okolju, saj nudijo varnost, široko ponudbo različnih doživetij, pri katerih otroci uživajo in jih želijo ponavljati. Povečujejo tudi dostop različnih priložnosti igranja in izkušanja, ki jih otroci drugače sploh ne bi imeli, kar dobro vpliva na celoten otroški razvoj. Spodbujajo razvoj otroške samozavesti in socialnih spretnosti, dajejo možnost enakovrednega vključevanja prikrajšanih otrok in otrok s posebnimi potrebami. Povečujejo razumevanje naravnih danosti okolja.

4.1.1.1 Igralna površina ob vzgojno-izobraževalni ustanovi

Te površine so na voljo za igro v času varstva, pouka in podaljšanega bivanja. Takrat je pedagoško vodstvo zagotovljeno s programom. Nekatere so prosto dostopne tudi v popoldanskem času brez vodstva. Ponoči in v dneh, ko npr. vrtec ali šola ne obratujeta, so večinoma zaklenjene. Ponavadi so ta igrišča premišljeno načrtovana in prilagojena razvoju ter učenju otrok različnih starosti, kar jih uvršča v zelo kakovostna igrišča (Dobovišek, 1988; Dolanc, 1973; Golobič, 1999).

Ta igrišča so z vidika javnih igrišč zelo pomembna. Šoloobveznim otrokom, ki stanujejo v bližini, je šolsko igrišče najbolj domače in poznano ter s tem varen, zaupanja vreden prostor, s katerim se lahko poistovetijo ter krepijo večjo povezanost, medsebojno pripadnost, odgovornost do prostora, večje zavzemanje za razvoj v dobro otrok v skupnosti itd. (Golobič, 1999; Hayward in sod., 1974: 134).

4.1.1.2 Doživljajsko otroško igrišče

Pogosto so omejeni z ograjo in obratujejo po lastnem odpiralnem urniku, na igrišču pa je stalno prisotna odrasla oseba, ki otroke spodbuja, da načrtujejo in spreminjajo njihov prostor sproti, skladno z razvojem njihovih interesov. Za današnjo družbo so taka igrišča dobrodošla, saj so otroci varni, uživajo v svoji igri in imajo veliko izbiro za delo in igranje. Naloga podrobneje opiše prednosti pedagoškega vodenja na doživljajskem igrišču v poglavju 5.1 Pedagoško vodeno igrišče.

4.2 RAZVOJ OTROŠKIH IGRIŠČ IN PONOVRNO VRAČANJE K NARAVI PRI NJIHOVEM OBLIKOVANJU

Do 19. stoletja so otroci in odrasli v mestu živeli skupaj pri delu in v prostem času. Otroci se je gibal v družbi odraslih, nosil enaka oblačila, stanoval v istih prostorih. Kakor hitro je lahko, je otrok začel pomagati odraslim pri delu ne pa se igrati, saj igra ni bila zaželena. Na otroka se je gledalo kot na pomanjšanega odraslega (Dobovišek, 1988; Kukovec, 2012). Javne površine, namenjene otroški igri, so bile le izjeme.

Zaradi industrializacije in urbanizacije – s hitro rastjo mest, povečanim številom prebivalstva in prometa v njem – so postali mestni prostori, kot so ulice in trgi, nevarnejši za prosto igro otrok. To je privedlo do zahtev po boljših in bolj varnih mestnih igralnih površinah. Otroška igrišča so tako postala na prelomu iz 19. stoletja v 20., v obdobju, ko so otroka prepoznavali za posebno, od sveta odraslih ločeno kategorijo, nujen pogoj za varno preživljanje otroštva v mestu in spodbudno okolje za splet iger, življenja otrok in odraslih (Ogrin, 2010; Simoneti, 1999).

Eno prvih zunanjih otroških igrišč je v Nemčiji leta 1837 zasnoval pedagog Friedrich Fröbel kot posnetek podeželja za otroke, ki so bili v mestih prikrajšani za stik z naravo. Na tem otroškem vrtu (nem. Kindergarten), z gredicami in drevesi, se otroci razvijajo in rastejo, se gibajo, ustvarjajo z gradbenimi materiali ter skrbijo za rastline in živali. Vrt je vseboval tudi nekakšna prva igrala, geometrijska telesa v obliki valjev, kock in krogel. Njegove zamisli so pomembno vplivale na razvoj zunanje zasnove poznejših otroških vrtcev in so se prenesle tudi ob šolske objekte kot zelenjavne gradice, sadovnjaki, vinogradi itd. Otroci so tako najprej skozi ustvarjalno igro in kasneje skozi delo spoznavali naravo (Kikelj, 2012; Kukovec, 2012; Tai in sod., 2006).

Zametki za razvoj igralnih elementov na kasnejših klasičnih in sodobnih igrišč pa so se razvili ob posebnih gibalno usmerjenih šolah t.i. *filantrupinih*, katerih gibalne površine so vsebovale podobne elemente, npr. plezalne konstrukcije (Kikelj, 2012).

V začetku 20. stoletja je prišlo do masovne proizvodnje igralnih struktur in igrišča so začela množično nastajati v velikih mestih in območjih z gosto poselitvijo (Tai in sod., 2006; Simoneti, 2010). Največji razvoj so doživela po drugi svetovni vojni. V 50. in 60. letih je bil v ospredju predvsem razvoj sodobnih konstrukcijskih igrišč s serijsko izdelano opremo, ki so skrbela predvsem za aktivnost otrok, še vedno pa ne tudi za ustvarjalnost igre (Dobovišek, 1988).

Novejša igrišča 21. stoletja vsebujejo naravnejše igralne prostore, naravne in poustvarjene krajine v katere so razmeščene posamezne igralne konstrukcije iz naravnejših materialov, ki ponujajo možnost za razvoj zelo različnih iger, preizkušanje spretnosti, naravnih in fizikalnih zakonov in prilagodljivo igro (Simoneti, 2010). Vsebujejo vedno več naravnih elementov, kot so reliefne oblike terena, vegetacija, vodne oblike, peščene površine itd. in igrala, ki so uporabna tudi za otroke s posebnimi potrebami. Javni parki, soseske in celo bolnišnice raziskujejo in implementirajo naturalistične pristope k igralnim površinam, saj verjamejo, da ponujajo dobro uravnotežen pristop k igri. Ob šole in vrtce pa so dodane naravne poti, učilnice na prostem in raznovrstni vrtovi.

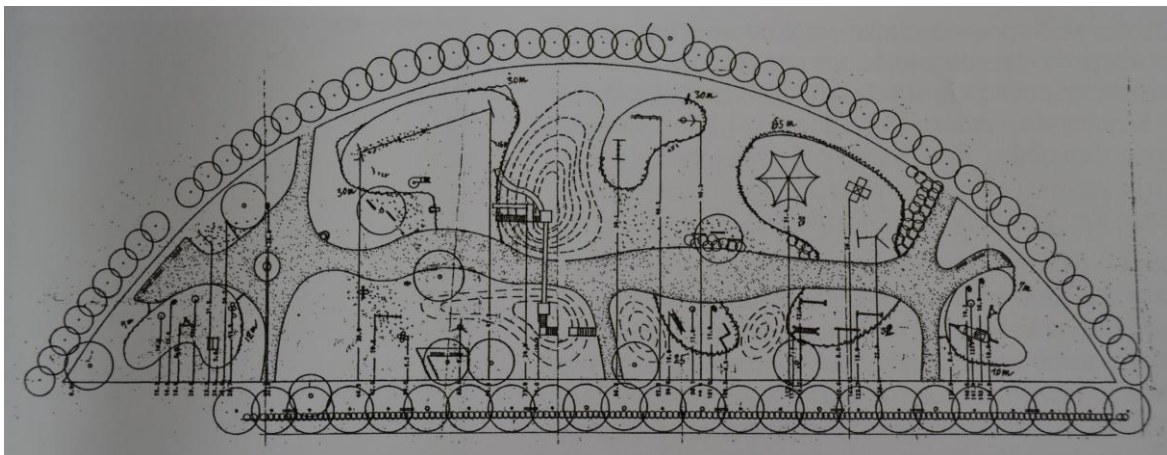
Tai (2006) omenja raziskavo, v kateri so klasično šolsko igrišče zamenjali z naravnejšim igriščem in pri tem močno izboljšali kakovost igranja otrok. Plezalne elemente so zamenjali s hišico na drevesu, zasadili nove rastline, izdelali nove potke različnih oblik in materialov, izdelane so bile velike klopce kot prostor za sedenje, balvani, na katere so otroci lahko plezali itd. Pri otrocih se je zmanjšala stopnja agresivnosti, hkrati se je povečala ustvarjalna družabna interakcija. Prav tako so ugotovili povečano sposobnost za učenje in živahnejšo odzivnost otrok s posebnimi potrebami. Zamenjava plezalnih elementov z drevesno hišico je povečala sodelovanje in konstrukcijsko igro. Spremenil se je tudi čas zadrževanja na posameznih igralih. Medsebojna in konstrukcijska igra sta se

povečali, prav tako tudi čas posvečen igri, saj so otroci več časa vztrajali pri določeni igri (Tai in sod., 2006: 19).

4.2.1 Razvoj prvih igrišč v Ljubljani

V 19. stoletju so se podobe mest začele spreminjati zaradi potrebe meščanstva po naravnejšem okolju – urejati se začnejo parki, drevoredi, sprehajališča in tudi igrišča.

V prvem ljubljanskem parku Tivoli naj bi se v drugi polovici 19. stoletja kot del kavarniškega vrta pojavilo prvo otroško igrišče ob Lattermannovem drevoredu, današnjem Plečnikovem sprehajališču. Pozneje sta po načrtu mestnega vrtnarja Vaclava Hejnica nastala še dva vzporedno z Lattermannovim drevoredom, leta 1931 pa sta ob železniški progi vrtnar Anton Lap in arhitekt Jože Plečnik uredila park s še enim igriščem. Novo igrišče ob tivolskem ribniku, kjer se še danes igrajo otroci, je bilo leta 1943 dokončano po načrtih arhitekta Borisa Kobeta (Kikelj, 2012), nazadnje pa preurejeno po načrtih krajinskega arhitekta dr. Dušana Ogrina in arhitekta dr. Aleša Vodopivca (Slika 3).

Slika 3: Otroško igrišče v Tivoliju v Ljubljani, na katerem se otroci še danes igrajo (Ogrin, 2010: 185)

Vsa igrišča so bila v teh časih zasnovana kot peščena in travnata igrišča, pravilnih geometrijskih oblik kot ureditev v notranjosti parka. Le na njih sta smela potekati živahna otroška igra in otroško prosto gibanje (Kikelj, 2012).

Ko je družba začela priznavati vzgojnost igre (razvoj moderne pedagogike) in se zavedati pomembnosti prostega in svobodnega gibanja, so se javne igralne površine začele razvijati tudi ob izobraževalnih objektih – predvsem kot prostori za razvoj gibalne igre otrok, namenjeni vodeni rekreaciji (razvoj telovadbe in športa).

V Ljubljani sta v obdobju med obema vojnama delovali dve pomembnejši igrišči, ki sta nastali ob šoli v Trnovskem predmestju. In sicer centralni šolski vrt za vzgojo mladine z vrtnarskim delom in centralno igrišče namenjeno telovadbi otrok (Kikelj, 2012).

Po drugi svetovni vojni pa so se otroška igrišča začela pojavljati znotraj stanovanjskih sosesk (Kikelj, 2012: 66).

4.3 OTROŠKA IGRISČA V SLOVENIJI

Simoneti (2010) pravi, da so otroška igrišča tista, ki razkrivajo dušo družbe oz. družbeno pojmovanje otroka in igre. Pravi, da se v preteklosti pri nas igrišč, razen otrok in staršev, nismo posebej zavedali. Čuk in sod. (2007) pravijo, da je bilo za propad večine igrišč pri nas krivih kar nekaj dejavnikov, predvsem splet družbeno-političnih okoliščin, generacijske homogenosti skupnosti in spremembe stila urbanega življenja, kjer tudi prosti čas postane čas, ki ga je treba koristno preživeti.

4.3.1 Ocena preteklega stanja slovenskih igrišč

Različni avtorji (Čuk in sod., 2007; Golobič, 1999; Mlinar, 2013; Simoneti, 1999) opisujejo podobno preteklo stanje naših igrišč, ki s svojimi elementi nekako zadovoljijo le motorični razvoj otrok, večinoma pa ne zadovoljijo otroka celostno. Ugotovitve so bile naslednje:

- Prevladujejo klasična igrišča s klasično igralno opremo, načrtovana za razmeroma homogene starostne skupine.
- Igrišča so zelo skromna, neurejena in nevarna. Prostori niso ločeni glede na starost otrok. Glede na udobnost ne zadovoljujejo človekovih potreb in so skromno opremljena. Povprečno otroško igrišče vsebuje sedem igral – največkrat sta to dve gugalnici, dve plezali, en tobogan, eno domišljijško igralo in peskovnik ali vešalo.
- Igrala so zastarela, večina jih je iz 60. in 70. let prejšnjega stoletja, ko še ni bilo določenih evropskih standardov o varni opremi na igriščih, in glede na velikost največkrat narejena za večje otroke, za katere pa niso dovolj trdna in močna. Najbolj so varna in primerna le igrala za otroke stare od 7 do 11 let, za mlajše pa so igrala precej bolj nevarna.
- Elementov in prostorov, ki spodbujajo doživljajsko igro otrok, skorajda ni. Peskovniki so nezaščiteni in zanemarjeni, vodnih okolij kot dragocenih in privlačnih igralnih površin ni, tudi ne ustvarjalnih delov igrišč, kjer bi lahko potekala za otrokov razvoj izredno pomembna izkustvena in sodelovalna igra z naravnimi materiali.
- Vegetacije je premalo ali je ni. Večinoma je okrasna in problematična (strupene, trnate, alergogene rastline), kar otrokom prepoveduje neposreden stik z njo. Rastje na igriščih večinoma ni posajeno z namenom, da bi opravljalo svojo potencialno

funkcijo – rastline so premalokrat del otroške igre, ne členijo večjega prostora na manjše igralne kotičke, ne dajejo zaščite pred soncem, vetrom in hrupom itd.

Preglednica 4: Preteklo stanje povprečnega otroškega igrišča v Sloveniji - raziskava Zveze za šport otrok in mladine ter Fakultete za šport (Čuk in sod., 2007)

Raziskava je zajela 70 igrišč po vsej Sloveniji iz vseh regij; rezultati povprečja so naslednji:		
POVRŠINA IGRIŠČA	Površina igrišča	1200 m ²
	Igralna površina	600 m ²
	Število igrišč po velikosti	- 34 % malih igrišč (z do 4 igrali) - 39 % srednjih igrišč (do 8 igral) - 27 % velika igrišča (več od 8 igral)
	Parkirišče	za 24 avtov
OPREMA IGRIŠČA	Povprečno število igral	6 (od teh eno pokvarjeno)
	Število klopi in miz	5
	Je igrišče ograjeno?	Ne – 49 % Da – 51 %
	Stranišče, previjališče, razsvetljava, zaklenjena vrata ponoči, nadzornik	ni
LASTNIK IGRIŠČA	Država, občina, krajevna skupnost	56 %
	Šola, vrtec	34 %
	Ostalo (soseska, podjetje, brez lastnika, športno društvo)	10 %
SPLOŠNE UGOTOVITVE	- Pogoste spremembe namembnosti igrišč (v parkirišča, travnike) - Zastarela in nevarna igrala - Problem lastništva (prenašanje odgovornosti in pomanjkanje sredstev za urejanje)	

4.3.2 Formalna ureditev javnih igrišč

Urejanje javnih otroških igrišč v Sloveniji formalno ni rešeno, kar otežuje prenovo obstoječih in izgradnjo novih javnih igrišč (Bučar Pajek in sod., 2007). Zaradi spremembe družbenega sistema v preteklem obdobju so se pristojnosti javnih služb skrčile na minimum in prenesle na posamezne skupnosti, odgovornost ureditve igrišč se je torej z družbene ravni prenesla na raven posameznikov. Ker odgovornost za vzdrževanje in urejanje igrišč ni bila jasno dorečena, so veliko igrišč popolnoma propadlo. Sprva slabo vzdrževanim in urejenim igriščem se je počasi spreminjala namembnost, saj ni bilo intenzivne vzdrževalne politike. Urejalo se je le določena igrišča I. in II. kategorije, igrišča III. kategorije se je zanemarilo (Čuk in sod., 2007; Hladnik Milharčič, 2011; Simoneti, 1999).

Zakonodaja s področja urejanja javnih otroških igrišč je slaba oz. je praktično ni saj noben zakonski akt ne podpira dovolj osnoven in varen razvoj otroških igrišč, kar se kaže tudi v stanju javnih igrišč. Otroško igrišče konkretno opredeljuje le *Pravilnik o normativnih in*

minimalnih tehničnih pogojev za prostor in opremo vrtca, ki poda nekaj navodil o vrtčovskem otroškem igrišču, njegovi urejenosti, legi in ograjenosti (Gostinčar, 2010).

4.4 RAZVOJ RAZLIČNIH DOŽIVLJAJSKIH VSEBIN NA OTROŠKIH IGRIŠČIH

Prizadevanja v zadnjih letih so zelo velikega pomena, vendar v luči primerjanja s strokovnimi trendi iz tujine še vedno niso zadovoljiva. Z omejevanjem na klasično otroško igrišče je doživljanje pogosto izključeno iz pomembnih socialnih in ustvarjalnih izkustvenih svetov (Dolanc, 1973; Simoneti, 1999; Videmšek in sod., 2007).

Slika 4: Novejši igralni elementi na igriščih ob vzgojno – izobraževalnih ustanovah

Vendar se stanje igrišč v Sloveniji v zadnjih letih izboljšuje. Posamezniki, društva in zavodi so prevzeli pobudo in obnovili marsikatera zanemarjena igrišča ob stanovanjskih blokih. Nastajajo tudi nova igrišča s sodobnejšo opremo, predvsem v večjih mestih. Nastalo je veliko varnejših in urejenih montažnih igrišč ob gostinskih lokalih in raznih trgovskih centrih. Inovativneje in s poudarkom na otrokovem celostnem razvoju se preurejajo tudi igrišča ob vzgojno - izobraževalnih ustanovah, ki so vsebinsko bogatejša. Npr. igrišča ob vrtcih imajo modernejši domišljjske ureditve, ki ponujajo več igralskih za nova doživetja, kot so domišljjske skulpture, zvočna igrala, hoja po materialih in tudi posamezne elemente za ustvarjalno igro kot opeke, veje, kamne itd. Ponekod so urejeni zeliščni, cvetlični, zelenjavni vrtovi, za katere otroci skrbijo in tudi ograjeni prostori za manjše živali. Poleg njih so urejeni prostori za tekočo vodo in manjše lesene ute (Slika 4).

Maja Simoneti, krajinska arhitektka, pravi, da smo npr. v Ljubljani napredovali vsaj nazaj do izhodišča (Hladnik Milharčič, 2011). Navaja nekaj dobrih primerov novih ljubljanskih igrišč, kjer so upoštevane sodobne smernice razvoja, kot sta igrišče v živalskem vrtu in v

Severnem mestnem parku v Župančičevi jami. Vendar pravi, da urejanje igrišč ostaja pri nas še vedno nedomišljeno in še precej razglašeno, kar je posledica nestabilnega preteklega urejanja igrišč. Pravi, da so za izboljšanje situacije potrebni kritična presoja razmer in primeri tuje prakse (Simoneti, 2010).

4.4.1 Primeri otroških igrišč v Ljubljani

Vsi primeri otroških igrišč so izbrani zaradi modernejše zasnove, sodobnejših igral, več naravnih elementov na igriščih ali v njihovi bližini, ki se neposredno navezujejo na igro samo, spodbujajo raziskovalno in ustvarjalno igro ter igro bogatijo. Zaradi njih so igrišča bolj doživljajska.

Izbrana so tudi glede na različno lokacijo v prostoru – v stanovanjski soseski ali njegovi bližini, ob osnovni šoli, v mestnem gozdu in v mestnem parku. Igrišča, ki se navezujejo na naravnejše okolje, kot so krajinski park, mestni gozd, parkovne travnate površine itd., so z vidika igre lahko bogatejša, saj se s tem prostor za igro navezuje na širšo okolico, ki večinoma nudi več igralnega prostora in naravnega materiala, in s tem igranje ni omejeno le na igrišče in igrala. Taki igrišči sta npr. v ljubljanskem parku Tivoli in v ljubljanskem živalskem vrtu, ki se navezujeta na gozd krajinskega parka Tivoli, Rožnik, Šišenski hrib. Igrišče, ki je povezano z naseljem in šolo pa zagotovo postane pomembno in vedno obiskano socialno središče.

4.4.1.1 Igrišče pred osnovno šolo V. Kraigherja na Trgu 9. maja

Otroško igrišče ob šoli že na prvi pogled ponuja več. To igrišče se navezuje na naravnejši park z veliko kotanjo npr. za tekanje in sankanje, različno drevje za plezanje in skrivanje, živo mejo za igranje. Vse to otrokom ponudi še več možnosti za doživetja. Je ograjeno in ponoči zaklenjeno. Deluje varno in vabi k vstopu ter raziskovanju prostora. To igrišče ima razpoloženje (Simoneti, 2010), deluje naravnejše, bolj neformalno in s tem spodbuja kreativnost igre. Po celotnem prostoru so razporejena mogočna drevesa, hribčki, posamezne skupine večjih skal in lesenih čokov ter peščeni igralni otoki s klasičnimi igrali kot so peskovnik, prevesnica, tobogan in vrtiljak. Modernejša igrala kot npr. zanimiva glasbena igrala in kalejdoskop prostor popestrijo in zbudijo otrokovo domišljijo (Slika 5).

Na igrišču je več naravnih elementov, kot so zemlja, pesek, kamenčki, premične skale, skorja dreves, listje itd., kar otroke spodbuja k ustvarjanju. Veliko je lesenih prvin, a žal le pritrjenih, nepremičnih.

Tudi prostor sam ponuja koticke različnih atmosfer, kjer se lahko odvijajo različne domišljijske in ustvarjalne igre kot npr. igra na travniku z listjem, zemljo, s skorjami, kamenčki in zanimivimi debli dreves; za in na klančinah; pod manjšimi drevesi s tanjšimi

debli in možnostjo guganja itd. Nudi bolj odmaknjene kotičke za mirnejšo statično igro kot npr. sedenje pod skupino dreves odmaknjeno na rob in v kot igrišča, igra v peskovniku in ob toboganu in nudi tudi površine za dinamičnejši razvoj igre: tekanje med krošnjami dreves, po igralih za ravnovesje, po travnatih hribčkih in plezanje po igralih, skalah itd.

Slika 5: Sodobnejša igrala na igrišču pred osnovno šolo V. Kraigher, ki ponujajo nova doživetja

Velika drevesa ustvarjajo senco in močno zaznamujejo prostor. S svojimi krošnjami delujejo kot streha igrišča (Simoneti, 2010). Nižja drevesa s tanjšimi debli omogočajo plezanje in guganje. Otroci lahko na igrišču opazujejo in prepoznavajo drevesno skorjo, različne vrste dreves in ptice (Slika 6).

V prostoru bi lahko bilo več prostih elementov za igro. Npr. več manjših skal, kamnov, vej, opek itd., ki bi še bolj spodbujale k ustvarjalni igri. Tudi vodni element ali gredice za urejanje bi bile dobrodošle. Vendar na splošno igrišče vabi k novim doživetjem in verjetno je pomembna le še pobuda pedagoškega osebja s kakšnim doprinosom odpadnega ali naravnejšega materiala za igro in direktnemu povabilu h konstruktivnejši igri.

Slika 6: Naravnejši prostor in naravni elementi na igrišču pred osnovno šolo V. Kraigher, ki spodbujajo doživljajsko igro

4.4.1.2 Igrišče v Živalskem vrtu Ljubljana

Živalski vrt Ljubljana (ZOO Ljubljana) ima dva tematska otroška igrišča: *Afriško vas*, kjer so modernejši igralni kompleksi (plezalne hišice, talni trampolini, večji gugalnici in tobogan) in *Začarani gozd*, ki je doživljajsko bogatejši. Umeščen je pod goste drevesne krošnje z večjimi živalskimi lesenimi igralnimi konstrukcijami, ki ponujajo možnosti plezanja, dričanja, preizkušanja moči in spretnosti, premagovanja strahu itd., brez konvencionalnih igral (Simoneti, 2010). Samo igrišče ponuja enega najzanimivejših igralnih elementov, ki je pri nas redkost, zanimiv vodni igralni element kačo, ki počiva v pesku in bruha vodo, ki jo načrpajo otroci sami. Prostor ustvarja zanimive igralne možnosti tudi s prostimi naravnimi materiali, kot so skale, pesek, blato, odpadli plodovi, veje dreves itd.

Slika 7: Otroško igrišče Začarani gozd in vodno igralo

4.4.1.3 Igrišče v parku Tivoli

Slika 8: Možnosti za doživetja na Tivolskem igrišču

Igralni elementi na igrišču so večinoma klasični in s katerimi otroci urijo predvsem fizično tveganje in motoriko. Bolj razburljiva igralna elementa, plezalna piramida in potujoča gugalnica, sta bila z igrišča zaradi varnosti odstranjena, kar je igrišču vzelo določeno vrednost. Je pa igrišče bogatejše z vidika krajinske zasnove, njegove naravnejše oblike in pestrejšje modulacije prostora. Z večjim karakternim drevesom, poraščenimi klančinami,

prostimi travnimi površinami in peščenimi površinami nudi naravne elemente, ki spodbujajo razvoj raznovrstne igre. Na igrišču je tudi vodni element pitnik, vendar se otroci večinoma z vodo igrajo zunaj igrišča v bližnjem vodnem bazenčku, ki je prava atrakcija.

4.4.1.4 Igrišče v Severnem mestnem parku Navje v naselju Župančičeva jama

Kot igrišče v živalskem vrtu ima tudi to igrišče, imenovano *Pristanišče*, osrednji domišljjski igralni motiv. In sicer leseno barko, ki skupaj s pršili za vodo, skalami, peskom in reliefno zasnovo ter vegetacijo, ponuja vsestranske možnosti za razvoj različne igre. Igrišče je tudi vezano na celoten park in s tem razširi meje doživetnega igranja na veliko travno površino, različne prostore z vodnimi elementi in zanimivimi grajenimi elementi. Vegetacija se zaradi novejšega nastanka igrišča še ni razrasla v končno obliko, vendar je zasajena zelo raznoliko in funkcionalno. Igrišču že sedaj vdahne živahnost, bogatila pa ga bo s cvetovi, vonjem, barvitostjo, plodovi, zvoki itd. (Mlinar, 2013; Simoneti, 2010).

Slika 9: Elementi, ki na večjem otroškem igrišču v Severnem mestnem parku Navje spodbujajo razvoj doživljajske igre in tloris igrišča

5 DOŽIVLJAJSKO OTROŠKO IGRIŠČE - DOŽI

»Doživljajsko igrišče (doži¹) je otroški svet v mestu« (Sutton, 2005).

Slika 10: Doživljajsko igrišče (slika levo cit. po Cochrane in Cave, 1984: 25)

Različni avtorji (Arh, 2008; Dobovišek, 1988; Simoneti, 1999; Šorn, 2005: 15) navajajo naslednje izraze za to vrsto igrišča: smetiščno igrišče, gradbeno igrišče, aktivno gradbeno igrišče, robinzonsko igrišče, igrišče dogodivščin, igrišče doživetij, doživljajsko igrišče, doži itd., ki so predvsem poizkus dobesednega prevoda iz tujega jezika². V slovenski strokovni literaturi ni ustaljenega strokovnega izraza za »adventure playground« (ang.) ali »aktiv spielplätze« (nem.).

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 2000) opisuje:

- otroško igrišče kot *prostor, namenjen otrokom za igranje*,
- doživljati pa kot *v življenju prihajati do česa, biti večkrat deležen česa*;
- pustolovščina, dogodivščina, avantura so enako opisane kot *nenavaden, vznemirljiv doživljaj in nevaren poizkus, tvegano dejanje*,
- robinzonovstvo pa kot *življenje daleč od civilizacije*,
- gradben se nanaša na gradbeništvo, *dejavnost, ki se ukvarja z gradnjo, zidanjem*,
- igralen je *nanašajoč se na igro*,
- aktivnost pa je *dejavnost, delovanje*.

¹ Arh (2013), vodja prvega slovenskega doživljajskega igrišča, uporablja termin doživljajsko igrišče ali kratko doži kot najbolj ustrezen prevod tujke »adventure playground«. Pravi, da jim besedna zveza doživljajsko igrišče predstavlja prostor, namenjen doživljanju, ki nakazuje, da gre za določene procese, ki se dogajajo v notranjosti in trajajo dlje časa. Verjame, da bo sčasoma ime za igrišče prišlo s strani otrok.

² Tujke za doži najdene v tujih virih: Skrammellegepladsen, Byggelegeplads, Gerümpelspielplätze, Bauspielplätze, Robinson-spielplätze, Abenteuer spielplatz, Aktiv-spielplätze, Avonturen bouwspeelplaats, Junk playground, Animation playground, Adventure playground itd.

Doživljajska igrišča so ograjeni prostori na atraktivni lokaciji, na katerih usposobljeni strokovnjaki zagotavljajo varnost in skrbijo za pogoje, ki omogočajo otrokom samoorganizacijo lastne igre. Otrokom so na voljo, kadar otroci presodijo, da potrebujejo njihovo pomoč. Za namen igre je na igrišču veliko raznovrstnega materiala in orodja, prostor je komunalno opremljen. Otroci si sami ustvarjajo lastne igralne svetove in površine ter igrišče soustvarjajo, ga spreminjajo glede na trenutne želje in potrebe. Hkrati je to tudi prostor socialnih stikov z vrstniki (Gostinčar, 2010: 62).

Po Carlu Steinitzu (2010: 167) je doži odprt zunanji prostor namenjen socialni in dramski igri, kjer se s preprostimi elementi aktivirata domišljija in ustvarjalnost otrok ter ni v naprej ukazanega rezultata igranja. Doži zavzema koncept, po katerem naj bi ponudba različnih materialov in bogato naravno okolje razširila paletu možnosti za ustvarjalno igro in izkustveno učenje (Hayward in sod., 1974: 137).

Arh (2013) pravi, da je doži oblika igrišča, brez vnaprej postavljenih industrijsko izdelanih igral, ki otroku nudi bogat naravni igralni prostor v urbanem okolju, največkrat sredi stanovanjske soseske, veliko možnosti za različne igralne dejavnosti in s tem tudi osnovne pogoje za zdrav čustveni, telesni, socialni, miselni in ustvarjalni razvoj ter samoizpolnitev. Otroku omogoča spoznavanje lastnih meja, presojo, sprejem in obvladovanje izzivov (Arh, 2013).

5.1 PEDAGOŠKO VODENO IGRISČE

V slovenski strokovni literaturi ni ustaljenega strokovnega izraza za usposobljenega pedagoga, stalno prisotnega na dožiju. Člani društva Center za pomoč mladim, ki delujejo na slovenskem dožiju, pravijo sebi izvajalci programa ali kar »playworkerji«. Včasih so uporabljali tudi izraz moderator. V tuji strokovni literaturi zasledimo naslednje izraze za delavce na dožiju: »warden«, »play leader« in »playworker« (ang.)⁴. Slovenski prevod tujke »play leader« bi bil lahko vodja igre, »playworker« pa izvajalec igre.

Slovar (SSKJ, 2000) pravi, da je:

- vodja, *kdor kaj vodi*;
- svetovalec, *kdor z nasveti usmerja, vodi*;
- pedagóg pa, *kdor se poklicno ukvarja z vzgojo in izobraževanjem*;
- pedagoški naj bi bil *nanašajoč se na pedagoge ali pedagogiko*;

⁴ Prva doživljajska igrišča so zaposlovala tako imenovane upravnike, redarje (ang. wardens). Njihova glavna naloga na igrišču je bila vsakodnevna skrb za lope z orodjem, kjer so bili shranjeni tudi gradbeni materiali za otroško igro. Med vsakodnevnim opazovanjem otrok pri igri, so ugotavljali kako lahko z dobavo novega materiala obogatijo igralni prostor in s tem tudi popestrijo ter olajšajo otrokom igro. Kmalu so postali znani kot voditelji igre (ang. play leaders) in nato izvajalci igre (ang. playworkers) (The Play ..., 2013).

- pedagoški vodja je, *kdor usmerja in vodi pedagoško delo kake vzgojne, izobraževalne ustanove;*
- pedagoški svetovalec pa, *kdor poklicno strokovno svetuje, pomaga pri vzgojnem in izobraževalnem delu šol.*

Pedagoški svetovalec oz. izvajalec programa na dožiju je usposobljen strokovnjak, ki je na igrišču v času odprtja stalno prisoten in ki zagotavlja ter skrbi, da otroška igra poteka nemoteno in varno. V igro ne posega, je pa na voljo otrokom, kadar ti presodijo, da potrebujejo njegovo pomoč. Sposoben mora biti razvijati in spreminjati igrišče glede na otrokove želje in vzpostaviti takšno okolje, da bodo otroci lahko medsebojno sodelovali. Je pomembna oseba za otroka, človek, ki je na igrišču vsak dan, na katerega se otroci navadijo, ga spoznajo, mu zaupajo in se nanj zanesejo (Dillenburger, 1975: 150). Otroku je s tem zagotovljen trden, brezpogojen in pozitiven odnos z odraslim, kar otroku poveča zaupanje in varnost. Otrok s tem postaja samozavestnejši in pogumnejši pri soočanju z zahtevami življenja.

Pedagoško vodenje in upravljanje igrišča mora biti za otroke nevsiljivo. Otroci ga morajo občutiti kot svetovanje, pomoč pri organiziranju in kot skrb za njihovo varnost in ne kot nadzor in strah vzbujajočo kontrolo (Dolanc, 1973). Pedagoški svetovalci morajo vedeti kdaj pomagati, posredovati in tudi kdaj se umakniti in otrokom prepustiti delovanje in nadzor.

5.1.1 Delovna načela pedagoškega svetovalca

Načela »playworka« so strokovni okvir izkustveni igri in podajajo svetovalcu na dožiju izhodišča pri delu z otroki in mladostniki. Temeljijo na spoznanju, da so možnosti za otroški razvoj boljše, če imajo na voljo več različnih okolij in priložnosti za igro (Conway, 2009: 7):

- Vsi otroci in mladi potrebujejo igro. Impulz za igranje je prirojen. Igra je biološka, psihološka in socialna nuja in je ključnega pomena za zdrav razvoj in dobro počutje posameznikov in skupnosti.
- Igra je proces, ki se svobodno izbere, osebno režira in notranje motivira. To pomeni, da otroci in mladi sami določajo vsebino in namen svoji igri tako, da na svoj način sledijo vzgibom, idejam in zanimanju.
- Glavni poudarek in bistvo playworka je podpreti in olajšati izvedbo igre, kar pripomore k razvoju igralne politike in strategije, usposabljanja in izobraževanja.
- Pedagoški svetovalec daje vedno prednost igri in jo zagovarja ter brani pred možnim nerazumevanjem odraslih ali celo preprečevanjem igre.
- Vloga pedagoškega svetovalca je podpora vseh otrok in mladih pri oblikovanju njihovega igralnega prostora.

- Kako se bo pedagoški svetovalec odzival na otroško igro, je odvisno od prepoznanja začetka procesa igre in njegovih izkušenj.
- Pedagoški svetovalec na igrišču prepozna svoj vpliv na igralni prostor in tudi igralni vpliv otrok in mladih nase.
- Pedagoški svetovalec posreduje pri igri tako, da omogoči otrokom razširiti njihovo igro. Vsako pedagoško posredovanje mora biti dobra ocena med tveganjem, razvojno koristjo in dobrim počutjem otrok.

5.2 RAZVOJ DOŽIVLJAJSKIH IGRIŠČ V EVROPI IN IZRAELU

5.2.1 Danska

Idejo doživljajskega igrišča je v 30. letih 20. stoletja razvil danski krajinski arhitekt Carl Theodor Sørensen. Sørensen je sodeloval pri načrtovanju več otroških igrišč v mestnih soseskah, vendar je kmalu opazil, da se otroci raje kot na urejenih igriščih igrajo na zapuščenih površinah, opuščeni gradbiščih in odlagališčih odpadnih materialov. Prišel je do spoznanja, da je igra v neurejenih prostorih za otroke zanimivejša, saj jim daje več možnosti, da sami raziskujejo in oblikujejo igralni prostor.

Leta 1931 je v svoji knjigi »Open Spaces for Town and Country« (Odprti prostori za mesto in podeželje) kot prvi uporabil izraz smetiščno igrišče – dansko »Skrammellegepladsen«, angleško »junk playground«, s katerim je opisal igro otrok na opuščeni gradbiščih (Norman, 2005).

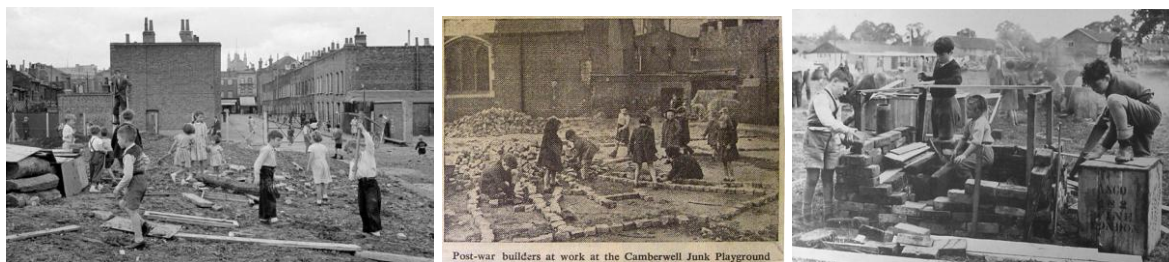
Leta 1935 je v članku »Etahehusets Have« revije »Arkitektens Månedshæfte« opisal koncept smetiščnega igrišča kot prostora, kjer so otroci sami ustvarjalci in kjer lahko sami iz različnih materialov ustvarjajo igrišče v skladu s svojimi zamislimi. Otrokom je želel ponuditi varen prostor za igro, hkrati pa je želel mestne otroke približati naravi. Po njegovi zamisli naj bi smetiščno igrišče vsebovalo različen odpadni material, s katerim bi otroci gradili, lahko pa bi tudi urejali svoje vrtičke in skrbeli za manjše živali. Dejavnosti otrok bi nadzirala odrasla oseba, ki pa se v samo igro otrok ne bi vtikala. Sørensen se je zavedal, da bi bilo takšno igrišče precej neurejeno in bolj podobno smetišču kot pa igrišču, vendar bi tako veliko bolj ustrezalo potrebam otrok (Kozlovsky, 2006; Norman, 2005).

Po Sørensenovih načrtih je leta 1943 v četrti Emdrup v Kopenhagnu nastalo prvo smetiščno igrišče. Igrišče je bilo del stanovanjskega projekta, v katerem so zgradili 719 velikih stanovanj, in je postalo v trenutku uspešnica. Na igrišču so bili otrokom na voljo osnovni igralni elementi: različni odpadni materiali, kot so kosi lesa, vrvi, žic, cevi, platna, gume, opeke, skale, mreže, hlodi, žoge, zavrženo pohištvo, kolesa, vozila itd., voda in zemlja (Norman, 2005). Posebnost igrišča je bila, da so bili otroci pri igri samostojni, saj so samostojno razvijali svoje gradbene projekte, jih porušili, ko so se jih naveličali in

ponovno začeli na samem začetku. Dejavnosti otrok je spremljal nadzornik, ki pa v igro otrok ni posegal. Vsakodnevne dileme, kot npr. kaj zgraditi in kaj porušiti, souporaba orodja in gradbenega materiala, reševanje sporov in pretepov na miren način, o vsem tem so odločali otroci sami (Kozlovsky, 2006).

Idejo smetiščnega igrišča so kmalu začeli posnemati tudi v drugih evropskih državah. Prve posvojitve modela doživljajskega igrišča so nastale v 50. letih v Veliki Britaniji (»adventure playground«), Švici (»Robinsonspielplatz«) in tudi na Nizozemskem so bili od 50. let dalje poznani pedagoški kmetijski projekti za otroke. Vendar pa so postala doživljajska igrišča po Evropi, predvsem v Nemčiji, priljubljena šele konec 60. in začetek 70. let prejšnjega stoletja kot posledica evropskih gibanj, ki so si prizadevala za ponovno oživitev zapuščenih, med drugo svetovno vojno opustošenih urbanih površin (Norman, 2005; Sutton, 2005).

5.2.2 Anglija

Slika 11: Prva angleška doživljajska igrišča na bombardiranih območjih (Kozlovsky, 2006: 14, 18, 30)

V Veliki Britaniji je k razvoju doživljajskih igrišč največ pripomogla Lady Allen of Hurtwood. Lady Allen je bila priznana britanska, krajinska arhitektka in borka za otrokove pravice. Po koncu 2. svetovne vojne je obiskala dansko igrišče Emdrup, kjer jo je navdušila svobodna, a hkrati odgovorna igra otrok. Doživljajska igrišča je videla kot priložnost za proces zdravljenja ran, ki jih je na otroški duševnosti pustila vojna – zdravljenje vojnih travm skozi igro. Otroci, naj bi skozi igro na teh igriščih ponovno vzpostavili občutek za skupnost in medsebojno solidarnost. Svoje zamisli je predstavila angleški javnosti leta 1946. V razpravi je podala predlog, da bi se doživljajska igrišča gradilo na bivših bombardiranih območjih. Ker se ji je zdelo, da izraz smetiščno igrišče deluje preveč negativno, je predlagala, da se ga spremeni v doživljajsko igrišče (ang. adventure playground) in s tem ustvari bolj pozitivno podobo za javnost. Ta sprememba pa pomeni tudi razširitev Sørensenove prvotne filozofije. Njena prizadevanja so kmalu obrodila sadove. V letih 1948 in 1949 sta bili v Londonu odprti prvi dve doživljajski igrišči, eno na mestu bombardirane cerkve v Cumberwellu, drugo na ruševinah bombardiranega stanovanjskega objekta v Paddingtonu. Doživljajska igrišča so se kmalu razširila po državi - do leta 1973 se je odprlo že 61 doživljajskih igrišč. Lady Allen je

kasneje sodelovala tudi pri oblikovanju doživljajskih igrišč za telesno prizadete otroke (A history ..., 2007).

5.2.3 Nemčija

V Nemčiji, kjer danes deluje največ doživljajskih igrišč, se je ideja o pedagogiki aktivnih igrišč prijela šele v 60. letih prejšnjega stoletja, po daljšem obdobju okrevanja po vojni. Približno takrat je nastalo tudi prvo doživljajsko igrišče v Berlinu in prva mladinska kmetija v Stuttgartu. Sam koncept smetiščnega igrišča se je v Nemčiji nekoliko preoblikoval tako, da je nastalo več različic igrišč, vendar sama ideja ostaja enaka. Tako so se v času prvega razcveta v 70. letih v mnogih nemških mestih ustanovila pedagoško vodena igrišča (Dillenburger, 1975; Lange in Lehmann, 2007):

- Gradbeno igrišče (»Bauspielplätze«) je igrišče v manjšem obsegu in ponuja otrokom različne materiale, s katerimi lahko gradijo hišice in utice, ter tako zadovoljujejo svojo potrebo po ustvarjanju varnega zavetja.
- Robinzonsko igrišče (»Robinson-Spielplätze«) je običajno postavljeno v mestnih parkih in poleg različnih gradbenih materialov, s katerimi gradijo otroci vsebuje tudi že grajene elemente – npr. hišice na drevesih. Ponekod so na robinzonskih igriščih tudi male živali, za katere skrbijo otroci.
- Pustolovsko igrišče (»Abenteuer-Spielplätze«) je običajno večje in obsega tudi zgradbo, v kateri se lahko otroci igrajo v slabem vremenu. Na pustolovskem igrišču potekajo tudi različne aktivnosti in delavnice.
- Mladinska kmetija (»Jugendfarmen«) je projekt, ki ima poleg igrišča z različnimi materiali tudi področja, kjer se obdeluje vrtičke in skrbi za manjše živali. Igralna področja se med seboj dopolnjujejo – na vrtu se prideluje zelenjavo za hrano živali, z gnojem živali se gnoji vrtičke itd.
- Aktivno igrišče (»Aktiv-Spielplätze«) je igrišče namenjeno otrokom, ki živijo v bližini in potrebujejo prostor, ki je namenjen samo njihovi prosti igri in ustvarjalnemu izživljanju. Idealno za take prostore je, da so del mesta ali skupnosti, da se vklaplajo v ta prostor, življenje (Dillenburger, 1975).

Izmed vseh oblik so v Nemčiji najbolj razširjene prav mladinske kmetije, ki povezujejo mestno življenje s podeželskim. Otroci, mladostniki in odrasli s praktičnimi, izobraževalnimi in socialnimi dejavnostmi, osredotočenimi na kmetovanje in stik z živalmi enakovredno sodelujejo in spoznavajo mestno in vaško okolje. Cilj kmetije je ljudem izboljšati njihova življenja in življenjska okolja v mirnem sožitju ter mladim omogočiti, da spoznajo pomen kmetijstva, narave in okolja skozi filozofijo izkustvenega učenja (angleško »playwork - learning by doing«). Skrb za živali in rastline je za otroke zelo privlačna, hkrati pa se otroci pri skrbi naučijo odgovornosti tako do živali kot tudi do okolja, saj mladinske kmetije delujejo po ekoloških načelih. Za promocijo mladinskih

kmetij kot oblike trajnostnega razvoja si prizadeva Evropska federacija mestnih kmetij (»European Federation of City Farms«) v katero so se v 80. letih združile vse evropske mladinske kmetije. Zanimanje za take projekte se povečuje po vsej Evropi (Working together ..., 2013).

Preglednica 5: Pomembnejše letnice odprtja doživljajskih igrišč obravnavanih v nalogi (Sutton, 2005)

LETNICA	IGRIŠČE (KJE)	DRŽAVA
1943	Prvo smetiščno igrišče Emdrup (Kopenhagen)	Danska
1946	Prvi dve smetiščni igrišči (London)	Anglija
1950	Smetiščno igrišče v Kibbutz Sdeh Eliyahu	Izrael
1955	Prvi dve doživljajski igrišči	Švica
1967	Prvo doživljajsko igrišče (Berlin) in prva mladinska kmetija (Stuttgart)	Nemčija
2010	Prvo doživljajsko igrišče (Maribor)	Slovenija

Danes je v Evropi več kot tisoč doživljajskih igrišč, največ na Danskem, Nizozemskem, v Švici, Franciji, Nemčiji in Angliji (Sutton, 2005).

5.2.4 Koncept smetiščnega igrišča v Izraelu

Na začetku 20. stoletja (1950) je Malka Haas razvila idejo smetiščnega igrišča tudi v Izraelu, v Kibbutz³ Sdeh Eliyahu, kjer okolje skupnosti, učitelji in različni odpadni materiali ustvarjajo prostor; tam otroci individualno ali skupinsko odraščajo, se učijo in ustvarjajo. Tako kot danska tudi izraelska ideja poudarja otroško ustvarjalno raziskovanje z različnimi materiali, s čimer se otrok pripravlja na resnično življenje v različnem okolju (Steinitz, 2010:168). Vsak otroški vrtec v Kibbutzu ima takšno smetiščno igrišče pokrito z drevesi, kjer se otroci (od 22 do 24 otrok), stari od 3 do 6 let, igrajo med 7.30 in 16. uro.

Idejni koncept izobraževanja otrok naj bi se začel s sprehodom po skupnosti ter nadaljeval z igro in ustvarjanjem na smetiščnem igrišču ob vrtcu. Sprva se otroci sprehodijo po skupnosti, kjer opazujejo naravno okolje, spremembe in splošno življenje v njem. Naberejo naravni material za igro.

³ Kibbutz (ang. communal settlement) je posebna podeželska skupnost z družbeno-ekonomskim sistemom, ki temelji na skupnem lastništvu premoženja, proizvodne, porabe, izobraževanja, enakosti in sodelovanja. Je majhna družbena skupina ljudi, ki živi skupaj po določenih socialnih načelih (Ackerman Simchovitch, 2008).

Nato na igrišču, polnem objektov in stvari iz vsakdanjega življenja, ki se jih nič več ne uporablja, raziščejo edinstvenost sveta, v katerem živijo, z gradnjo in preizkušanjem pri igri. Tako prednosti iz okolja in življenja v skupnosti prenesejo na igrišče, kjer si v bogatem in varnem prostoru naberejo izkušnje s pravimi, resničnimi življenjskimi predmeti in se tako z vajo učijo za pravo življenje (Ackerman Simchovitch, 2008).

Slika 12: Otroški vrtec in smetiščno igrišče v Kibbutzu (Ackerman Simchovitch, 2008)

5.3 KAKO DOŽI S SVOJIMI ZNAČILNOSTMI ODGOVARJA NA SODOBNE POTREBE PREDVSEM ŠOLOOBVEZNIH OTROK

Doži s svojimi značilnostmi odgovarja na vrsto problemov z vidika današnjih razmer družbe pri vzgoji, igri in igralnih prostorov, ki jih naloga izpostavi v 2. poglavju. Številni avtorji (Dobovišek, 1988; Dolanc, 1973; Gilli, 2007; Simoneti, 1999; Tai in sod., 2006) ga navajajo kot idealno obliko zunanjega otroškega igrišča.

Doži samostojno (97 %) obišče največ otrok med šestim in štirinajstim letom (Preglednica 6), saj je idealen prav razvoju šoloobveznega otroka, ki ima v tem starostnem obdobju potrebo po razširjanju svojega okolja in s tem po pridobivanju na samostojnosti. Doži jim kot igralni prostor lahko nudi svobodo in osebno varnost pri prostem igranju, ki jo sami zaradi danih okoliščin v današnjem prostoru in načinu življenja močno potrebujejo (Ginsberg, 2000; Hayward in sod., 1974).

Brown in Taylor (2008:16) opisujeta, da doži nudi ogromno prednosti. Otroku poveča dostop do vrste novih doživetij in priložnosti za igro, v katerih celostno uživajo in jih želijo ponovno doživeti tako, da otrokom nudi široko paleto novih izkušenj. Izboljša otrokovo poznavanje in razumevanje naravnega okolja ter jim nudi igralne površine, kjer se zabavajo in kjer so starši prepričani, da so njihovi otroci varni, saj nudi primerno alternativo igri na ulici ali pa celo zadrževanju doma, kjer je otrok družbeno izoliran in prepuščen stimulaciji televizije in računalniških igr. Podpira razvoj otrokovega samospoštovanja in socialnih veščin ter prispeva k njegovemu spoznavanju in razumevanju

lastne in drugačne kulture. Prispeva k boljšemu telesnemu zdravstvenemu stanju otrok in socialnemu ter čustvenemu blagostanju, nudi priložnosti za medgeneracijsko socialno interakcijo, ki otrokom običajno ni omogočena, staršem in ostalim družinskim članom pa nudi priložnosti, da se bolje spoznajo. Tako prispeva k socialni povezanosti in prijateljskim mrežam znotraj skupnosti in lahko nudi prostovoljno delo in zaposlitvene možnosti lokalnim mladim ljudem in odraslim.

Pri društvu Center za pomoč mladim pravijo, da pomeni doživljajsko igrišče pomemben prispevek k socialnemu vključevanju, preventivi, ekologiji, dvigu kakovosti bivanja v skupnosti, povezovanju in sodelovanju prebivalcev v skupnosti, upadu zasvojenosti z drogami, upadu kriminalnih dejanj, vandalizma, mladoletnih nosečnosti, prometnih nezgod, v katere so udeleženi otroci in mladi, manjšanju socialnih, materialnih, nacionalnih, kulturnih razlik med prebivalci v skupnosti itd (Arh J. in Arh L., 2011).

5.3.1 Vsakemu otroku last in svobodna izbira

Načrtovanje dožijev je osnovano na intuiciji o tem, kaj otrok potrebuje in česa si želi. Tako služi zadostitvi njihovim številnim potrebam in interesom.

Vsak otrok potrebuje prostor, ki si ga lahko lasti, ga ima za svojega, kjer je lahko razigran, spontan, glasen, umazan oz. je lahko vse, kar si zaželi. Na dožiju otroci svobodno izbirajo, kaj bodo počeli, se sami odločajo o dnevnem dogajanju, vrstah iger in dejavnostih, s katerimi se želijo ukvarjati. Sami se odločajo kako, kaj, s kom in zakaj se bodo igrali, kakšne objekte bodo gradili, kako bodo preuredili igrišče. Pri tem niso omejeni ne s fiksnimi igrali ne z določenim programom ali igralno dejavnostjo. Edina omejitev pri tem je, da ne škodujejo sebi in drugim.

Pri oblikovanju in postavitvi igrišča otroci sodelujejo in se čutijo odgovorne za prostor, ker je rezultat njihovega vloženega truda. To otroke spodbuja, da se počutijo kot doma, si igrišče prilastijo in ga varujejo ter skrbijo zanj. To omogoči identifikacijo otrok s prostorom in pripomore, da igrišče postane *njihova last*.

Filozofija t. i. »playworka«⁵ temelji na odprtem pristopu k igri (ang. open access play), kar pomeni, da otroci sami presodijo, kdaj bodo prišli in kdaj odšli z igrišča. To je načelo odprtih vrat, ki dovoljuje vsakemu otroku, ne glede na njegovo socialno in kulturno poreklo ali ekonomski status, da brezplačno uporablja prostor in pripomočke med odprtim delovnim časom igrišča (Conway, 2009; Lange in Lehmann, 2007; Sutton, 2005).

⁵ V slovenski literaturi za »playwork« (ang.) zasledimo naslednje izraze: izkustvena, aktivna, ustvarjalna, kreativna, konstrukcijska igra, delo-igra itd. Arh (2013) večinoma uporablja kar dobesedni angleški izraz playwork ali doživljajska igra.

Doži mora biti tako dostopen skozi vse leto in mora omogočiti otrokom, da se lahko igrajo v vsakem vremenu. V celoti mora biti tudi dostopen za vse otroke brez razlik, tudi za otroke s posebnimi potrebami, različnimi motnjami in invalidne otroke, ki so zaradi vključenosti v specializirane ustanove pogosto izključeni iz družbe. S tem omogoča premagovanje stereotipov o njihovi nemoči in ponudi pridobivanje novih spoznanj o otrocih s posebnimi potrebami, ki imajo lahko prav posebne sposobnosti ali pa možnost, da jih razvijejo. Vsakemu otroku je tako enako omogočeno, da se druži z občutkom svobode in avanture, da ima med igranjem možnost pridobiti izkušnjo tveganja in se soočiti z izzivom (Lange in Lehmann, 2007).

5.3.2 Spodbuja ustvarjalnost in samostojnost v prosti igri

Otroci morajo ohranяти prazen prostor, ko se družijo med seboj, kjer niso tako usmerjeni s strani odraslih in se lahko posvetijo lastnim interesom ter razvijajo svojo lastno kulturo (Lange in Lehmann, 2007: 27). Otroku je na dožiju omogočeno, da dela po svojih željah in ima priložnost preživljati svoj prosti čas bolj svobodno (Hayward in sod., 1974; Gill, 2007; Simoneti, 1999).

Preglednica 6: Primerjava glede na uporabnike in uporabo klasičnega in doživljajskega igrišča (Hayward in sod., 1974)

PRIMERJAVA		KLASIČNO IGRISČE	DOŽIVLJAJSKO IGRISČE
OBISKOVALCI PO STAROSTNIH SKUPINAH	Predšolski otroci (0-6 let)	29 %	2 %
	Šolarji (6-13 let)	21 %	45 %
	Mlajši najstniki (13-14 let)	10 %	32 %
	Odrasli	40 %	22 %
	Število vseh obiskovalcev v 11 dneh	4290	2360
PRIHOD ŠOLSKIH OTROK NA IGRISČE	Z odraslim	60 %	-
	S šolsko, vrtčevsko, varstveno skupino	20 %	3 %
	Samostojno ali z vrstnikom	18 %	97 %
DOLŽINA OTROŠKE IGRE	Povprečno trajanje najpogostejše igre	8 minut (guganje)	44 minut (gradnja in igranje v hišici)
TRAJANJE OTROŠKEGA OBISKA IGRISČA	Povprečna dolžina zadrževanja na igrišču	21 minut	75 minut

Arh (2013) pravi, da ko izvajalec programa na dožiju poskrbi, da se odrasli ne vmešavajo v otrokovo igro, se lahko ti bolj sproščeno igrajo med sabo. Igra tako poteka nemoteno od začetka do konca otroškega ustvarjalnega procesa. S tem je zagotovljena pravica otrok do proste igre in nemotenega procesa le-te. Medtem ko se na tradicionalnih igriščih zdi, da odrasli s svojim nadzorom nad otrokovim igranjem otroka stalno prekinjajo, popravljajo in vodijo, da procesa igre ne more razviti samostojno.

Otroci so na dožiju lahko samostojni in svobodni v svojih odločitvah in namerah. Na igrišču se zadržujejo dlje časa, sami se odločijo priti na igrišče in ga obiskujejo skoraj vsak dan (Preglednica 6). Predstavlja jim najljubše igrišče, ker se lahko samostojno igrajo po svojih željah, ker imajo svoj prostor, kjer se lahko zabavajo (Hayward in sod., 1974).

5.3.3 Nudi možnost učenja neobičajnih in tveganih situacij

Varnost je pogosto ovira za spodbuden razvoj igre na prostem. To, kar se nam pogosto zdi nevarno, v resnici pomaga pri razvoju zdravega zavedanja telesa in zmožnosti varovanja samega sebe. To je predpogoj, da do resnejših nesreč niti ne pride. Mnoge otroške nezgode so namreč posledica motoričnega primanjkljaja in pomanjkljivega občutka za lastno telo.

Dejstvo je, da se otrok sam od sebe redkokdaj loti premagovati oviro, ki ji ni kos. Otroku je dan instinkt, s katerim lahko sam oceni, ali je igra zanj primerna. Pretirano varovanje pred potencialnimi padci, odrgninami in celo zlomi vodi ravno v svoje nasprotje – otrok se mora naučiti odgovornosti (Hosta in sod., 2007). S tem, ko se razbija predvidljivost, postane tveganje za poškodbe sicer večje, vendar to otroke spodbuja, da so bolj pazljivi in se obnašajo bolj odgovorno.

Danska krajinska arhitektka Helle Nebelong je oblikovala več nagrajenih otroških igrišč. Pri oblikovanju je iskala navdih v naravi in uporabljala naravne materiale nepravilnih oblik in vzorcev. Če ima otrok stopničke ali palice v lestvi enakomerno razporejene, bo veliko manj pozoren na to, kam postavlja svojo nogo. Če je vse predvidljivo, postane igra preprostejša, otrok pa ni več pozoren na svoje gibanje. S pretiranim varovanjem na igrišču pa lahko povečamo bolj tvegano vedenje otroka, ker se ta čuti varnejšega, še bolj tvega, kot bi običajno (Gill, 2007).

Doži daje otrokom možnost, da se srečajo s tveganji in izzivi, kjer se lahko tudi za sebe naučijo oceniti, obvladovati, preseči nevarnosti in tveganja v prostoru, ki jih varuje. Otroke spodbuja in podpira pri izzivih, ki se jih lotevajo, s tem, ko jim nudi vrsto neposrednih osebnih izkušenj in jim dopušča, da sami izbirajo.

Mick Conway (2009) v članku »Developing an adventure playground: the essential elements« (Bistveni elementi pri razvoju dožija) pravi, da je korist, ki jo imajo otroci na

dožiju pri soočanju z zahtevnimi igralnimi možnostmi, uravnotežena z možnim potencialnim tveganjem pri njihovem izvajanju ocen tveganj, kar je spodbudno za njihov razvoj. Otroci se tako naučijo zavarovati sami sebe med igranjem, kar prenesejo na druga področja svojega življenja.

Tveganje in izziv na dožiju pa nista omejena le na fizično tveganje, vključujeta tudi negotovosti pri oblikovanju novih prijateljstev, igranje z otroki iz različnih okolij in gradnjo čustvene odpornosti s preizkušanjem novih stvari z možnostjo uspeha ali neuspeha.

5.3.4 Učenje socialnosti in razvoj različnih medčloveških socialnih odnosov

Otroci živijo v duhu spoštovanja drugačnosti in sprejemanja drug drugega, ne da bi jim bilo to zapovedano. Ko se otroci skupaj igrajo, se zanimajo za skupno stvar in jih medsebojne razlike ne motijo. Otroci se lahko na tem igrišču vsak na svoj način udomačijo, najdejo košček zase, kar je zlasti pomembno za otroke iz priseljenih družin. Raznolike aktivnosti na igriščih služijo tudi uresničevanju enakopravnosti med dečki in deklicami (Lange in Lehmann, 2007).

Doži spodbuja in omogoča različne socialne stike, vrstniško vzajemno sodelovanje in medsebojno igro. Otrokom nudi, da se igrajo vsi skupaj ne glede na starost, veliko medsebojnega pogovarjanja in sodelovanja. Otroci doživljajo pristnejše osebne stike, neposredne izkušnje druženja in s tem postanejo odnosi bolj globoki in intenzivni. Ker imajo otroci na tem igrišču določeno stopnjo zasebnosti in možnost vključevanja v dalj trajajoče igralne dejavnosti, se pogovor ne nanaša le na trenutno dogajanje, ampak tudi na osebne življenjske izkušnje: pogovor o materah, sanjah, poroki, letnih časih, prepiranju, preklinjanju, oblačenju, pospravljanju doma in o nešteti drugih temah (Hayward in sod., 1974).

Otroci se skozi skupinske dejavnosti učijo medsebojne pomoči in socialne odgovornosti, odprtega izražanja želja in potreb ter primerne razreševanja konfliktov ter prilagajanja. Med igro se razvijajo socialna čustva, kot so simpatija do človeka, naklonjenost, obzirnost, solidarnost, požrtvovalnost do sebe in sočloveka. Otrok v igri spoznava, da mu je soigralec potreben za izvedbo določenih idej, se skupno z njim veseli, razvija nova prijateljstva itd.

Upravičeno smemo zaključiti, da igra na dožiju spodbuja socializacijo in je pomembno sredstvo za razvoj otrokovih moralnih vrlin, ki vplivajo na pozitivno moralno vrednotenje. Otrok se v igri vadi obvladovanja samega sebe ter hkrati upoštevati druge člane skupine in se včasih tudi v korist kolektiva podrediti. S tem se otrok usposablja za socialno življenje, brez katerega si ne moremo zamisliti sodobne družbe. Medsebojno sodelovanje in

soodločanje pri otrocih spodbujata zrelost, zanimanje, udejstvovanje, identifikacijo in samozaupanje.

5.3.4.1 Doži kot center skupnosti - varno območje

Odnosi na dožiju, ki se čez čas razvijejo med otroci, pedagoškimi svetovalci, prostovoljci, družinami in širšo skupnostjo, so ključnega pomena za dolgoročni obstoj takega igrišča, kar pomaga pri ustvarjanju povezane skupnosti. To pripomore, da se taka igrišča ohranjajo, da imajo stalno podporo in da so sprejeta s strani staršev otrok. To tudi ustvari varno okolje (Conway, 2009; Hayward in sod., 1974; Lange in Lehmann, 2007).

Polič (1999) o varnosti in bivanju pravi, da so drugi ljudje najpomembnejši vir naše varnosti, a so tudi najpogostejši povzročitelji naših strahov. Varen prostor, v katerem se počutimo domače, naj bi ustvarili s skupnim delom in tako obvladali lokalno okolje. In prav to je tudi značilnost dožija, saj se tu gradijo odnosi med posameznikom in skupino, med otroki in odraslimi, med generacijami in različnimi kulturami. Igra na dožiju tako poveže tudi odrasle znotraj skupnosti. Več poznanstev in odnosov z različnimi otroki v sosesčini poveča zaupanje vseh v varnost takega območja.

Ko doži sodeluje tudi z drugimi institucijami v svoji bližini, spodbuja razvoj posameznika in družbe z enakopravnostjo, sodelovanjem in odgovornostjo ter si prizadeva za napredek družbe s svojim povezovanjem in delovanjem za dobro skupnosti. Skupnost, lokalna podjetja in lokalne skupine ter različne mladinske organizacije lahko prispevajo z zagotavljanjem vedno novih recikliranih ali ne več rabljenih materialov, z donacijo različnega orodja, sodelujejo pri zbiranju sredstev, s prostovoljnim delom itd. in so tako neprecenljiv vir informacij in podpora za zagotavljanje dostopnosti in vključenosti dožija v svojem najširšem smislu (Conway, 2009).

Dožiji imajo velik pomen v ožjih mestnih predelih za celotno sosesko, saj ustvarjajo trajne sosedske stike, socialne mreže in so posrednik pri socialni integraciji ter dajejo s tem identiteto soseski. So del skupnosti, katera lahko skrbi za njih in jim pomaga, hkrati pa so sami center vsej stanovanjski skupnosti, mlajšim in starejšim ter s tem omogočijo medgeneracijska druženja. S tem ko dožiji nudijo izobraževalne programe, možnost prostovoljnega dela in tudi novih služb v okolici, zmanjšujejo prebege prebivalstva na obrobje mesta in ustvarjajo življenjsko kakovost za vse.

5.3.5 Doži zmanjšuje vandalizem in prestopništvo

Kozlowsky (2006) opisuje, da sta uničevanje in nasilje izraz potlačenega človeškega nagona in stremljenja k samouresnitvi (ne smeš tako, ne moreš tako, lahko samo tako) in sta odraz neizživetega življenja in nerazvitega človeškega potenciala. Vandalizem je upor

proti brezdušnemu in neustvarjalnemu ravnanju in se po navadi pojavi tam, kjer okolje otroke prikrajša za pomembne in konstruktivne izkušnje. Vsi otroci potrebujejo raznovrstne priložnosti za izražanje svojih ustvarjalnih energij. Če tega ne dobijo se lahko pojavlja veliko vandalizma, prestopništva, nasilja itd.

Otroci imajo na dožiju direkten vpliv na svoj prostor in si ga lahko prilagodijo glede na trenutne potrebe, ki jih imajo. Sami lahko izdelajo in postavijo igralno strukturo iz različnih materialov jo podrejo ali odstranijo, tudi s pomočjo odraslega, če se tako odločijo. »Spreminjanje oblike igrišču tu razumemo kot obliko igralnega ustvarjanja in ne kot vandalizem,« pravi Arh (2013). Uničevalna igra je v filozofiji dožija v bistvu pridobitev znanja s pomočjo eksperimentiranja (Kozlowsky, 2006). Dokončanih in fiksiranih stvari ne moreš preoblikovati drugače, kot da jih uničiš. Doži dovoljuje izkustveno učenje tudi z destrukcijo, hkrati pa z možnostjo igre na prostoru z nedoločeno, nedokončano obliko in z nedokončanimi igralnimi elementi otroku tudi ne budi več želje po uničevanju.

5.3.6 Doži podpira zdravje in zdravi

Doži spodbuja igro na prostem, ne glede na letni čas in s tem deluje na zdravje spodbudno. Doživetja v naravi in delo z rastlinami ter živalmi pripomore pri preprečevanju nevroz, zdravljenju psihičnih bolezni, celo prestopnikom pomaga pri resocializaciji. Z vrtnarjenjem in športom doži razvija čutno in gibalno stimulacijo, z delom uči o uravnoteženi prehrani (ekološko pridelana hrana) in s socialno interakcijo v soseski zmanjšuje socialno izoliranost (Ginsberg, 2000).

Doži omogoča integracijo invalidnih otrok in otrok z vedenjskimi motnjami. Ponudi priložnosti, da je interakcija med hendikepiranimi in nehendikepiranimi otroci obojestransko koristna.

Moč dožijev je ravno v tem, da s svojimi značilnostmi delujejo kot vmesnik med preventivnim oz. za zdravje spodbudnim delom in zdravljenjem oz. terapijo (Lange in Lehmann, 2007: 31).

5.3.7 Doži okoljsko ozavešča

Doži ozavešča otroke o proizvodnji odpadkov in recikliranju, ohranitvi narave z ustvarjenimi biotopi in s promoviranjem pristnega doživetja narave. Otroci se spoznajo z okoljsko problematiko in se z delom naučijo biti aktivni pri rešitvah, ko spoznavajo naravo, okoljske vrste rastlinstva in živalstva, kmetovanje, naravno kroženje energije, pomembnost obnovljivih virov, zdravo prehrano, splošno varstvo okolja itd. (Ginsberg, 2000).

Doži tako povezuje izkoriščanje naravnih virov in varstvo okolja ter s tem celostno okoljsko izobražuje. Na takšen način postajajo otroci dojemljivi za okoljevarstvene teme in dobijo spodbudo za odgovorno ravnanje z našimi naravnimi življenjskimi temelji (Lange in Lehmann, 2007: 9).

5.4 BOGATO IGRALNO OKOLJE

Slika 13: Uporaba različnega orodja na dožiju

Najpomembnejše pri celovitem otroškem razvoju je intenzivno prepletanje otroka z igralnim okoljem, kjer se skozi igro lahko uči, razvija in dozoreva. Pri tem sploh ni pomembno, kaj določenega se mora otrok igrati, le da se lahko igra na različne načine. Otroška domišljija se lahko tako svobodno izrazi, otroci pa si sami ustvarijo realen svet, odkrivajo, spoznavajo in rešujejo resnične situacije, se izpostavljajo nekaterim običajnim življenjskim okoliščinam in se jih naučijo obvladovati.

Doži v svojem naravnem okolju vsebuje različen igralni material za igro, s katerim nudi ogromno možnosti za igro, raziskovanje, preizkušanje in igralne aktivnosti. In sicer:

- naravne elemente in naravni igralni material,
- odpadni material,
- različna orodja in
- zanimive prostore.

5.4.1 Igra na dožiju

Doži ponuja otrokom veliko število različnih in raznovrstnih iger, ki jih različni avtorji (Batistič Zorec, 2002; Cochrane in Cave, 1984; Conway, 2006; Demšar, 2010; Marjanovič Umek in Zupančič, 2006; Toličič in Smiljanić-Čolanović, 1977) podobno opisujejo in jih naloga predstavi v podpoglavju 3.1 Vrste iger (Preglednica 2).

Doživljajska igra ali »playwork« predvsem poudarja izkustveno učenje, konstrukcijsko ali ustvarjalno igro in domišljjsko igro.

Slika 14: Igra na doživljajskih otroških igriščih (Shorebird ..., 2014; Sutton, 2005)

5.4.1.1 Izkustveno učenje

Otroci se učijo skozi igranje z drugimi, skozi odnose z odraslimi in vrstniki, in se učijo z delom, ko spreminjajo okolje. Načrtuj - naredi - obnovi je najbolj učinkovito igranje - učenje, ko si v okviru razčlenjenega okolja otroci sami izbirajo dejavnosti. Otroci se najprej odločijo in potem načrtujejo, kaj bodo naredili, nato načrte izpeljejo in končno razmislijo o tem, kaj so naredili in kaj dosegli. Ta način dela otrokom pomaga razviti samostojnost.

Otrok se pri takšni igri v neposrednem stiku z različnimi okolji, dejavnostmi in različnimi ljudmi srečuje z raznimi težavami in ovirami, ki jih na svojstven način premaguje. Večkrat se znajde v novih situacijah, kjer samo mehanična uporaba izkustva ne zadostuje, zato mora iskati nove poti.

Doži otroku omogoča pridobivanje čim več življenjskih izkušenj skozi igranje različnih resničnih situacij, za katere je drugje lahko prikrajšan. Primer so žaganje, tesianje, zabijanje

žebļev, rokovanje z ognjem, različnim orodjem itd. V varnem in nadzorovanem okolju mu je omogočeno, da se nauči samostojnosti in samoorganizacije ter oceniti in prevzeti tveganje.

5.4.1.2 Ustvarjalna ali konstrukcijska igra

Je igra, s katero kateri otrok preoblikuje različne predmete in materiale z uporabo različnih orodij. Najprej sestavlja in gradi po metodi poizkusov in napak, pozneje pa vedno bolj spoznava načine povezovanja, razporejanja in kombiniranja stvari. Načrtuje, kaj bo ustvaril, sestavlja stvari v konstrukcijo, preureja igralno okolje in pri tem uporablja različna ročna dela, npr. kurjenje ognja, zidanje hiške, kopanje lukenj, preusmerjanje vodnih tokov, gibalno in glasbeno ustvarjanje itd. S tem zadovoljuje svojo potrebo po ustvarjanju in preoblikovanju svojega okolja.

Konkretno delo in uresničevanje lastne zamisli vzbuja v otroku posebno zadovoljstvo, utrjuje mu vero v lastne moči in daje občutek dostojanstva. Poleg miselne in prostorske predstavljalivosti ter ustvarjalnosti otrok uri tudi koordinacijo, natančnost in vztrajnost.

Ta igra je lahko samostojna izkušnja ali pa skupni preizkus, otroci so lahko sami ali v skupinah, ko so s tem zaposleni. Težnja po ustvarjalni igri se zbudi takrat, ko imamo za igro na razpolago bogato ustvarjalno ozračje, kjer je dovoljeno poizkušanje in kjer izbor materialov ne postane ozek in predvidljiv.

Doži je s svojimi novostmi, dragocenostmi, zanimivostmi tako idealno okolje in zagotavlja avtentičnost tej igri.

5.4.1.3 Domišljajska igra

Doži spodbuja simbolno, dramsko, imaginarno, fantazijsko igro in igro vlog, ko se otroci igrajo s peskom, vodo, igralnimi hišicami in z igralnimi prostori, ki posnemajo realne prostore, ki niso natančno definirani ter katerim lahko spreminjamo funkcijo glede na igro otrok.

Otrok si predstavlja stvari, ljudi in dogodke iz stvarnega ali domišljajkega sveta, vživlja se v vloge različnih oseb ali živali – uporablja torej simbole. V tej igri se zrcalijo otrokova izkustva in želje, hkrati pa je igra tudi priložnost, da otrok prek igre sprostí svoje stiske in napetost z igranjem umišljenih situacij. Takšno igranje otroka spodbuja k različnim gibalnim dejavnostim, miselnim aktivnostim, iskanju novih povezav in ustvarjalnosti, večji socialni občutljivosti in kompetentnosti. Spodbuja kognitivni razvoj in kreativnost. Skozi to obliko igre otrok raziskuje in razrešuje konflikte in se uči razumevanja drugih.

5.4.2 Naravni elementi bogate igralne vrednosti

Otroci preko igre z naravnimi elementi, kot so zemlja, voda, ogenj, zrak, rastline in živali pridobivajo primarne izkušnje, ki jih znova in znova – in vedno izmenično z njihovim lastnim raziskovanjem – opominjajo na medsebojno povezanost in odvisnost človeka in narave. Ti elementi imajo za otroke visoko igralno vrednost in bogatijo doživljajsko igro (Cochrane in Cave, 1984; Dobovišek, 1988; Dolanc, 1973).

5.4.2.1 Štirje naravni elementi (Thomson in sod., 1995; Shackell in sod., 2008)

Zemlja nam ponuja veliko skrivnosti. V njej se skrivajo: semena, čebulice cvetlic in male živali. Pesek, prod, mivka, glina kot samostojni elementi spodbujajo k funkcijski in konstruktivni igri – za raziskovanje, premikanje, ustvarjanje, grajenje. V kombinaciji z vodo je odličen konstrukcijski material.

Voda je za otroke vedno kot magnet in je bogat igralni element. Nudi motorično, kognitivno in socialno igro: čofotanje, škropljenje, spuščanje ladij, gradnja jezov, vodnih struktur, igranje z blatom, peskom, mivko in ostalimi naravnimi materiali. Voda je tudi vir spoznanj – brez vode ne bi bilo življenja; namoči drevesa, travo in cvetje; izhlapeva, se spreminja v paro; poganja mlinček; led plava na vodi; topla voda je prijetna; mlo spreminja v balončke itd.

Zrak očara otroke z močjo vetra, ki ponuja raznoliko igranje ali pa le opazovanje. Npr. vrtinči listje, odnaša zmaja in mehurčke, spušča glasove itd. Tudi vrste gugalnic potujejo skozi zrak in otrokom nudijo veliko užitka in razburljivosti. Na zraku se otroci prehranjujejo, gradijo, se pogovarjajo, igrajo itd.

Ogenj ima pomembno vlogo pri obredih, praznovanjih in praznikih in s tem velik pomen za človeka: sveti v temi, nas varuje pred mrazom, na njem si kuhamo hrano itd. Ko so naši predniki začeli izkoriščati ogenj, so naredili prvi korak k civilizaciji.

5.4.3 Igralni prostori na dožiju

Najpogostejše osnovno infrastrukturo na dožiju zastopajo: ograja, osrednji vhod, objekt za orodje in osebje v katerem se nahajajo večinoma sanitarije, kuhinja, pisarne, shramba igrač in orodja ter notranji igralni prostori. Tu so še nadstrešek, prostor za kolesa, priključek za vodo in vodno igrišče, kurišče, peskovnik itd. Lahko tudi miniaturna živalska farma, vrtno površino za obdelovanje, kompostišče, ulična gledališča, ulične knjižnice, ute za mladostnike itd.

Doži tako nudi notranji in zunanji igralni prostor, da se otroci lahko zares igrajo v vsakem času in pogojih.

Slika 15: Grajeni in začasno postavljeni objekti na dožiju

Notranje in zunanje območje dožija je obdano z ograjo, ki signalizira, da je prostor namenjen otroški igri in da se tu aktivnosti, kot je kopanje, vžiganje ognja ali grajenje in uničevanje hišic - aktivnosti, ki ponavadi niso dopuščene v ostalih prostorih, kjer se otroci igrajo- omogoča in vzpodbuja (Conway, 2009).

Slika 16: Ograjenost dožijev - največkrat z leseno transparentno ograjo

5.4.3.1 Gradbišče

Na dožiju je gradnja velikokrat osrednja igralna dejavnost. Dogaja se na večjem razgibanem terenu, ki je naravno zavarovan ali obdan z grmovjem oz. ograjo, ločen od ostalega prostora. Otroci lahko samostojno gradijo iz danih materialov npr. les, plastika, odpadna embalaža itd. in pri tem uporabljajo različna orodja, kot so izvijač, vrtalnik, kladivo itd. Sami oblikujejo in zgradijo svoja igrala in igralne konstrukcije. Prednost gradnje na igrišču je, da lahko traja toliko časa, dokler se otrok nad njo navdušuje in si je želi, in tudi, da lahko kadarkoli gradi, saj se vedno najde kaj, kar je treba na igrišču popraviti ali dopolniti. Otroci pri npr. gradnji hiš razvijajo svoje ročne spretnosti in se naučijo uporabljati tehnične pripomočke. Pri tem je potrebno tudi skupinsko delo in potrpežljivost, saj zgradbe le redko nastanejo v enem dnevu.

Slika 17: Igranje z zemljo, vejami in lesom ter zgrajene igralne skulpture

Skoraj vsako doživljajsko igrišče ima območje z različnimi adrenalinskimi igralnimi konstrukcijami, polno na igrišču narejenih plezal, zviral, gugal, labirintov itd.

Slika 18: Na dožiju narejena plezalna stena in drevesna hišica

5.4.3.2 Prostor za živali

Delo z živalmi je za otroke privlačno in spontano, deluje tudi terapevtsko – npr. delo s konji spodbuja razvoj govora in lahko pomaga avtističnim otrokom (Lange in Lehmann, 2007: 6). Prek skupnega zanimanja za živali se pogosto spletejo tesna prijateljstva in vezi znotraj skupine, v katerih je v ospredju medsebojnost. Otroci lahko za živali skrbijo samostojno, jih krmijo, krtačijo, božajo, kar je zelo dobro za njihov čustveni razvoj. Delo z živalmi spontano odpira, nudi vpogled v potek in faze življenja, kot so rojstvo, rast, razmnoževanje in smrt.

Vrste in število živali je odvisno od projektne usmeritve igrišča, površinske rabe in velikosti. V povprečju je največ kokoši in zajčkov, potem koz in ovc itd. Pogoste živali so še morski prašički, race, purani, mačke, hrčki, miške itd. Zasledimo pa tudi večje živali – osle, konje, krave, lame (Ginsberg, 2000) itd.

Slika 19: Male živali, ki domujejo na dožiju

5.4.3.3 Vrt

Na vrtu otroci pridelujejo zelenjavo, sadeže, zelišča, rože itd. in s tem spoznavajo osnove kmetovanja, ko sadijo, sejejo, sekajo, zastirajo, kompostirajo, gnojijo, oskrbujejo gredice, ter vzgojo rastlin, ki služijo za prehrano. Pri tem neposredno doživljajo stik z naravo – ko pomagajo pri rasti, zorenju, pobiranju pridelkov se globoko povezujejo z naravo, kar je osnovni pogoj za poznejše odgovorno ravnanje z naravo in okoljem.

Otroci spoznavajo tudi elemente varstva okolja: ustvarjajo biotope, negujejo zavarovana območja divjih rastlin in živali ter pripravljajo prostor za gnezdenje. Starejši otroci se tudi zavestno ukvarjajo s temami, kot so preprečevanje onesnaževanja ter predelava in recikliranje odpadkov.

Slika 20: Različne gredice - cvetlični, zeliščni in zelenjavni vrt

5.4.3.4 Vodni element in kurišče

Posebnost dožija je tudi prostor z vodo. Ponavadi so to različne naprave za igre z vodo, kot so čofotalni bazen, večja korita z vodo, kotanje s tekočo vodo, talni vodni curki, tuši, pitniki itd. Ponekod na igriščih ali njihovi neposredni bližini pa so ustvarjeni tudi vodni elementi kot ribniki, potočki itd.

Slika 21: Različni vodni elementi na dožiju (slika desno cit. po Svane, 2005)

Dožiji so skoraj edini kraj v mestu, kjer lahko kurimo in se naučimo ravnanja z ognjem. Ognjišče je vedno priljubljeno zbirališče za mlade in stare.

Slika 22: Posedanje ob ognju sta posebno čustveno doživetje za otroke

5.4.3.5 Dodatni prostori

Velikokrat so na dožiju tudi gledališče na prostem, ločen prostor za najmlajše, mirnejši odmaknjen prostor za starejše spremljevalce otrok, področje s skupinami miz in sedežev za družabne igre in delavnice itd.

Slika 23: Oder doživetja in peskovnik na dožiju

5.5 IZHODIŠČA ZA OBLIKOVANJE DOŽIJEV

Oblikovanje prostora na dožiju je izredno preprosto, mora pa puščati prosto pot otroški domišljiji in dopuščati raziskovanje in možnost preoblikovanja. Program in način igre je zelo premičen in dinamičen, tako da ne potrebuje veliko grajenih prvin, saj so naravni elementi osnova za oblikovanje. Naravni elementi, s katerim oblikujemo prostor na dožiju so večinoma prvine naravne krajine, kot so modulacije terena, rovi, potoki, podrta drevesna debla, grmovni zaslони, slikovito in razvejano drevje. Z njihovo premišljeno postavitvijo lahko naredimo prostor doživljajsko zelo pester, ga razčlenimo na sklope, naredimo bolj razgibanega, odprtega, intimnega itd. Pri tem pa upoštevamo glavno pravilo, da se morajo vsi elementi neposredno navezovati na igro sámo, tako da lahko otrokom služijo tudi kot igralo, in da prostor, ki ni vedno povsem pregleden in jasno definiran, navdihuje domišljijo

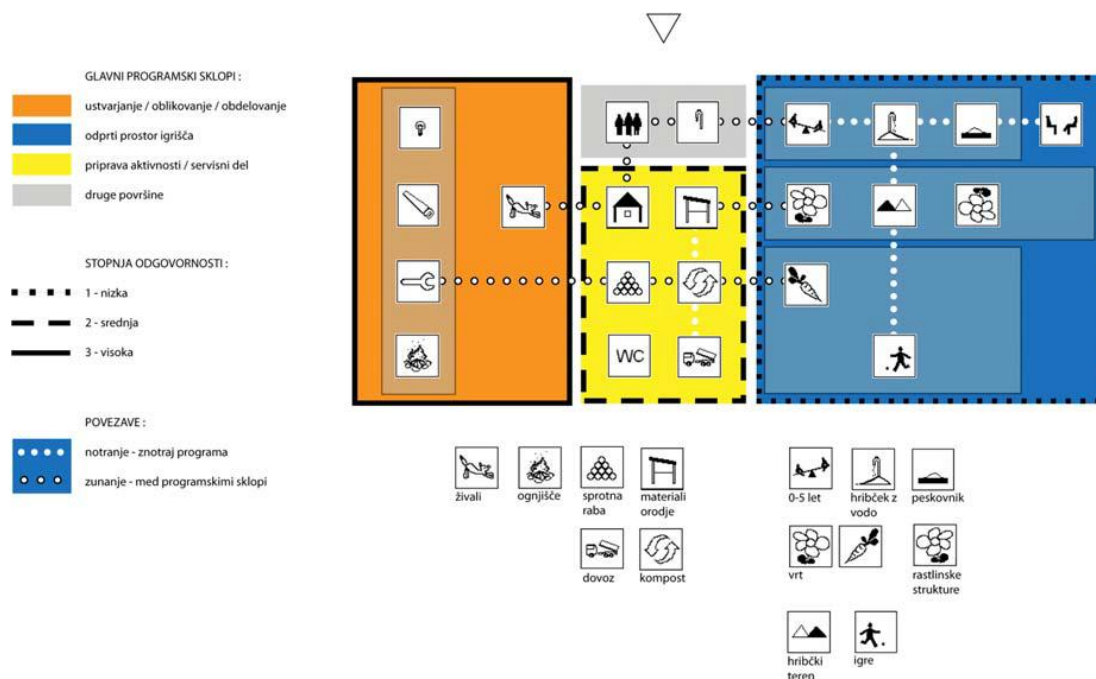
in otroke spodbuja k igranju različnih vlog.

Slika 24: Odprte ravninske površine in skriti kotički na dožiju

5.5.1 Osnovni prostorski coning dožija

Program, podoba in aktivnosti se na dožiju dnevno ali sezonsko spreminjajo, vendar lahko dožijem glede na njihovo splošno zasnovo in program določimo osnovni prostorski coning. Pri snovanju dožija upoštevamo tri različne cone, ki jih povezuje vstopna cona. In sicer, servisni del, ki ločuje in povezuje ustvarjalno cono z odprto cono. Pod osrednji del igrišča spada servisni del, kjer se predvsem pripravljajo aktivnosti in kjer so grajeni objekti. Odprti prostor igrišča zajema odmaknjen prostor za najmlajše, vrt, modulacije terena, vodni element itd. Prostor za ustvarjanje, obdelovanje in oblikovanje pa zajema predvsem gradbišče, prostor za živali in ognjišče.

Slika 25: Shema programskega in odgovornostnega coninga s shemo povezav in dejavnosti doživljajskega igrišča (Gostinčar, 2010: 62)

5.5.2 Členitev prostora z naravnimi elementi

S členitvijo lahko ločimo funkcionalno določene enote, ki se programsko manj povezujejo. Prostor je s tem zanimivejši, raznolik in povezuje ter ločuje različne igralne dejavnosti npr. hrupno območje, kjer se otroci lovijo, igrajo športne igre in mirno področje, kjer otroci počivajo, berejo itd. Na igrišču ustvarimo možnost odmika v tihe prostorčke zavarovane pred vetrom in soncem, kjer lahko otroci nemoteno počivajo, se igrajo v miru ali so sami.

Členitev lahko dosežemo z vegetacijo in z modulacijo tal. Poglavje o modeliranosti tal in vegetaciji, naloga večinoma povzema po virih Cochrane in Cave (1984) in Shackell in sod. (2008).

5.5.2.1 Modeliranje tal

Modeliran teren daje igrišču karakter, spodbuja gibalne dejavnosti, nudi zaščito pred vetrom, pogledi, hrupom itd., daje občutek varnosti, lahko ločuje nezdružljive igralne prostore. Klančine in vrhovi vzpetin prinašajo posebno doživetje ter lahko manjšemu prostoru dajejo občutek velikosti. Prostor postane bolj dinamičen, zanimivejši in skrivnostnejši, kar otroka povabi v raziskovanje in mu ponudi veliko novih priložnosti za igro.

Slika 26: Modulacija terena omogoča vrsto motoričnih iger: guncanje, lovljenje ravnotežja, plazenje v tunelu

5.5.2.2 Vegetacija

Rastlinje v osnovi izboljšuje mikroklimo, daje senco v poletnem času in nudi zavetje pred vetrom pozimi. Deluje kot pedagoško sredstvo pri doživljanju oblik, velikosti, barvitosti, spoznavanju sprememb skozi letne čase ter fizikalnih in bioloških procesih. Pri načrtovanju doživev mora biti izkoriščeno v celoti in biti del igre, se z njo prepletati v vseh svojih funkcijah, ki jih lahko nudi. Kot oblikovalski element daje igrišču občutek pravega naravnega okolja npr. bujno rastje nudi videz divjine in s svojimi različnimi oblikami nudi številne igralne koticke npr. oblikovane v igralne elemente, kot so labirint, rastlinske strukture (ang. willow art) itd.

Slika 27: Rastlinske strukture – tuneli in nekošen travnik

Strukturne rastline lahko uporabimo kot arhitekturni element za ločevanje in omejevanje različnih igralnih površin (živa meja, masa grmovnic – stena; drevesne krošnje – strop), mehčanje igralnega prostora ali za ohišje, ki nudi zaščito, daje možnost za skrivalnice in brlog.

Slika 28: Uporaba dreves za motorično igro in premagovanje izzivov (slika zgoraj levo cit. po Cochrane in Cave, 1984:14)

Drevo lahko uporabimo kot osrednjo točko igrišča, kot posamezno igralo ali kot del igralne konstrukcije, ki nudi veliko možnosti za motorično igro. Nižja drevesa, grmičevje in cvetlice nudijo možnost različnih socialnih in kognitivnih otroških iger. Otroci lahko uporabijo naravne materiale, kot so vejice, lubje, listje, storži itd., za igranje in za čutno zaznavanje – dotik, vonj, vid, okus, poleg tega pa se učijo skrbeti za rastline in jih ob tem spoznavati.

Kriteriji, po katerih bi lahko izbirali in razvrščali rastline na dožiju:

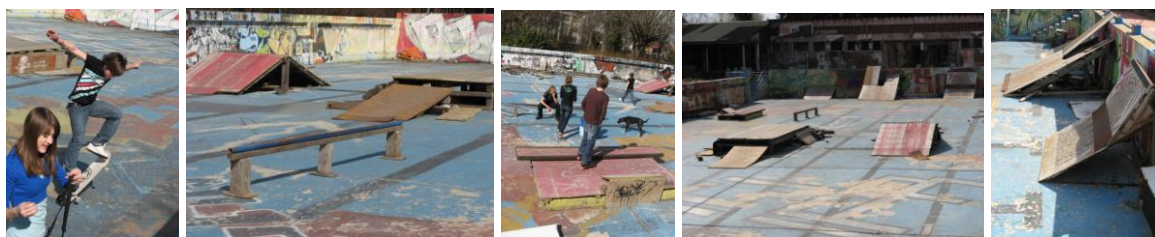
- uporabne kot oblikovalski element na igrišču – strukturne rastline s katerimi lahko ustvarimo tunele, stene, ograje itd.,
- uporaba v igri – rastlina ima zanimive plodove, steblo ali liste itd.,
- dotik – npr. rastline s posebnimi teksturami,
- užitnost,
- spremenljivost skozi letne čase,
- barvitost,
- gibanje z vetrom,
- daje zvok,
- vonj,
- izbrane glede na ustvarjanje različnih živalskih habitatov itd.

5.5.2.3 Različni živalski habitati

Na igrišču moramo vzpostaviti različne habitate z drevjem, grmičevjem, visoko travo, vodo itd., kjer bodo imele lahko svoje bivališče tudi manjše živali: insekti, metulji, gosenice, kresničke, črčki, murni, ptice, veverice itd. V različnih habitatih – ribnik, mlaka, potok, polje, travnik, vrt itd. – otrok spoznava raznolikosti rastlinskega in živalskega sveta in razvija kognitivne in socialne veščine.

6 TEORETSKI PREGLED NASTAJANJA DOŽIJEV V SLOVENIJI

Otrok nosi v sebi doživljajsko igro in ko se sreča s prostorom, ki mu ponudi priložnost zanj, se doživljajsko igranje vedno zgodi. Primer je npr. zapuščeno in propadlo območje ljubljanske Kolezije, kjer so starejši otroci in mladostniki prostor sami preuredili v rolkarsko mesto oz. »skate park« (Slika 29).

Slika 29: Samoiniciativno ustvarjen park za rolkanje in rolanje na ljubljanski Koleziji

6.1 PRIMERI SKUPNOSTNIH PROJEKTOV, KI SPODBUJAJO DOŽIVLJAJSKO IGRO

Številne organizirane otroške ustvarjalne delavnice in prostočasni programi za otroke, ki so iniciativa različnih društev in zavodov, kažejo željo otrok ter potrebo po doživljajskem igranju. Z njimi, kot delnimi različicami dožija, so začeli tudi ustanovitelji mariborskega dožija. Takšne začasne organizirane delavnice in samoiniciativne skupnostne akcije so pokazatelj potrebe po skupnem prevrednotenju degradiranih oz. potencialno zanimivih mestnih območij. Lahko vodijo iz začasne k stalni postavitvi nove oblike otroškega igrišča in so lahko začetni korak k načrtovanju dožijev tudi v Ljubljani. Naloga navaja nekaj primerov skupnostnih akcij v Ljubljani, ki spodbujajo doživljajsko igranje.

6.1.1 Skupnostna akcija »Dajmo igrišča nazaj«

Pred petimi leti so skupina Reciklarji in društvo Sezam – združenje mladih, staršev in otrok, s sostanovalci v Župančičevi jami in učenci Biotehniškega centra ter Waldorfske šole Ljubljana, z akcijo *Dajmo igrišča nazaj* prvič predstavili idejo doživljajskega otroškega igrišča v Ljubljani.

Začeli so z informativno in spoznavnostno čistilno akcijo zapuščenega prostora med bloki in *divje parkirišče* preuredili v park z dvignjenimi gredicami in prostori za posedanje. Nato pa so za en dan preuredili še zapuščeno zelenico med bloki, kjer je bilo včasih klasično otroško igrišče, v doži. V dopoldanskem času so prišli otroci in učitelji, vzgojitelji iz okoliških šol in vrtcev ter postavili čutilni labirint, hojo po materialih itd., popoldan pa so prišli bližnji stanovalci z otroki in barvali garaže, se igrali socialne in domišljajske igre, se igrali z malimi domačimi živalmi itd., zvečer pa pekli na ognju.

Slika 30: Izvedba doživljajskega projekta v Ljubljani – skupina Reciklarji je organizirala igralni dogodek »Dajmo igrišča nazaj« v Župančičevi jami na travniku med bloki, kjer je bilo včasih otroško igrišče

V tej akciji je bila tudi izvedena krajša anketa, ki je pokazala, da je ideja dožija še nepoznana, si pa predvsem starši želijo takšnih igrišč v bližini doma, kamor bi mirno pustili svojega otroka, saj otroke pustijo same predvsem na igrišča v soseski, pred blok ali doma na vrt, če ga imajo. Bi pa otroke večina staršev z veseljem pripeljala tudi, če bi bil doži na kateri drugi lokaciji v mestu. Akcijo je pozitivno podprl tudi župan Mestne občine Ljubljana, z obiskom in sponzorskimi sredstvi.

V Župančičevi jami so se nadaljevale različne tovrstne akcije z društvom Sezam, katerih cilj je bil povezati lokalno skupnost v ustvarjalen, družbeno odgovoren kolektiv. Kar je privedlo do nastanka Severnega parka Navje in dveh novih otroških igrišč. Širša medijska raziskava o razvoju ideje prvega slovenskega dožija pa je pripomogla tudi k uresničitvi le-te v Mariboru.

6.1.2 Onkraj gradbišča in otroški počitniški program »Na divje«

Drugi primer začasne delne različice dožija izveden v Ljubljani je izvenšolska dejavnost in otroški počitniški program *Na divje*, izveden s kulturno umetniškim društvom Obrat (KUD Obrat) in arhitektko Nino Vastl. Dejavnost spodbuja budno opazovanje, sproščeno gibanje,

samostojnost in živahno ustvarjanje na prostem, v naravi in se odvija na *Onkraj gradbišča*, ki je preurejeno zaprto gradbišče ob Resljevi ulici v skupnostni urbani vrt, namenjen vrtovom, druženju, izobraževanju in kulturi. 1000 m² velika gradbena jama sredi stanovanjske soseske se je tako spremenila v prostor, ki udejanja in promovira drugačne vrste oživljanja mestnih degradiranih območij ter aktivnejšo vlogo prebivalcev pri načrtovanju, urejanju in soupravljanju mesta (Onkraj gradbišča, 2014).

Slika 31: Kuda obrat je izvedel raziskovalni poletni program za otroke »Na divje« na skupnostnem vrtu Onkraj gradbišča ob Resljevi ulici (Na divje, 2013; Onkraj gradbišča, 2014)

6.1.3 Projekt proste igre »Igralna pot Vodnikova«

V urbanem mestnem okolju razen otroških igrišč ne obstajajo druge možnosti za brezskrbno igro otrok na prostem. V luči tega dejstva, je na mestu stare skakalnice ob Vodnikovi cesti v Šiški, na 5700 m² velikem prostoru, poleg nekaj inovativnejših igral, postavljena *Igralna pot* skozi gozd, polna igralnih postojank in naravnih elementov, kot so veje, debla in kamenje, ki ponujajo prosto igro, nove ideje in spodbujajo gibanje ter domišljijo. Deset postojank je povezanih v gibalno, čutno, likovno in prostorsko doživetje. Od otroka zahtevajo ročne, motorične ter miselne spretnosti. Pot je zasnovana na principih gozdne pedagogike, ki temelji na vzgoji otrok z neposrednim doživljanjem naravnih habitatov. Vabi otroke k igri z naravo in jih spodbuja k raziskovanju in igri v gozdu.

Idejno zasnovo pilotnega projekta sonaravnega igrišča je naredila študentka arhitekture Ana Klofutar v sodelovanju z Zavodom za izobraževanje in svetovanje Špelinice in

lokalno skupnostjo. Prostor je izbrala Mestna občina Ljubljana po predstavitvi ideje projekta (Klofutar Š. in Klofutar A., 2014; Krajčinović, 2014).

Slika 32: Postojanke na Igralni poti Vodnikova (Klofutar Š. in Klofutar A., 2014; Krajčinović, 2014)

6.2 PRIMER DOŽIJA V MARIBORU

Ob podpori in partnerstvu z mednarodno nevladno mladinsko organizacijo European Playwork Association (E.p.a.), ki združuje veliko število organizacij, ki delujejo kot doživljajsko igrišče, so leta 2004 v mariborskem društvu Center za pomoč mladim (CPM) začeli z razvojem ideje za izgradnjo prvega tovrstnega igrišča v Sloveniji, v Mariboru (Arh, 2013).

Janez Arh, vodja danes edinega slovenskega dožija, je s pomočjo Sida Simlerja, vodjo dožija Warwick Adventure Playground v Angliji, začel izvajati najprej doživljajske igralne dneve, enkratne dogodke po različnih lokalnih skupnostih po Sloveniji. Na koncu je župan Maribora sprejel predlog o postavitvi takšnega igrišča in jim pomagal pri izboru zemljišča. Septembra 2010 je bilo tako ustanovljeno prvo doživljajsko igrišče – neprofitni in dolgoročni socialno, pedagoško, ekološko, okoljsko, prostočasno, kulturno, preventivno, kurativno, skupnostno usmerjen program, ki je namenjen dvigu kakovosti življenja otrok, mladih, staršev in drugih prebivalcev Maribora – v Sloveniji in hkrati prvo v jugovzhodni Evropi (Arh, 2013; Doživljajsko igrišče, 2008). Arh (2013) pravi, da je njihov cilj v

prihodnje odpreti še kakšen doži v Sloveniji in podeliti znanje ter izkušnje, ki jih že imajo. Omenja tudi veliko povpraševanja iz drugih krajev po Sloveniji, kot so Kranj, Radovljica, Velenje, Medvode in Novo Mesto.

Naslednje značilnosti slovenskega dožija naloga opisuje na podlagi osebnega ogleda dožija v Mariboru in intervjuja z ustanoviteljem Arhom (2013) ter osebnega ogleda avstrijskega dožija Fratz Graz. Primerjalna analiza s prakso v tujini pa dodatno temelji še na raziskavi *Doživljajska igrišča in mladinske kmetije v Evropi* (Ginsberg, 2000) in nemškega dožija »Kolle 37« (Abenteuerlicher ..., 2013).

6.2.1 Postavitev v prostor in velikost igrišča

Pri izbiri lokacije za postavitvev dožija v Mariboru so bili upoštevani naslednji kriteriji (Arh, 2013):

- kjer živi več otrok in mladih, ki prihajajo iz socialno ranljivih družin;
- potrebe otrok in njihova zmožnost, da lahko pridejo sami in tudi sami odidejo na doži;
- kjer ni veliko prometa;
- v prostor, ki mu primanjkuje različnih igralnih in ustvarjalnih aktivnosti;
- v bogato naravno okolje;
- otrokom poznana lokacija in je v njem že uveljavljena socialna infrastruktura;
- praksa v tujini.

Slika 33: Lokacija mariborskega dožija v Ertlovem gozdiču

Doži v Mariboru je del zanimivih prostorskih danosti mestnega gozda, kot so že obstoječa drevesa, senčnost območja v poletnem času, dosegljiv material za igro in delo, tamponska cona za hrup itd. Postavljen je na južni del gozdno parkovnega območja Ertlov gozdič v Mestni četrti Tabor v Malem Betnavskem gozdu, v velikosti približno 2.350 m² površine.

Doži se navezuje na že obstoječe igrišče in v notranjost parka, kamor ima tudi glavni vhod. Na jugu meji na prometno ulico, zato so tu načrtovali zaščito s hodnikom za pešce in kolesarje, s katere ima tudi pomožen vhod za dostavo materiala na igrišče. Na vzhodnem delu tega parka igrišče meji na parkirišče in vhod stanovanjskega bloka.

Praksa v tujini

Večina dožijev se nahaja znotraj stanovanjskih sosesk, tako da imajo otroci zagotovljen hiter, pogost in konstanten dostop do njih. Pogosto gre za revnejša območja, kjer so otroci s problemi, ki jih imajo doma, bolj soočajo z iskanjem zatočišč in dvigom kvalitete življenja. Praksa v tujini kaže, da je doži uspešno deloval na kakršnem koli danem zemljišču. Vseeno pa je dobro, da se z dožiji revitalizira zapostavljeno urbano okolje (Ginsberg, 2000).

Velikost dožijev se precej razlikuje in je odvisna od lokacije, ki je večinoma znotraj gosto poseljenih območij – mestna jedra ali blokovska predmestna naselja. Iz raziskave *Doživljajska igrišča in mladinske kmetije v Evropi* (Ginsberg, 2000) je razvidno, da so optimalni srednje veliki projekti dožijev, z zemljiščem okoli 2 ha, predvsem glede na število obiskovalcev in število ter vrsto ponudbe. Približno tako velik je tudi slovenski doži. Vendar raziskava pravi, da so manjši dožiji, okoli 1 ha, tudi uspešni in visoko obiskovani. Večje od 2 ha pa so v glavnem mladinske kmetije.

Nemški doži Kolle 37 je velik 4000 m², lociran med metro postajo in glavnim trgom soseske v mestni četrti Berlina, ob cesti z drevoredom, kjer je veliko pešcev in relativno malo avtomobilov. Igrišče deluje kot del večjega parka, od katerega je ločen z ograjo. Sprehajalci na ulici lahko opazujejo dogajanje na igrišču ter obratno, obiskovalci igrišča lahko opazujejo ulično dogajanje. Taka zasnova omogoča, da se park dojema kot del soseske, uličnega življenja in srce soseske (Smith, 2009).

6.2.2 Obratovalni režim

Mariborski doži je odprt v vseh letnih časih, trikrat tedensko (vsak torek, četrtek in petek) od 13. do 19. ure in enkrat mesečno (v soboto) od 11. do 19. ure (v zimskem času do 18. ure). Ko dežuje in ko temperatura pade pod dve stopinji, je igrišče zaprto. Za popoldanski odpiralni čas so se odločili predvsem zaradi potreb šolskih otrok – ko imajo otroci prosti čas, se pravi po šoli. Načrti za prihodnost pa so, da bi bilo igrišče enkrat lahko odprto vsaj šest dni v tednu in tudi v dopoldanskem času ter namenjeno aktivnostim tudi za starejše ljudi, kar bi pripomoglo, da bi igrišče postalo središče lokalne skupnosti naselja (Arh, 2013).

Praksa v tujini

Dožiji so praviloma odprti vse leto, pogosto celo ob sobotah in nedeljah. Najdlje dnevno so odprta angleška igrišča, in sicer devet ur in pol na dan (Ginsberg, 2000). Kolle 37 je odprt čez celo leto, od ponedeljka do petka od 12. do 19. ure, v zimskem času od 11:30 do 18:00, in vsako soboto od 13. do 18. ure (Abenteuerlicher ..., 2013).

6.2.3 Uporabniki in zaposlitvena struktura

Primarni krog uporabnikov dožija v Mariboru prihaja iz radija cca 200 m od robov igrišča, iz večstanovanjskih in enodružinskih objektov v neposredni bližini igrišča. Obiskanost igrišča je od 40 do 80 otrok na dan. V primerjavi z letom 2012 za 20 več in še narašča. Na igrišče prihajajo predvsem isti lokalni otroci, ki velikokrat povabijo tudi svoje sošolce in prijatelje. Drugače pa so to večinoma šoloobvezni otroci, stari od 6 do 15 let. Najstniki pridejo mimo le pogledat, npr. vidijo reklamo na socialnih omrežjih in se oglasijo na pogovor, včasih se udeležijo izvedbe določene akcije in pomagajo pedagogom na igrišču. Predšolski otroci se prihajajo igrati le v peskovnik v spremstvu staršev ali obiščejo določene praznične, tematske igralne dneve (Arh, 2013).

Na igrišču sta redno zaposleni dve osebi in ena javna delavka. Z njimi sodeluje izmenično od pet do deset prostovoljcev (Arh, 2013).

Praksa v tujini

V glavnem so igrišča odprta za vse starosti, le Francija in Danska omejujeta vstop glede na starost. Povprečno 70 % vseh obiskovalcev je otrok starih od 6 do 14 let. Največ odraslih in predšolskih obiskovalcev imajo privatni dožiji, javni pa otroke osnovnošolskih starosti (Ginsberg, 2000).

Kolle 37 dnevno obišče od 30 do 100 šoloobveznih otrok in mladostnikov, starih od 6 do 16 let. Igrišče omogoča tudi staršem, da se med seboj družijo, delijo izkušnje, razvijajo nova prijateljstva in ustvarjajo skupne projekte, medtem ko se njihovi otroci igrajo. Igrišče izven obratovalnega časa sodeluje s šolami z organizacijo naravoslovnih dni, končnih izletov na dožiju itd. in starostniki, ko enkrat letno v sodelovanju z mestno četrtjo organizirajo Evropsko praznovanje sosedov (Abenteuerlicher ..., 2013).

V Franciji in na Danskem na dožijih delajo izključno profesionalci, medtem ko v Angliji, Švici in na Nizozemskem igrišča zaposlujejo preko zaposlitvenih načrtov preko javnih del, zavodov za zaposlovanje itd. in prostovoljce – kot primer v Angliji, kjer si s tečaji lahko pridobiš diplomu playworkerja, s katero lahko delaš na dožijih kot primerno usposobljen delavec (Ginsberg, 2000).

Prvenstveno je nemški Kolle 37 zasnovala organizacija, v katero so se združili učitelji in aktivisti, ki so želeli oblikovati razburljiv, a hkrati varen prostor za otroško igro. Danes ponujajo pripravništva kot del usposabljanja za izobraževalne poklice za učitelje, vzgojitelje in socialne delavce. Na igrišču deluje šest pedagoških delavcev, ki sodelujejo z inštruktorji, prostovoljci itd (Abenteuerlicher ..., 2013; Arh, 2013).

6.2.4 Upravljanje in organizacija

Slovenski doži v Mariboru upravlja Društvo Center za pomoč mladim (CPM) – nevladna in neprofitna organizacija, ki zagotavlja kakovosten psihosocialni razvoj otrok in mladih ter razvija, izvaja, uvaja učinkovite metode in prakse mladinskega dela.

Finančno doži sponzorira Ministrstvo za delo in družino ter socialne zadeve, Mariborska občina ter Urad za mlade RS. Material za igranje, kot so les, orodja, vijaki, zemlja, mivka itd., večinoma dobijo sponzorsko od staršev, različnih podjetij ali pa ga spontano prinesejo sami (Arh, 2013).

Obisk je brezplačen, razen za posebne ponudbe s programa, kot so različni izleti, prenočevanja itd.

Praksa v tujini

Evropski dožiji so zasebni ali javni. Na Danskem je npr. večina javnih, medtem ko so v Angliji in Švici večinoma zasebni. Glede na to razvrstitev je narejena struktura upravljanja, ki je odvisna tudi od velikosti igrišč. Srednje veliki dožiji imajo največji proračun – javno financiranje prispeva največji delež dohodkov. Večina deluje tudi z donacijami in privatnimi sponzorskimi sredstvi, predvsem privatni dožiji (Ginsberg, 2000). Zanimiv podatek, ki ga Ginsberg (2000) poda v primerjalni raziskavi *Doživljajska igrišča in mladinske kmetije v Evropi*, je, da imajo zasebni dožiji znotraj gosto poseljenih območij višji proračun, a prejemajo manj javnih investicij, ter da je na splošno za doži povprečen strošek na obiskovalca 4 -5 evra, kar je lahko osnovna smernica pri finančnem načrtovanju.

Na splošno pa velja, da se v dožijih ne zaračunava otrokom iz socialno ogroženih družin ali manjšinskih skupnosti. Na splošno, naj ne bi bilo vstopnine, vendar možnost za zaračunavanje posebnih ali dodatnih storitev ni izključena (Abenteuerlicher ..., 2013; Arh, 2013; Lange in Lehmann, 2007).

6.2.5 Program aktivnosti

Na mariborskem dožiju velja splošen program društva Center za pomoč mladim (CPM): organizacija tematskih igralnih dnevor, predstavitev in vadba veščin na igrišču, brezplačna

učna pomoč za otroke in mladostnike, družabni dogodki in aktivnosti za starejšo generacijo, brezplačno informiranje in svetovanje za otroke, mlade in starše oziroma za vse, ki se zaradi spleta različnih življenjskih okoliščin in lastnih ravnanj znajdejo v težavah, za katerega ocenjujejo, da jim sami niso kos, projekti prostovoljnega dela, izvajanje celodnevni igralnih dnevo v različnih lokalnih skupnostih po Sloveniji, predstavitve koncepta delo-igra v drugih organizacijah in mestih po Sloveniji in JV-Evropi, vzpostavitev novih in ohranjanje obstoječih strokovnih sodelovanj z družboslovnimi in drugimi fakultetami v Sloveniji (Arh, 2013).

Slika 34: Igralne aktivnosti na mariborskem dožiju

Splošne igralne aktivnosti na mariborskem dožiju so:

- igranje družabnih iger, socialnih in skupinskih iger,
- igranje in ustvarjanje z naravnimi materiali,
- gradnja različnih igralnih objektov z uporabo orodij in različnih materialov, izdelava lastnih igral in igralnih pripomočkov,
- urejanje zemljišča, vrtnarjenje in skrb za igrišče.

Tematske igralne aktivnosti:

- spoznavanje starih, tradicionalnih obrti, iger naših staršev in iger drugih narodov ter

- kultur,
- različne delavnice: kuharske, lutkovne, gledališke, glasbene, likovne, fotografske, filmske, ekološke itd. in ustvarjalna uporaba odpadnih materialov,
- dnevi druženja – namenjeni spoznavanju in povezovanju lokalnih prebivalcev ter prebivalcev Maribora,
- mednarodne mladinske izmenjave.

Praksa v tujini

Na igrišču Kolle 37 potekajo številni interaktivni projekti, pri katerih se spodbuja timsko delo, npr. priprava preprostih obrokov, vrtnarjenje, gradnja, oblikovanje in kiparjenje, hranjenje živali itd. (Abenteuerlicher ..., 2013):

- ekologija: spodbujanje ločevanja odpadkov, varstvo narave, spoznavanje rastlinstva in živalstva itd.
- socialne dejavnosti – učna pomoč, pomoč pri izbiri poklicne poti, pomoč pri osebnih in družinskih problemih, ponudba učinkovito izkoriščenega prostega časa, neformalnega izobraževanja in družbenega delovanja, razvijanje socialnih spretnosti),
- srečevanje z naravo – naravnimi elementi na igrišču,
- obrti in ročne spretnosti – pletenje košar, oblikovanje iz gline, polstenje in pletenje, tesanje – obdelava lesa, gradnja stavb, koč, igralnih elementov, kuhanje in peka,
- prireditve, akcije, festivali – različna tematska srečanja.

6.2.6 Prostorski program dejavnosti

Mariborski doži ima en glavni vhod na igrišče iz notranjosti parka in možnih več pomožnih izhodov. V celoti je ograjen z leseno poltransparentno ograjo. Celotno igrišče je razdeljeno na tri območja (Slika 35). Prostori med seboj prehajajo in niso ostro fizično ločeni.

Ob vstopu je osrednji odprt prostor igrišča, ki deluje kot zbirna točka za otroke (različne delavnice, gledališče, skupinske igre itd.). Nanj je navezan prostor za pripravo gradiva in orodja (lopa z orodjem, lopa z igračami, miza in stoli za delavnice, šotor tipi – ki začasno nadomešča grajen objekt za igro in dejavnosti v slabšem vremenu), prostor za odpadke in reciklažo, WC in tudi prostor za vodo (pitnik).

Levo od vhoda je bolj mirnejše območje. Ob robu igrišča k ograji so razvrščeni: prostor za posedanje (večinoma starejših: starši, playworkerji, starejši otroci), prostor za kolesa, skiroje itd., prostor s peskovnikom in narejenimi igrali za najmlajše ter prostor z rastlinskimi strukturami.

Desno od vhoda in osrednjega prostora pa je aktivnejše območje dožija. In sicer: zeliščni in zelenjavni vrtiček, ognjišče ter gradbišče - prostor za ustvarjanje in gradnjo (lesena pergola z elektriko), ki je tako v najbolj oddaljenem delu igrišča, daleč stran od prostora za najmlajše. Na tem območju je tudi predviden prostor za živali, ki pa še niso stalno prisotne na igrišču, ker za to potrebujejo stalno prisotnost skrbnika.

Slika 35: Shema prostorske organizacije dožija v Mariboru (coning) R. Gostinčarja - Igre d.o.o. (Arh, 2013)

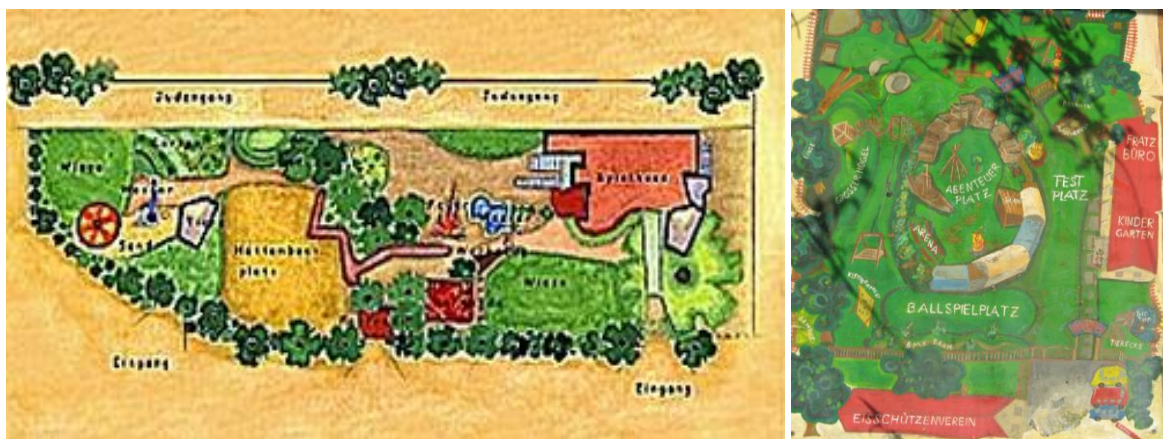

Slika 36: Predvideni načrt reliefa in drevesne mase mariborskega dožija R. Gostinčarja - Igre d.o.o. (Arh, 2013).

Slika 37: Predvidena končna shema prostorske organizacije dožija v Mariboru (floris) R. Gostinčarja - Igre d.o.o. (Arh, 2013)

Praksa v tujini

Slika 38: Zasnova dožija Kolle 37 (Abenteuerlicher ..., 2013) in predstavitevna tabla dožija Fratz Graz

Centralni del igrišča Kolle 37 predstavlja gradbeno področje z zbirko lesenih igralnih hišic. Na igrišču je tudi odprta travna površina za prosto igro ali počitek, prostor s klopmi in mizami za prehranjevanje, ognjišče, prostor za živali, zelenjavni in rožni vrtiček s

kompostnikom in bazenček za različne igre z vodo. Na igrišču je zgrajen tudi manjši grič, na njegov vrh je speljana voda, ki se jo lahko spusti v večji peskovnik (Abenteuerlicher ..., 2013).

6.2.7 Vloga krajinskega arhitekta pri načrtovanju dožijev

Pri načrtovanju in realizaciji projekta doži v Mariboru je z mestnimi upravljavci in socialnimi delavci sodeloval krajinski arhitekt Robert Gostinčar (Igre d.o.o.), ki je že v preteklem obdobju sodeloval z občino Maribor. Sodeloval je pri celotnem projektu ves čas in značilne prostorske elemente načrtoval skozi vidik, da nič ne bo medsebojno motilo igre. Pri načrtovanju so se posvetovali tudi z arhitektom, ki je naredila analizo varnosti obstoječe vegetacije na izbranem prostoru (Arh, 2013).

Praksa v tujini

Ginsberg (2000) s svojo raziskavo ugotavlja, da v tujini največkrat pri načrtovanju dožijev sodelujejo vladne agencije in predstavništva javne uprave, kar naj bi nakazovalo, da so še vedno zelo pomembni birokratski procesi pri načrtovanju. Arhitekti so v večini projektov pri načrtovanju zraven, medtem ko naj bi krajinski arhitekti sodelovali le v vsakem četrtem projektu - to omeni kot posledico tega, da so funkcionalnost in standardi notranjih prostorov še vedno pomembnejši od kvalitet odprtega prostora, čeprav govorimo o projektih, ki temeljijo na krajinskem oblikovanju, oblikovanju z griči, dolinami, vodnimi površinami itd. in da so takšne oblike zelo privlačne za otroke.

Na nemškem dožiju Kolle 37 je arhitekt, preden je zrisal načrt, približno dva meseca hodil sedet na prostor igrišča in opazoval, kako so se otroci gibal po prostoru, kako so gradili, kaj so delali itd. In šele potem je, v skladu s tem opažanjem, zgradil objekt (Arh, 2013).

V tujini, še posebno v Skandinaviji, imajo krajinski arhitekti pri postavitvi dožija pomembno vlogo.

7 IZBOR MESTNE LOKACIJE ZA DOŽI V LJUBLJANI

Lokacija je pomemben dejavnik pri urbanem načrtovanju uspešnega dožija. Dobra izbira lokacije je tista, kjer se otroci želijo igrati, kjer se počutijo varne, kamor lahko pridejo sami in kjer se lahko nemoteno igrajo ter jih odrasli ne nadzorujejo ali kritizirajo (Shackell in sod., 2008: 29). Otroci radi opazujejo in so radi videni ter se radi igrajo v bližini splošnega dogajanja. Tako je dožije smiselno umestiti v prostor v bližino socialnih stičišč srečevanj, saj se s tem poveča število možnih obiskovalcev in naredi prostor bolj varen in družaben (Shackell in sod., 2008).

Na podlagi analize predvsem prostorskih in družbenih dejavnikov, lahko ugotovimo, da so za umestitev dožija v Ljubljani ustrezne različne lokacije. In sicer:

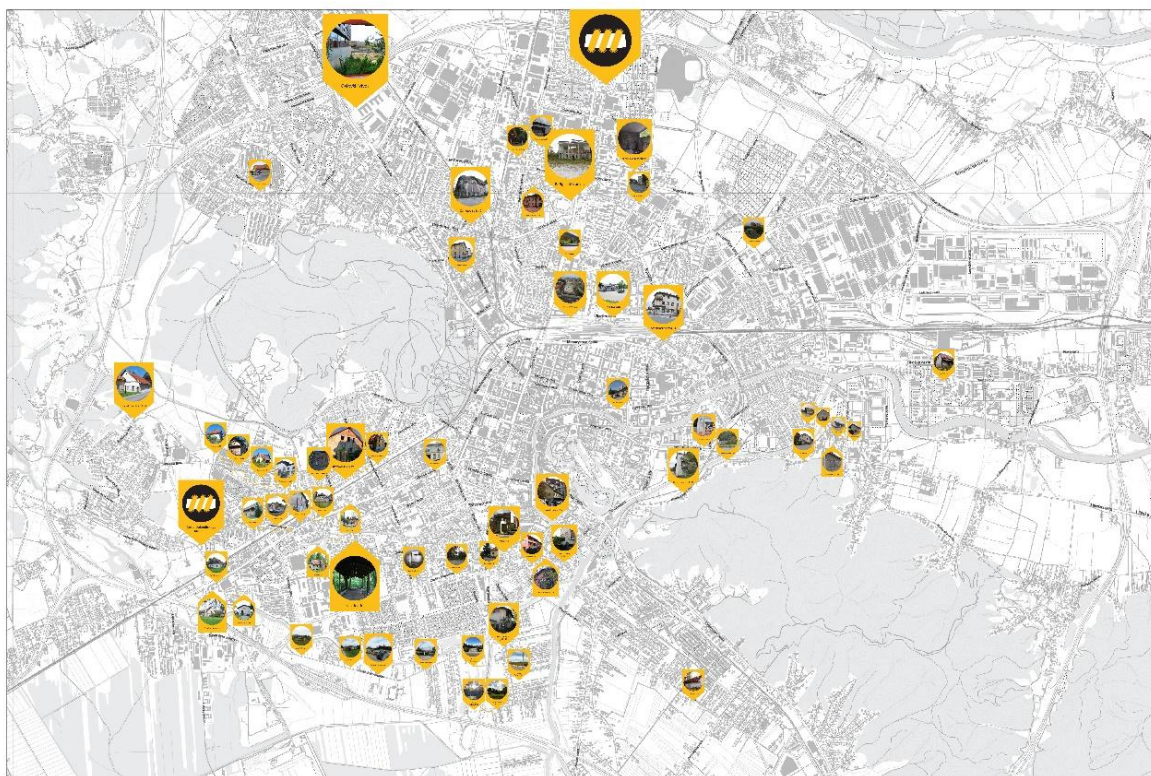
- **DEGRADIRANE POVRŠINE:** Če izhajamo iz prvenstvene ideje o umestitvi dožija, so zagotovo najustreznejše lokacije na že degradiranih površinah. To so lokacije v urbanem delu mesta ali na obrobju, kot so zapuščene gradbene jame, prazni lokalni parki, divja parkirišča, obcestna območja itd.
- **SOSSESKE IN ŠOLE:** Glede na oddaljenost in gostoto potencialnih uporabnikov, so primerne lokacije zelenih površin v bližini večjih gosto poseljenih stanovanjskih sosesk s pripadajočo javno infrastrukturo ter okolica šol.
- **PARKI:** Glede na velikost prostora, so primerne tudi lokacije znotraj že urejenih večjih parkovnih površin kot del urbanega parka. Z vidika navezave na bogatejšo doživljajsko okolico zagotovo večji mestni parki, mestna središča v neposredni bližini že obstoječih javnih rekreacijskih in športnih površin ali drugih javnih programov.

7.1 DEGRADIRANA OBMOČJA IN ZAČASNA RABA

Vsako mesto ima v lasti zapuščene in nerabljene odprte površine, kar pogosto vodi v njihovo propadanje in degradiranje neposredne okolice. V času gospodarske recesije, lahko začasna raba prostora pomembno vpliva na dvig uporabne, ekonomske, družbene ali kulturne vrednosti samega prostora in njegove okolice. Obenem izboljšuje prostorske pogoje za različne dejavnosti in urbane skupnosti ter s tem pomembno prispeva k spodbujanju ustvarjalnih, družbeno dejavnih skupin in posameznikov. Začasna raba zato posredno dviguje kvaliteto in pestrost življenja v mestnih četrtih (Začasna..., 2014).

Dožije se je prvenstveno postavljalo v območja večjih, socialno revnejših in zapostavljenih stanovanjskih sosesk, na degradirane površine. Tako še vedno velik potencial za postavitev predstavljajo razpoložljive prazne neformalne površine, ki so bile prej urejene npr. otroška

igrišča, ki so propadla ali se jim je spremenila namembnost, zapuščena območja ali območja, ki čakajo na gradnjo znotraj sosesk. Takšne površine so lahko zelo privlačne za novo pozidavo, saj je tendenca po zgoščevanju starih sosesk zaradi pomanjkanja prostora za gradnjo novih stanovanj velika. Z načrtovanjem dožijev bi dovolj velike površine lahko ponovno oživili in ohranili dragocen odprti prostor znotraj urbaniziranih površin.

Slika 39: Degradirani prostori v Ljubljani (Martinčič, 2015)

7.2 STANOVANJSKE SOSESKE IN BLIŽINA OSNOVNIH ŠOL

Omrežje manjših, med urbanim tkivom razpršenih lokalnih zelenih površin je namenjeno predvsem tistim, ki jim velika in bolj oddaljena območja odprtega prostora iz različnih razlogov niso dostopna. To velja predvsem za otroke, starše z vozički in starejše. Z načrtovanjem mreže dožijev po vseh soseskah, bi vsem otrokom zagotovili urejeno doživljajsko igralno površino v neposredni bližini doma. Dožije bi se uredilo na že obstoječe proste zelenice. Razmeščeni bi bili kot samostojne parkovne ureditve, navezani na druga območja ali javne stavbe, zlasti lokalna središča.

Neposredna okolica šol je pomemben potencialni prostor za dvig kvalitete življenja v soseski, saj ponavadi vsebuje uporabne vsebine za večje število ljudi in več igralnih površin za otroke in mladostnike. Te igralne površine imajo tudi dobro lokacijo glede na manjšo motnjo hrupa v okolico, saj niso v neposredni bližini stanovanj in tudi zato, ker so

prazne v popoldanskem času, med vikendi in počitnicami, ko so zanimive za večino prebivalcev soseske. Igrišče ob šoli lažje postane del družabno-rekreacijskega središča celotne soseske. Iz tega programskega vidika je prostor ob osnovnih šolah lahko idealen za doži, saj sovпада s šolskim programom v dopoldanskem času in tudi bogati program soseske v popoldanskem času in času, ko šola ne obratuje.

Preglednica 7: Pomembnejši podatki Mestne občine Ljubljana za izbor postavitve dožija po četrtih skupnostih (Buh, 2012)

ČETRTE SKUPNOSTI (ČS)	GOSTOTA PREB. (PREB./ HA)	POVRŠINA (HA)	ŠT. PREB.	ŠT. OTROK DO 14 LET (% PREB.)	ŠTEVILO OTROŠKIH IGRIŠČ	POVRŠINA OTROŠKIH IGRIŠČ (M ²)
Bežigrad	47.2	724	34 148	12.6	36	68 772
Center	50.7	507	25 729	12.8	29	40 636
Dravljje	14.2	1.111	15 743	13.4	20	38 595
Golovec	14.6	827	12 098	14.0	34	25 978
Jarše	15.4	906	13 908	14.5	14	39 038
Moste	64.7	340	22 015	11.9	32	75 594
Rožnik	19.5	835	16 318	12.0	4	5 924
Rudnik	5.3	2.548	13 558	15.9	3	2 355
Šiška	47.3	736	34 818	14.6	32	58 746
Trnovo	23.7	718	17 006	12.1	5	7 225
Vič	9.7	1.438	13 906	14.6	8	16 450

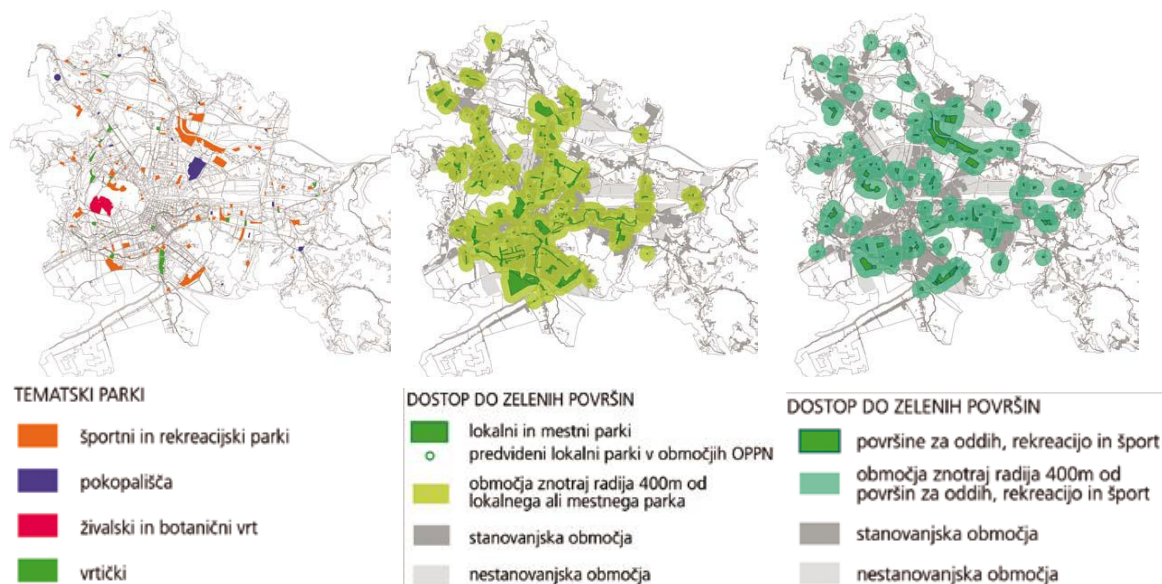
Mesto Ljubljana je razdeljeno na 17 četrtih skupnosti (ČS) oz. funkcionalnih enot od katerih so zanimive ČS za postavitev dožija znotraj avtocestnega obročja, bližje centru Ljubljane. To so ČS Bežigrad, Center, Dravljje, Golovec, Jarše, Moste, Rožnik, Rudnik, Šiška, Trnovo in Vič. Od teh so najbolj gosto poseljene četrtne skupnosti (ČS) Moste, Center, Šiška in Bežigrad (Preglednica 7).

7.3 MESTNI PARKI IN JAVNE REKREACIJSKO - ŠPORTNE POVRŠINE

Večji park je v Ljubljani pomemben gradnik zasnove mestnih zelenih površin tako za uporabnike kot za videz mesta. Pogosto se pojavlja kot samostojna ureditev, navezana na mestni gozd ali rekreacijsko območje, vodotoke ali na grajene mestne strukture, lokalna središča itd. in z obstoječo infrastrukturo vnaprej zagotavlja dobro dostopnost, sanitarije, pitno vodo itd. Je pomembno družbeno stičišče za oddih, rekreacijo, srečevanja in igro, ki v urbano okolje prinaša pomemben stik z naravo. Ker naš zeleni sistem dopušča ureditev novih otroških igrišč v vseh parkih, je s tem dana možnost ureditve dožija kot del

kateregakoli večjega parka (Gajšek, 2008).

Zanimivi so tematski parki s poudarjeno kakšno bistveno lastnostjo, kamor bi se s svojim programom lahko navezoval tudi sam doži. Primer so površine na prostem namenjene rekreaciji, vrtičkarstvu, botanični in živalski vrtovi itd (Gajšek, 2008).

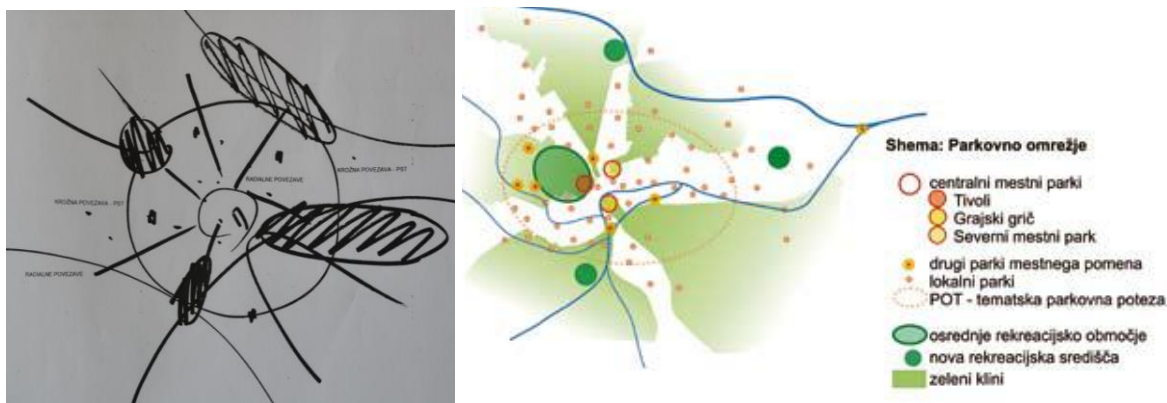

Slika 40: Parkovno-rekreativna mreža v novem Prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana (Gajšek, 2008: 51, 53), v katero bi lahko bilo vpeto načrtovanje postavitve dožijev

7.3.1 Doži v navezavi na zelene kline in kot del centralnega mestnega parka

V Ljubljani so krajinska zaledja, ki so obsežna območja kulturne krajine z veliko zgostitvijo naravnih vrednot in pomembne kulturne dediščine in ki z zelenimi klini Tivoli - Rožnik - Šišenski hrib (TRŠ), Golovec, Ljubljanica in Sava, prodirajo globoko v mestno središče, kjer so na njihovih zaključkih stičiščno pomembni centralni mestni parki, s katerimi je mesto neposredno povezano s svojim naravnim zaledjem. To so Tivoli, Grajski grič in Severni mestni park (Gajšek, 2008), ki bi bili lahko zanimivi za postavitev prvega dožija v Ljubljani.

Območje TRŠ je ob svojem gozdnem robu z vseh strani že obogateno s kakovostnejšimi in bolj ustvarjalnimi igrišči, kot naloga tudi že omenja: na severnem robu ima Vodnikovo igralno pot, na vzhodu igrišče v Tivoliju, na južnem robu je ZOO Ljubljana z inovativnejšim igriščem, pripravlja pa se tudi doživljajska preureditev parka Habjanov bajer. Zahodno bi bil za postavitev dožija primeren **Mostec**, kjer je zelo skromno otroško igrišče, in **Koseški bajer**, ki je parkovno doživljajsko bogatejše urejen in predstavlja pomembno točko bogatemu zaledju okoliški naselij, še vedno pa mu primanjkuje program za otroke.

Slika 41: Različni pogledi na zeleni sistem mesta Ljubljane (Ogrin in sod., 1994: 9; Gajšek, 2008: 49)

Za postavitev dožija bi bila zelo ustrezna lokacija tudi **Grajski grič** z gozdom, Ljubljanskim gradom in vzpenjačo, ki je zelo atraktivna znamenita točka mesta Ljubljane in je v bližini Waldorfske osnovne šole, ki ji primanjkuje prostora za igro in uporablja gozd na Gradu že za doživljajsko otroško igro.

Zanimive lokacije v navezavi na zelene kline vse do centralnih parkov mesta so še **park ob Šmartinski cesti pri Žalah**, **park Kodeljevo**, **Mestni park Rakova jelša** in tudi dva novejša ureditvena centra, ki bi jih lahko z dožiji programsko dopolnili in sicer **Rekreacijsko izobraževalni center Sava - RIC Sava** (Slika 42) in **Ljubljanica s Špico**.

Slika 42: Rekreacijsko izobraževalni center Sava – jahalni center in manjši živalski vrt

7.4 PRIMER PRESOJE POTENCIALNIH LOKACIJ V LJUBLJANI

Naloga predlaga, da bi se pomembnejše kriterije za presojo ustreznih lokacij za postavitev dožija smiselno preverilo s testnim modelom presojanja lokacij. Podatke za presojo nekaterih kriterijev naloga poda v nadaljevanju, nekatere npr. socialne, javnomnenjske, ekonomske itd. pa bi morali zbrati s pomočjo standardnih metod (anketa, intervjuji, fokusne delavnice, opazovanje z udeležbo, simulacijske igre itd.). Nabor kriterijev je lahko v izhodišču precej ekstenziven, praktično pa ga je dobro omejiti glede na izvedljivost presojo.

Vse omenjene zanimivejše lokacije v nalogi, bi lahko presojali po izbranih kriterijih testnega modela in tako preverili njihovo ustreznost za postavitev dožija. Vendar bi bilo to iz vidika diplomske naloge preobširno, zato je v nalogi prikazan testni primer presoje z izborom treh atraktivnejših ljubljanskih lokacij, izbranih glede na analizo prostorskih parametrov o dožijih in pregled mesta.

7.4.1 Pomembnejša prostorska merila

7.4.1.1 Opredelitev prostora

Pri začetni izbiri ustreznih lokacij za umestitev dožija sta najpomembnejši merili planska in dejanska raba prostora in velikost prostora, ki sploh določata primernost lokacije v osnovni izbor za postavitev dožija.

Pomembno je preveriti:

- lastniško strukturo – pri tem so najbolj primerna zemljišča, ki so v javni rabi (Mestna občina Ljubljana, Dars itd.)
- prostorsko - planske akte – preveri se dopustnost posegov, zazidljivo ali nezazidljivo površino, omejitve v prostoru (npr. ali je območje zaščiteno z vidika spomeniškega varstva, arheologije itd.) in
- začasna ali trajna raba, ki je določena glede na lastniško strukturo in prostorske akte (preveri se za kakšno rabo je trenutno namenjen prostor).

7.4.1.2 Velikost prostora

Optimalna velikost za doži je 2 ha, da se doži lahko optimalno izvaja. Prednost so zagotovo lokacije večjih površin z možnostjo kasnejših razširitev dožija. Minimalna še smiselna postavitev dožija bi bila lahko 1 ha. Glede na to bi lokacijo lahko ocenjevali od najmanj ustrezne do najbolj primerne po naslednjih ocenah:

- do 1 ha brez navezave v okolico,
- do 2 ha brez navezave na okolico,
- 2 ha z navezavo na okolico,
- od 2 do 4 ha,
- 4 ha in možnost neomejene širitve v doživljajsko okolico (mestni gozd, velik divji park, rekreacijsko območje itd.).

7.4.1.3 Bližina in oddaljenost stanovanjskih sosesk in osnovnih šol

Naslednji kriterij je navezan na gostejšo poselitev v bližini izbrane lokacije, kjer upošteva

predvsem možnost lokacije, da bi bila bližnje središče čim večim soseskam oz. ČS, šol, inštitucij, ki jih obiskujejo otroci. Zanimivejša so bolj gosto pozidana in stalno naseljena območja, kjer je tip pozidave predvsem večstanovanjski in kjer domuje, se zadržuje večje število šoloobveznih otrok starih od 6 do 14 let.

7.4.1.4 Dostopnost

Dobra dostopnost temelji predvsem na:

- peš dostopnosti približno 15 minut za čim večje število otrok ali izbor lokacije v radiju 400 m od vhoda v stanovanjski objekt,
- vidnost igrišča s področja stanovanjskih sosesk,
- bližini postajališču javnega mestnega potiškega prometa (LPP) – več postajališč, pogosti prihodi,
- vpetosti v mrežo kolesarskih poti in navezava na sistem pešpoti,
- varnosti - varnejših dostopih, kjer je manj prometa in manj ovir (manj prometnih cest, temačnih prostorov itd.),
- tudi možnosti parkiranja v bližini,
- bližini centralnih in storitvenih dejavnosti.

7.4.1.5 Opremljenost in infrastruktura

V primeru, da so dostop in priključki (električni in vodovodni itd.) urejeni, je seveda prostor primernejši za postavitev dožija.

7.4.1.6 Opis stanja prostora

V določenih primerih se pojavljajo značilnosti posameznega prostora, ki jih je težko uvrstiti v našete kategorije, a vendarle prispevajo k skupni oceni. Ocenjevanje teh značilnosti temelji na značilnostih širše okolice določene lokacije. Primer specifičnih kvalitet so lahko:

- izjemna redkost območja v posamezni četrti ali soseski,
- izjemno naravno okolje ali oblikovana krajina,
- prisotnost redkih krajinskih prvin (voda, zanimivo rastje itd.),
- naravne danosti prostora (razgibanost, vegetacija, osončenost, gozdni elementi itd.),
- povezanost bodočega dožija z že obstoječim programom v prostoru.

7.4.1.7 Druga merila

Pri načrtovanju in izbiri lokacije bi bilo smotno upoštevati tudi druga merila, kot npr. socialna merila (starost, izobrazba in dohodkovna struktura; lokalno in širše javno mnenje – mnenja stališča prebivalcev, ki stanujejo v neposredni bližini, pa tudi drugih potencialnih uporabnikov; prostorsko socialna identiteta oz. ne-identiteta prostora itd.) in ekonomska merila (cena zemljišč/ nepremičnin; davek na neuporabljeno stavbno zemljišče, kjer bi postavitev dožija npr. odpisala davščino itd.). Vendar jih zaradi obsega diplomska naloga ne opredeljuje.

7.4.2 Testni model presoje potencialnih lokacij

Za primer podrobnejše presoje ustreznih lokacij po izbranih prostorskih merilih naloga ocenjuje le nekaj najbolj zanimivih lokacij za doži povsem zaradi praktičnih razlogov, ker bi bilo ocenjevanje vseh potencialnih lokacij preobsežno.

Pri ocenjevanju je bila uporabljena standardna petstopenjska lestvica od 1 do 5. Vrednost 1 pomeni nezadostno oceno – najmanj primerno za doži, ocena 2 zadostno, ocena 3 dobro, ocena 4 prav dobro ali nadpovprečno in ocena 5 odlično ali izjemno – najboljše za umestitev. Ker naloga ocenjuje glede na šest izbranih prostorskih kriterijev, lahko končna skupna ocena ustreznosti izbrane lokacije variira od 6 do 30 točk (T). Presoja ustreznosti določa tri razrede, in sicer: od 6 do 10 T pomeni, da se dožija ne umesti v prostor; od 10 do 20 T pomeni, da se doži lahko umesti, vendar lokacija ni najbolj primerna; od 20 do 30 T pa pomeni, da je lokacija zelo dobra za umestitev dožija.

Naloga predstavi opis in presojo na primeru treh lokacij:

- degradirano območje Celovski dvori,
- soseska Fužine in
- centralni park Tivoli.

7.4.2.1 Celovski dvori

Celovski dvori so edini stanovanjski kompleks s tako veliko gostoto stanovanj v Sloveniji, nastali pa so predvsem kot potreba po neprofitnih stanovanjih. Tu je 833 stanovanj, 32 poslovnih prostorov in 1800 parkirnih mest, polovično naseljenih (Košak, 2013). Večina zasedenih stanovanj je neprofitnih, v lasti Mestne občine Ljubljana.

Neprofitna stanovanja v Sloveniji večinoma dobivajo pripadniki najnižjega sloja, med katerimi je veliko brezposelnih, in tudi pripadniki srednjega sloja, med katerimi so celo ljudje z nadpovprečnimi plačami. Sobivanje različnih družbenih slojev z različnimi interesi

in razmerji, lahko privede tudi do segregacije. Med stanovalci Celovških dvorov so najrevnejši za zdaj v večini. Taka zgoščenost ljudi z nizkimi prihodki pa ima lahko negativne posledice, saj imajo njihovi otroci manj možnosti za integracijo. Za revne otroke je namreč druženje z vrstniki iz drugačnih okolij priložnost, da nadomestijo nespodbudno okolje svojih družin. Na življenje te soseske tako vplivajo konkretne socialne in gmotne stiske družin (Košak, 2013).

Preglednica 8: Primer presoje lokacije Celovski dvori po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)

CELOVŠKI DVORI		
PROSTORSKI KRITERIJI	OCENA	OPISNA OCENA
Oprelitev prostora	2	OPIS DEJANSKE RABE PROSTORA: Celovski dvori so novejši stanovanjski kompleks z veliko gostoto stanovanj in se nahajajo v ČS Šiška med Severno obvoznico (ob Rakuševi ulici), Celovško cesto na zahodu in glavno postajo LPP-ja na jugu. Vzhodno mejijo na Cesto Ljubljanske brigade in železnico. Naselje ni dokončano po prvotnih načrtih, zato je okolica še neurejena: med Celovškimi dvori in Celovško cesto je globoka gradbena jama, obkrožena z gradbeno ograjo; proti obvoznici je večja zapuščena gradbena parcela. Soseska je grajena na ožjem območju. Med bloki je zelenih površin glede na gostoto stanovanj zelo malo, večina površin je asfaltnih. Otroška igrišča so majhna in predstavljajo nekaj modernejših igral. V neposredni bližini, za Rakuševu ulico, pa se nahaja večje degradirano območje, zanimivo za postavitev dožija. OPIS PLANSKE RABE PROSTORA: Ta lokacija se nahaja v prostorski enoti urejanja ŠI-511 in ŠI-424, ki je opredeljena v namensko rabo zemljišča z oznako BD – površine drugih območij: območja, namenjena nakupovalnim središčem, sejmiščem, zabaviščnim parkom in drugim podobnim rabam. Za območje je predvidena izdelava oziroma izvedba občinskega prostorskega načrta (OPPN 69/09), kar pomeni, da je na predmetnem območju doži izvedljiv le kot začasna raba, torej le kot zelena ureditev območja. OPIS PREDLOGA: Na osnovi analize planske in dejanske rabe prostora, je mogoče doži umestiti na prazne površine, predvsem severno od zgrajenega stanovanjskega kompleksa, čez Rakuševu ulico (Slika 43). Lokacija je javna, lastniško urejena in na njej se lahko vzpostavi igrišče kot trajna raba.
Velikost prostora	5	Predlagana mikrolokacija predstavlja optimalno območje v velikosti 2 ha in več.
Soseske/ Šole	5	Območje je namenjeno stalnemu bivanju, kjer so večstanovanjske stavbe (oznaka SSsv) in zgrajeni posamezni gospodarski objekti, trgovine itd. V okolici predlagane lokacije, v zaledju, so večinoma pretežno večstanovanjske površine (SScv) in nekaj splošnih eno- in dvostanovanjskih površin (SSse) ter območja štirih osnovnih šol.

Se nadaljuje

Nadaljevanje Preglednice 8: Primer presoje lokacije Celovski dvori po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)

CELOVŠKI DVORI		
PROSTORSKI KRITERIJI	OCENA	OPIŠNA OCENA
Dostopnost	3	Predlagana lokacija za doži je v centralnem delu predmetnega območja, v neposredni bližini stanovanj in je zaradi navedenega ni potrebno infrastrukturno opremiti. LPP, kolesarske poti in peš poti so urejene. Je pa lokacija ločena od samih stanovanj z ulico. Tudi okoli Celovških dvorov je promet zelo gost, zaradi česar je dostop obiskovalcev iz širšega zaledja na lokacijo z vidika prometne varnosti manj ustrezen. Zaradi nedokončane celotne izgradnje in problemov v okolici ter tudi vandalizma je varnost manj ustrezna. Z urejenostjo zunanjih parkirnih površin bi lahko povečali varnost območju in tudi obiskanost.
Infrastruktura, opremljenost prostora	2	Predlagana lokacija je komunalno opremljena, blizu se že nahaja javno elektroenergetsko omrežje, javno vodovodno omrežje in javno kanalizacijsko omrežje. Zaradi statusa o začasni ureditvi zelenih površin predstavlja investicija v infrastrukturo večji strošek.
Opis stanja prostora	2	Območje ima na severu kulturni spomenik PST, ostalih zelenih površin skorajda nima. Degradirana soseka ima slabšo kakovost bivanja, kjer je hrup večji problem (glavno postajališče LPP, železnica, avtocestna, štiripasovna Celovška cesta). Sama lokacija prostora ne predstavlja izjemnega potenciala za umestitev (npr. v smislu redke krajinske prvine itd.), ker pa v neposredni bližini primanjkuje zelenih površin za otroke, je ureditev začasnih zelenih površin smiselna oz. nujna.
SKUPNA OCENA	19	Doži se lahko umesti v prostor, vendar lokacija, predvsem zaradi začasne namenske rabe in slabše dostopnosti, ni najbolj ustrezna.

Slika 43: Shematski prikaz območja izbrane lokacije za postavitev dožija v Celovških dvorih (Urbinfo ..., 2015)

7.4.2.2 Soseska Fužine

Fužine spadajo v ČS Moste. So ena zadnjih največjih družbeno načrtovanih prostorskih ureditev in so tipičen primer socialistične gradnje z veliko koncentracijo in ponavljanjem istih elementov. Zasedajo 61 ha, so najbolj gosto poseljena soseska v Ljubljani in Sloveniji ter imajo največ registriranih družin z otroki (Delić, 2014: 6). Soseska ima specifično družbeno podobo (»image«), ki je nastala predvsem zaradi večjega deleža priseljencev (slabi dve tretjini je priseljencev) iz območja bivše Jugoslavije, kjer je vladala precejšnja stopnja nezaposlenosti in so se zaradi tega v tistem času množično priseljevali k nam (Delić, 2014). V soseski se nahajata dve osnovni šoli: OŠ Nove Fužine in OŠ Martina Krpana. Za postavitev dožija je ena najzanimivejših ljubljanskih sosesk.

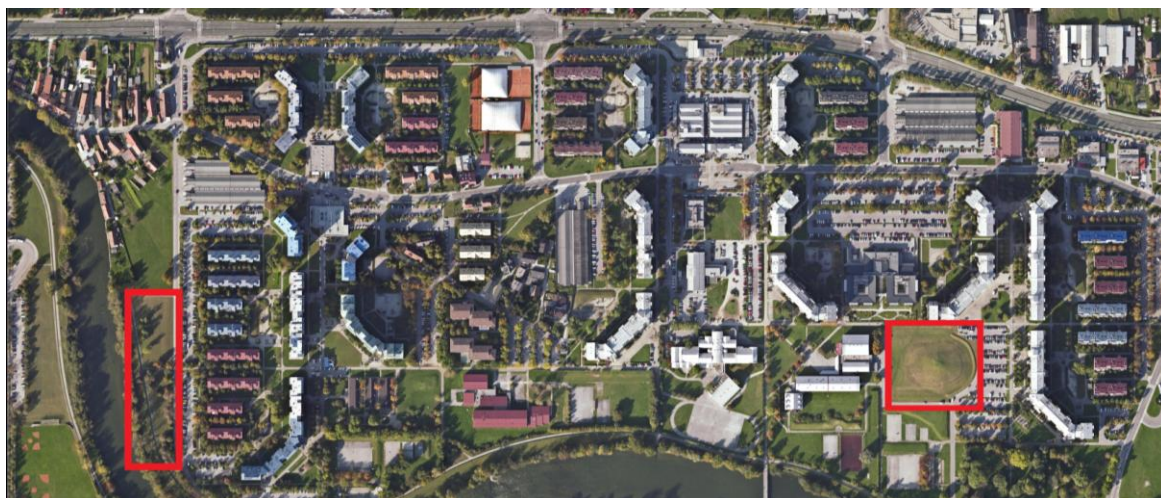
Preglednica 9: Primer presoje lokacije soseska Fužine po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)

SOSESKA FUŽINE		
PROSTORSKI KRITERIJI	OCENA	OPISNA OCENA
Opredelitev prostora	5	OPIS DEJANSKE RABE PROSTORA: Območje Fužin predstavlja gosto pozidano stanovanjsko naselje, zgrajeno v letih 1980 do 1988, ki se nahaja med Zaloško cesto in brežino Ljublanice ter se nadaljuje v Štepanjsko naselje. Soseska ima veliko zelenih površin in sprehajalnih poti, otroci hodijo v šolo po kratkih in varnih poteh. Odprte površine, ki bi bile primerne za umestitev dožija, v naselju predstavljajo območja otroških igrišč (16 manjših klasičnih igrišč), parkov, površin za oddih, rekreacijo in šport ter zeleni obvodni pas z urejeno peš potjo, ki jo stanovalci zelo uporabljajo, saj se v nadaljevanju navezuje na PST. OPIS PLANSKE RABE PROSTORA: V občinskem planskem aktu je to območje opredeljeno kot območje v prostorski enoti urejanja MO-225 – kar pomeni da je za to območje treba izdelati enovito arhitekturno in krajinsko zasnovo, ki se oblikovno navezuje na parkovno rekreacijsko območje na obeh bregovih Ljublanice med Štepanjskim naseljem in Fužinami. Posegi morajo biti izvedeni skladno z izbrano zasnovo. V območju naravne vrednote so dopustni posegi, ki naravne vrednote ne degradirajo in ohranjajo njeno celovitost, ki je opredeljena v namensko rabo zemljišča z oznako ZPp – parki kar omogoča med drugim tudi umestitev novih otroških igrišč in MO-46 – kar pomeni dopustno podzemno gradnjo, vendar z urbanističnim pogojem, da se prej izvede predhodne arheološke raziskave, ki je opredeljena v namensko rabo zemljišča z oznako ZS – površine za oddih, rekreacijo in šport. OPIS PREDLOGA: Na osnovi analize planske in dejanske rabe prostora, je mogoče doži umestiti na dve večji lokaciji, ki sta javni površini, lastniško urejeni in na katerih so dopustne nove ureditve zelenih površin in se lahko vzpostavi igrišče kot trajna raba: v parku ob vodi v zahodnem delu soseske in na površini za oddih, rekreacijo in šport vzhodno med osnovno šolo Nove Fužine in bloki, ki je zanimiva zaradi razgibanega terena (Slika 44).

Se nadaljuje

Nadaljevanje Preglednice 9: Primer presoje lokacije soseska Fužine po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)

SOSESKA FUŽINE		
PROSTORSKI KRITERIJI	OCENA	OPISNA OCENA
Velikost prostora	3	Dva predloga izbranih mikrolokacij predstavljata optimalno območje v velikosti 2 ha z možnostjo širitve.
Soseske/ Šole	5	Fužine so soseska z največjo gostoto poselitve v Sloveniji, z močnim zaledjem in stalno naselitvijo. Večinoma gre za območja, namenjena stalnemu bivanju in večstanovanjskih stavb (oznaka SScv). Na predmetnem območju se nahajata dve OŠ. Obe imata v neposredni bližini zelene površine, ki so namenjene in urejene za športno vzgojo otrok in mladine ter športno rekreacijo lokalne skupnosti (Otoki športa za vse).
Dostopnost	5	Infrastrukturo so Fužine nadpovprečno urejena soseska. Prometna cesta po kateri vozi tudi LPP je odmaknjena, zato je prometna varnost ustrezna (mirujoči promet). Parkirišča, kolesarske poti in peš poti so urejene. Predlagani lokaciji dožija sta v neposredni bližini stanovanj in ju zaradi navedenega ni potrebno infrastrukturno opremiti ter sta lahko dostopni.
Infrastruktura, opremljenost prostora	4	Izbrane zelene površine na območju Fužin nimajo vzpostavljene infrastrukture v smislu – možnosti pitnikov, klopi, opreme za razsvetljavo itd. Prav tako na tem območju niso urejena javne toalete, vendar je komunalna infrastruktura v prostoru in jo je možno vzpostaviti.
Opis stanja prostora	2	Na širšem območju je več zanimivih programov – peš pot, obrežni prostor itd., zato je umestitev dožija smiselna. Same lokacije prostora pa ne predstavljajo izjemnega potenciala za umestitev (npr. v smislu redke krajinske prvine itd.).
SKUPNA OCENA	24	Zelo dobra lokacija za umestitev dožija.

Slika 44: Shematski prikaz območja izbranih lokacij za postavitev dožija v soseski Fužine (Urbinfo ..., 2015)

7.4.2.3 Park Tivoli

Mestni park Tivoli obsega približno 509 ha, sega v samo središče mesta in predstavlja prepoznavnost mestu Ljubljana. S Tivolskim in Cekinovem gradom je bil oblikovan v času Ilirskih provinc in se je v preteklosti dopolnjeval s pomembnejšimi parkovnimi zasnovami M. Fabianija, V. Heinica, J. Plečnika in B. Kobeta. Današnjo podobo je park dobil v 60. letih 20. stoletja, ko so bila urejena športna igrišča, Športna dvorana Tivoli in zimsko kopališče. Je del krajinskega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib, ki ima veliko varstveno pomembnih živalskih vrst (pivka, črna žolna, rogač, puščavnik itd.) in je porasel s samoniklo gozdno vegetacijo, kjer so posamezna drevesa pomembna zaradi starosti in dimenzij. Tivoli je zaradi lege in sonaravne nege biodiverzitetni park, saj kljub statusu urbanega parka izpolnjuje celo merila za uvrstitev v prestižno skupino najbolj dragocenih koščkov evropske narave pod okriljem omrežja Natura 2000. To prednost Tivolija je mogoče izkoristiti tudi kot vzorčni primer sonaravne nege parkovnih urbanih površin (Vrezec, 2013).

Slika 45: Shematski prikaz območja izbrane lokacije za postavitev dožija v parku Tivoli (Urbinfo ..., 2015)

Preglednica 10: Primer presoje lokacije park Tivoli po izbranih lokacijskih merilih za postavitve dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)

PARK TIVOLI		
PROSTORSKI KRITERIJI	OCENA	OPISNA OCENA
Opredelitev prostora	5	OPIS DEJANSKE RABE PROSTORA: Park Tivoli leži na zahodnem obrobju mestnega jedra Ljubljana, vzhodno pod Šišenskim hribom. Zahodno meji na gozdni rezervat z oznako Gpn – gozdovi z izjemno poudarjenimi socialnimi funkcijami (zaščitna, rekreacijska, turistična, poučna, higiensko-zdravstvena, obrambna in estetska funkcija), na vzhodu na železnico. Sever in jug parka predstavljata dva glavna večja dostopa v park. V parku so tri otroška igrišča, vsa dobro dostopna. OPIS PLANSKE RABE PROSTORA: Lokacija v Parku Tivoli se nahaja v prostorski enoti urejanja RŽ-142, kar pomeni, da je potrebno ob izgradnji novih parkirnih kapacitet na območju Ilirije obstoječe parkirišče odstraniti in urediti zelene površine. V Tivoliju, ob pešpoti ob železniški progi, med Celovško in Erjavčevo cesto, je načrtovana trasa kablovoda, ki mora potekati tako, da ne bo prizadeto nobeno drevo v parku – ki je opredeljena v namensko rabo zemljišča z oznako ZPp – parki, kjer so glede na namen dopustni (klasifikacija objektov številka 24122). Drugi gradbeni inženirski objekti za šport, rekreacijo in prosti čas: samo otroška in druga javna igrišča, javni vrtovi, parki, trgi, ki niso sestavni deli javne ceste, zelenice in druge urejene zelene površine. Pogojno dopustni objekti in dejavnosti v območju z oznako ZPp so tudi javna parkirna mesta za obiskovalce na obrobju EUP (enota urejanja prostora). OPIS PREDLOGA: Na osnovi analize planske in dejanske rabe prostora, je mogoče doži umestiti na več lokacij, ki so javne, lastniško urejene in na katerih se lahko vzpostavi igrišče kot trajna raba. Naloga predlaga širše območje za športnim centrom kopališča Tivoli (Slika 45), kjer je tudi skromno urejeno obstoječe manjše otroško igrišče (severni del parka) in kotalkališče.
Velikost prostora	5	Park je prostoren, kar omogoča postavitve večjega dožija z navezavo na širšo okolico. Tudi izbrana mikrolokacija v severnem delu parka je optimalna za začetni doži in tudi njegovo širitev v okolico.
Soseske, šole	2	Predmetno območje ni poseljeno. V zaledju so naselja ČS Šiška, Bežigrad in Rožnik, kjer so večinoma splošne večstanovanjske površine (SSve) in splošne eno- in dvostanovanjske površine (SSse).
Dostopnost	3	Park je bolj oddaljen od stanovanjskih objektov. Prometne ceste, po kateri vozi tudi LPP, so odmaknjene, zato je prometna varnost ustrezna (mirujoči promet), hkrati pa se s tem poveča čas peš dostopanja. Kolesarske poti, peš poti in dostopi v park so urejeni. Prometno dostopnejši je predvsem severni del parka, in sicer iz obstoječe dovozne ceste javnega značaja (lokalna cesta), kjer je tudi urejeno večje parkirišče in kjer naloga tudi predlaga lokacijo za doži.

Se nadaljuje

Nadaljevanje Preglednice 10: Primer presoje lokacije park Tivoli po izbranih lokacijskih merilih za postavitev dožija (OPN MOL, 2010; Urbinfo ..., 2015)

PARK TIVOLI		
PROSTORSKI KRITERIJI	OCENA	OPISNA OCENA
Infrastruktura, opremljenost prostora	5	Predlagana lokacija ima dobro opremljeno infrastrukturo: je komunalno opremljena, blizu se že nahaja javno elektroenergetsko omrežje, javno vodovodno omrežje in javno kanalizacijsko omrežje.
Opis stanja prostora	5	Ljubljanski mestni park Tivoli je spomenik oblikovane narave in velja za izjemno naravno okolje, z redkimi živalskimi in rastlinskimi vrstami. V parku se prepletajo različne funkcije: rekreacijska, hortikulturno-estetska in naravovarstvena vloga, ki jo opravljajo mogočna stara drevesa in ohranjeni gozdni sestoji v zaledju (Vrezec, 2013). Je območje, ki je zavarovano kot naravna vrednota krajinskega parka z oznako 1742 - Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib, zavarovano kot spomenik oblikovane narave z oznakami 492 – Tivoli, 317 V – Tivoli z Rožnikom in Šišenskim hribom in 1941 – Tivoli – mestni park, in v območju, ki je zavarovano kot kulturni spomenik z oznako 7590 – Ljubljana – Park Tivoli. Je prostor izredne zgodovinske vrednosti in izrednega socialnega pomena z bogatim prostorskim in družbenim programom. Celoten park je izjemna lokacija in predstavlja izjemen potencial za umestitev dožija.
SKUPNA OCENA	25	Zelo dobra lokacija za umestitev dožija.

8 PREDLOGI ZA NAČRTOVANJE DOŽIJEV V MESTU LJUBLJANA

Preteklo načrtovanje, predvsem stanovanjskih sosesk, je bilo kakovostnejše, tako z vidika prostornosti kot z vidika urejenosti. Danes postajajo gradbene dejavnosti v mestu bolj intenzivne, nove soseske se gradijo na manjšem prostoru, gradnja objektov se izvaja bolj na gosto, prevečkrat pa se pozablja na urejanje spremljajočih odprtih površin, kot so tudi otroška igrišča, za katera večinoma zmanjka prostora ali pa so oblikovalsko in programsko skromna (Gajšek, 2008; Simoneti in Vertelj Nared, 2006).

Skupnostni projekti, ki jih je danes vedno več, so odgovor na trenutno svetovno gospodarsko in finančno krizo. V osnovi gre za urbane akcije, samoorganizacijska dejanja prebivalcev, ki proizvajajo hotenje po skupnosti in odgovarjajo na urbane in ekonomske pritiske ter socialne potrebe. Imajo idejo, kako izboljšati in izpolniti potrebe, potrebujejo le prostor za izvedbo (Brdnik, 2014).

Tudi večina dožijev nastane na pobudo posameznikov ali skupine ljudi, ki čutijo potrebo po skupnem delovanju za javno dobro. Običajno so to neprofitne organizacije z lokalnim prebivalstvom, ki prevzamejo realizacijo ideje, organizacijo dejavnosti in odgovornost za nadaljnje vodenje projekta. Ti potem vidijo priložnosti za izvedbo skupne ideje v domačem okolju, kjer izstopajo zapuščeni prostori, ki delujejo tuje in neizkoriščeno. Usodo praznega zemljišča tako sproži seme, ki ga poseje ljudstvo, katero tudi skrbi zanj (Brdnik, 2014).

Takšno načrtovanje nastane spontano, iz potrebe na terenu. Zaradi dejstva, da so dožiji javni prostor, kjer mora biti zagotovljena varnost, hkrati pa morajo biti upoštevane naravne danosti prostora, na način da so upoštevani estetski in oblikovalski principi, krajinski arhitekt s svojim interdisciplinarnim znanjem načrtuje oz. usmerja nastajanje dožija. Tako v fazi prostorskega načrtovanja, v fazi umeščanja dožija v prostor, kakor tudi pri projektni in izvedbeni fazi. Na ta način prispeva določene strokovne ideje in preprečuje tehnične napake. S svojim interdisciplinarnim pristopom si pri tem prizadeva aktivno vključevati lokalno prebivalstvo v proces odločanja in načrtovanja njim namenjenih prostorov. Tak odprt sistem odločanja in načrtovanja omogoča vključevanje raznih pobud v načrtovalske dokumente in prakso.

V tem delu naloga opredeli posamezne obvezne sestavine za uspešno izvedbo in realizacijo dožijev.

8.1 VKLJUČEVANJE JAVNOSTI – NAČRTOVANJE Z OTROCI IN MLADOSTNIKI

Koncept vključevanja javnosti ima danes velik pomen pri načrtovanju in izvedbi različnih urbanističnih projektov. Z njim se razvija predvsem povezovanje skupnosti in odgovornejši

odnos do prostora ter skupna skrb za vzdrževanje, kar vse pripomore k večanju priljubljenosti prostora.

Uspešni dožiji so podprti in izbrani s strani lokalne skupnosti že v samem začetku načrtovanja igrišča, tako pri izbiri območja kot pri ustanovitvi in delovanju ter iskanju prostovoljcev in prostovoljne podpore. Tako je s skupnostjo tesno povezan že od samega začetka. Vsi, ki igrišče uporabljajo, se tako lažje poistovetijo z igriščem, ga vzamejo za svojega, s tem pa se zagotovi varnost, trajna raba igrišča in zadovoljstvo vseh.

Soodločanje in soodgovornost otrok ter mladostnikov je pri načrtovanju in oblikovanju dožijev izrednega pomena. Neposredno sodelovanje s starši in vsemi, ki jih igrišče zadeva, na vseh ravneh nastajanja, je prav tako zelo pomembno. Naloga predlaga različne načine vključevanja, kot so ankete, pogovorne ure, diskusije, tematske delavnice, izdelava maket in risb itd. Pomembne so tudi indirektne oblike vključevanja, kjer otroke opazujemo pri igri in proučujemo njihove sledi, ki jih puščajo v prostoru ter s katerimi lahko preverjamo, ali so rešitve dale pričakovane rezultate (Simoneti, 1999: 10).

Slika 46: Skupnostno načrtovanje in urejanje otroškega igrišča na Gubčevi ulici v Spodnji Šiški (Igrišče Gubčeva, 2011)

Igrišče Gubčeva – Vrt izpolnjenih želja v Ljubljani je le eden od primerov dobre prakse skupnega postopnega urejanja otroškega igrišča (Slika 46), v sodelovanju krajinskih

arhitektov, arhitektov, kulturno ekološkega društva z otroci, starši, vzgojitelji in zainteresirano lokalno skupnostjo, kjer se vzpostavlja odgovornejši odnos do prostora in ureditev, ostrenje občutka za skupnost, večanje priljubljenosti prostora kot rezultata dela uporabnikov, skrb za dobro vzdrževano stanje, priložnosti za druženje z otroki pri delu, igri, priložnosti za igro in učenje v naravi tudi za tiste, ki sami nimajo te možnosti (Kranjc, 2012).

8.2 CELOSTNO UREJANJE MESTNEGA PROSTORA

Da bi v mestu Ljubljana izboljšali stanje obstoječi mreži otroških igrišč predvsem z vidika doživljajske igre, so potrebne različne raziskave, analize, terenska preverjanja in sodelovanja z izobraževalnimi institucijami, društvi, zavodi in lokalnimi skupnostmi, mestno upravo in politiko, med t. i. skupinami ljudi, ki delujejo na tem področju. Potrebno bi bilo izpeljati različne prostorske akcije, izdelati načrte, časovnice in narediti ekonomsko sliko.

Naloga predlaga, da bi se ocenilo večja otroška igrišča glede na delež doživljajskih elementov (doživljajska pestrost, uporaba naravnih materialov, specifična kvaliteta prostora, navezava na bogatejšo okolico itd.) in se ustvarilo doživljajski vrednostni seznam le-teh. Hkrati predlaga tudi celosten pregled mestnega prostora glede na obstoječe doživljajske scene, začasne ali stalne (da se zabeleži večja doživljajska območja mesta, preveri kje se dogajajo že neformalne doživljajske scene itd.), kjer bi se ustvarilo tudi seznam večjih doživljajskih območij in doživljajskih prostorov. Nato bi se uredilo prostorsko evidenco razporeditve vseh mestnih doživljajskih prostorov, s katere bi bila razvidna skromnejša območja, v katerih bi iskali potencialne lokacije za postavitev dožijev in njegovih tipoloških različic, tako da bi lahko mesto enakomerno obogatili z novo različico igrišč.

8.2.1 Tipologija doži igrišč

Na podlagi identifikacije in analize do sedaj izvedenih dožijev lahko tudi po socialno, prostorskih kriterijih opredelimo tipologijo dožijev, ker naloga predlaga, naj se omrežje različnih tipov doži igrišč obravnava in načrtuje celostno ter naj se zagotovi enakomerna preskrbljenost mestnega prostora s takšnimi igrišči s poudarkom na njihovo navezavo na večja doživljajska zelena območja, kar omogoča razširitev doživljajske igre tudi na širši prostor.

8.2.1.1 Razvoj »izkustvenih igrišč«

Predvsem skromnejša ali zanemarjena klasična otroška igrišča je potrebno dopolniti z doži programom, jih tematsko preurediti in razviti tako imenovana izkustvena igrišča, ki bi tako

prvenstveno nastajala na lokacijah obstoječih otroških igrišč. Poudariti je potrebno doživljajsko pestrost z oblikovanjem bogatega in razčlenjenega prostora, ki ponuja več različnih dejavnosti in iger na enem mestu. Vsi (naravni) elementi na takem igrišču se morajo vključevati v igro samo in stimulirati vsa otroška čutila. Igriščem je smiselno dodati bogat program aktivnosti in izobraževanj ter jih izpostaviti kot skupnostne centre za varstvo, igro in učenje predvsem otrok in mladostnikov.

8.2.1.2 Degradirana območja preurediti v tip dožija »gradbeni park«

Ena radikalnejših idej je ta, da bi degradirane in nedostopne prostore v Ljubljani preuredili v »divje« parkovne igralne površine, delne različice igrišča tipa doži, in sicer kot stalne parkovne ureditve, t. i. prostore za prosti čas in rekreacijo, s katerimi bi spodbujali predvsem prosto igro. Primer takšne ureditve je pri nas v diplomski že opisana *Igralna pot Vodnikova* po principu gozdne pedagogike, v tujini pa polnaravni – polgrajeni igralni prostor z izkušnjo narave, »Naturerfahrungsraum«, ki ni intenzivno oblikovan in vzdrževan, kot so običajno klasična otroška igrišča. Gre za odprt, nedodelan prostor, ki je samo očiščen in kjer se narava lahko prosto razvija, kamor so dodani posamezni naravni elementi za igro (slika 47). Ti prostori, kot tudi doži v osnovi, otrokom nudijo pristen in aktiven stik z naravo, kjer pridobivajo izkustveno učenje v naravi (Erster Naturerfahrungsraum ..., 2009).

V Berlinu je prvi tak prostor (slika 48) nastal v letu 2009 kot pilotni projekt *Zeleni Berlin* kot del celostne parkovne ureditve, z vključevanjem otrok iz sosesva že pri začetnih fazah načrtovanja in sodelovanjem otrok tudi pri postavitvi. Prvenstveno je namenjen otrokom od 6. do 12. leta, mlajši otroci prihajajo v spremstvu odrasle osebe. Namenjen je tudi okoljskemu izobraževanju šolskih skupin. Z razliko od dožijev, na igrišču ni pedagoškega vodstva in ni dovoljeno kuriti. Drugače pa ima program enak doži igriščem (Erster Naturerfahrungsraum ..., 2009).

Slika 47: Otroška igra na igralnem prostoru z izkušnjo narave »Naturerfahrungsraum« (slika levo cit. po Erster Naturerfahrungsraum ..., 2009)

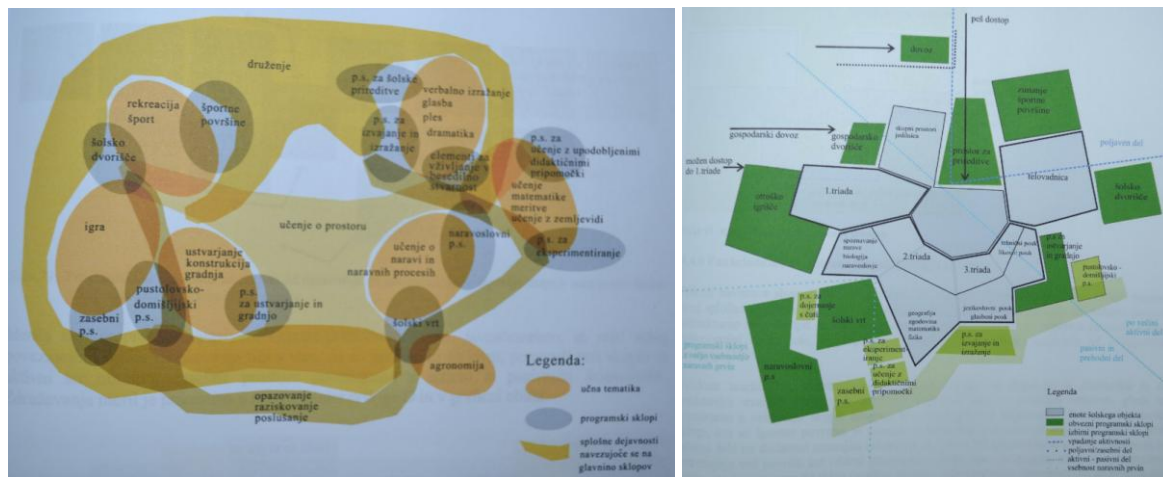
Slika 48: Berlinski prostor doživetja narave v parku Gleisdreieck (Erster Naturerfahrungsraum ..., 2009)

8.2.1.3 Igralne prostore ob osnovnih šolah preurediti v tip dožija »doživljajski vrt«

Naloga predlaga, da bi se po principu dožija doživljajsko nadgradila večina klasičnih igralnih ureditev ob osnovnih šolah. Takšna struktura bi prinesla več za izobraževanje in razvoj otrok. Tako bi tudi sam igralni prostor, ne samo učitelj, pripomogel k razvoju izkustvenega učenja – in bi bil v pomoč učnim načrtom, otrokom in učiteljem ter posredno staršem oz. celotni družbi, saj bi šlo za tip dožija delno odprtega tudi javnosti v popoldanskem času. Doži bi bil razdeljen na dva dela. Prvi bi bil zasnovan kot celostni doži za potrebe šolskih razredov v času pouka, s pedagoškim vodenjem učiteljev. Drugi del pa bi bil lahko oblikovan v tip gradbenega parka, ki bi bil na uporabo tudi izven časa pouka.

Tudi Tanja Maljevac (2004) v svoji diplomski nalogi z naslovom *Urejanje odprtega prostora osnovnih šol glede na nove učne načrte devetletke* poda nabor raznolikih novih možnosti učenja v odprtem prostoru tako, da bi se lahko šoloobvezni otroci čim več urili skozi igro in izkušnjo na prostem. Pri njeni opredelitvi zunanjih programskih sklopov

lahko prepoznamo veliko raznovrstnih sklopov, ki sovpadajo s sklopi na dožiju. Omenja tudi sklop s prostočasnimi dejavnostmi, ki je uporaben izven časa pouka in je pomemben za družbeni razvoj otroka ter učenje preko igre, kjer je poudarjena neusmerjena igra, druženje, počitek in sprostivne dejavnosti (Maljevac, 2004: 63), kamor spada tudi pustolovsko-domišljijški programski sklop, kjer Maljevska predlaga gradnjo robinzonskega igrišča, ki ga smiselno navezuje na programski sklop za ustvarjanje in gradnjo.

Slika 49: Predlog programskih sklopov pri urejanju odprtega prostora osnovnih šol glede na učne načrte devetletke (Maljevac, 2004: 103, 116)

9 RAZPRAVA IN SKLEPI

Doži je otroško igrišče z bogatim in specifičnim okoljem ter organizacijo, in nikoli končana zgodba doživljanja. Otroke uči neposredno in konkretno. Dejavna in konstruktivna igra na dožiju otroku dovoljuje biti avtor, interpret, uničevalec in zdravilec svojega življenjskega prostora. Otroka spodbuja, da se prosto edinstveno izrazi in da lahko posredno poda tudi kritiko. Naredi ga aktivnega in prebujenega, z dovolj avtonomije, da prevzame nadzor nad svojim okoljem, in to tako, da se ob vsem tem zabava in uživa. Najbolj pristno in celovito otroku ponudi doživetje proste igre, ki mu nudi možnost, da samostojno pridobi svojo lastno osebno izkušnjo in pri tem ni moten ali ustavljen. Hkrati pa staršem doži kot pedagoško voden igralni prostor lahko pomeni dovolj varen prostor, da zmanjšajo potrebo po nadzoru svojih otrok.

Najbolj neposreden doprinos dožijev je gotovo v tem, da so predvsem šoloobveznim otrokom sploh na razpolago takšni prostori za igrivo razvijanje telesnih, duševnih in duhovnih potencialov, saj so njihove potrebe po ustvarjalnejših igralnih zunanjih površinah in igri, ki jo doži nudi, danes močno zapostavljene. Prednost, ki jo ima doži v primerjavi s klasičnimi otroškimi igrišči, je zagotovo v pogledu trajnosti in neizrabe, saj doži nudi tako zanimiv način igre današnjemu otroku, da se je težko naveliča, hkrati pa je zaradi tega tudi osnovna zasnova igrišča stalno aktualna.

Doži prispeva k trajnosti na več načinov. Investira predvsem v to, kar imenujemo trajni človeški kapital, torej razvijanje ključnih komunikativnih in socialnih kompetenc posameznika, ki danes vse bolj pridobivajo na pomenu. Hkrati je tudi naložba v sistemu celotne skupnosti, saj je za doži značilno vključevanje lokalne skupnosti v njegovo delovanje, vodenje in obratovanje. Mreža raznolikih trajnih odnosov na dožiju (povezovanje vseh generacij znotraj naselja), ki se vzpostavi v določenem obdobju, omogoči lažjo identifikacijo s prostorom, kar dožiju nudi stalno podporo in ga ohranja. To tudi ustvari varno okolje, v katerega ljudje zaupajo. Dožiji nudijo izobraževalne programe, možnost prostovoljnega dela in novih služb v okolici, in s tem ustvarjajo življenjsko kakovost za vse, s čimer tudi zmanjšujejo prebege prebivalstva na obrobje mesta. Tako so možna posredna rešitev za zmanjševanje suburbanizacije. Doži tudi z odgovornim ravnanjem z naravo in okoljem ter okoljskim ozaveščanjem nudi raznolike možnosti za trajnostno oblikovanje življenjskega sloga. Vse to pripomore k trajnemu družbenemu razvoju.

Diplomska naloga odgovarja na vprašanje kako je lahko otroško igrišče odgovor na izboljšanje stanja, družbeno in prostorsko. Ugotavlja, da je načrtovanje doživljajskih otroških igrišč zanimiva sodobna in prihodnja alternativa ali dopolnitev dosedanjemu načinu načrtovanja otroških igrišč. Glede na dobrodošel in uspešen primer dožija v Mariboru, bi lahko ta ideja zaživela v vseh večjih slovenskih mestih.

V Ljubljani so že otroška igrišča, ki vsebujejo elemente doživljajske igre in tudi že obstajajo neformalne doživljajske scene, kar naloga s primeri nekaterih ljubljanskih igrišč in skupnostnih akcij tudi nakaže, vendar to še zdaleč ne predstavlja tega, kar doži v celoti je. Ker gre pri dožijih pri nas še vedno za socialno prostorsko inovacijo, je sprva zelo pomembna predstavitevna vloga prvega centralnega dožija v Ljubljani, kar bi lahko izvedli na način, da se v prostor umesti testni doži. S testnim dožijem bi pokazali, kaj konkretno lahko naredimo za izboljšanje življenjskih in igralnih prostorov za otroke in mladostnike. Sčasoma, ko bi se ta koncept otroških igrišč uveljavil, bi bilo seveda smiselno, da bo vsaka četrt ali pa vsaka večja soseska opremljena tudi s takšnim igriščem, ki bodo enakomerno porazdeljena po vsem mestnem prostoru.

In na koncu se postavi vprašanje, ali je mogoče načrtovati umestitev dožija in na kakšen način bi lahko pristopili k iskanju lokacije za umestitev dožija v prostor.

Namen naloge je bil pripraviti predlog prostorskih kriterijev, na podlagi katerih bi lahko opredelili ali poenotili izhodišča za iskanje in izbor lokacije za umestitev dožijev. Naloga se v zaključku osredotoča predvsem na prostorski segment, zato zaključí s predlogom treh primerov presojanja med seboj neprimerljivih lokacij v Ljubljani: degradirana površina Celovškimi dvori, soseska Fužine in park Tivoli.

Ker doži ni samo prostorska struktura, bi bil zagotovo smislen predlog nadaljne raziskave razširjen in dopolnjen model presoje lokacij predvsem z izborom pomembnejših socialnih in ekonomskih kriterijev, s katerim bi potem lahko izbirali in preverjali katerokoli mestno lokacijo. Hkrati bi se naloga v nadaljevanju pri iskanju prve konkretne lokacije za doži v Ljubljani lahko osredotočila predvsem na dva različna načina iskanja konkretne lokacije za mestni doži in ju podrobneje raziskala: doži kot testna centralna mestna lokacija in doži kot lokalna pobuda. Ker dožiji pretežno izhajajo iz lokalnih pobud, bi jih bilo seveda smiselno umestiti predvsem v bližino stanovanjskih območij, kjer je detekcija lokalne pobude gotovo pomembno merilo, vendar če za doži ni prostora tudi pobuda ni dovolj.

Segment, ki bi ga naloga v nadaljevanju še lahko raziskala, je prav gotovo predlog urejanja zakonskih določil za otroška igrišča in dožije kot stalnice v njih. Zato bi bilo v osnovi potrebno pri načrtovanju novih stanovanjskih naselij pri nas poleg objektov in grajenih elementov določiti in upoštevati tudi površine za ureditev doživljajsko bogatejših otroških igrišč, ki bi bili tako obvezni sestavni del urbanističnega načrtovanja že na planski ravni z zakonskim določilom. Prostor bi se tako zagotovil s prostorskimi plani ali s pravilniki in standardi. Zato predlagam, da se kriterije, ki so v nalogi izpostavljeni, prevede v nekakšno strategijo, ki bi se upoštevala pri urejanju prostora stanovanjskih naselij po analogiji z drugimi standardi, pri čemer je morda smiselno razmišljati tudi o natančnejši opredelitvi velikosti dožija.

Stalne formule za idealen model otroškega igrišča verjetno ni, vendar je doži prava pot, ki nakazuje, da se je treba za vedno vrniti nazaj k načrtovanju bolj pristnih ustvarjalnih igralnih prostorov, jih spoznati in sploh začeti pravilno razmišljati o njih. Potrebno je močno prisluhniti otrokom samim, ki še niso obremenjeni z naučenim in še niso pozabili na pristnost igre, ki jo nosijo v sebi. Oni so zaklad, ki ve. Na podlagi teoretičnega znanja in ugotovitev diplomske naloge, lahko doži sčasoma postane nov sinonim za način igre in otroška igrišča tudi pri nas.

10 POVZETEK

Diplomska naloga predstavi doživljajška otroška igrišča – dožije. Njihov razvoj, nastanek, značilnosti in vpliv na igranje ter razvoj otrok razišče s pomočjo tuje literature, primeri iz tujine in primerom slovenskega dožija v Mariboru. Predstavi tudi prednosti dožijev s katerimi odgovarja zakaj je načrtovanje dožijev lahko odgovor in rešitev na današnje stanje povezano s prosto otroško igro in igralnim prostorom tudi pri nas.

V današnji gospodarski in družbeni situaciji je otrokov način življenja večinoma strukturiran, vnaprej določen s časom in razporedom usmerjenih dejavnosti, pri igri večkrat nadzorovan, voden in prikrajšan za samostojno, neformalno ustvarjalno igro, izkustveno učenje ter igro na prostem, ki otroku daje smisel, ga izpolnjuje, zadovoljuje in odvrča od prestopništva, konfliktov ter vandalizma, kar je bil tudi glavni razlog za nastanek prvih dožijev. Ko so priložnosti za igro vedno bolj omejene, je ogrožen zdrav otrokov razvoj. Prav zato bi morali igralni prostori s prostorskimi lastnostmi in programsko vsebino vabiti k doživljajski igri in otroku nuditi varen učni prostor, kjer bi lahko samostojno razvil svoje gibalne, ustvarjalne in komunikacijske sposobnosti.

Če želimo resnično izboljšati kakovost igranja, moramo otrokom zagotoviti dostop do ustvarjalnejših prostorov za igro, ki spodbujajo otrokove čute in večjo uporabo domišljije. Otrokom moramo prisluhniti, z njimi sodelovati in jih vključiti v načrtovanje, ki je s tega vidika dolgoročni proces (otroke opazovati pri igri v prostoru, se pogovarjati o njihovih željah in potrebah ter jih predstaviti vzgojiteljicam, učiteljicam, staršem, z njimi ustvariti širšo sliko itd.). Zelo pomembno je, da krajinski arhitekti kot možni načrtovalci prostorov za igro prisluhnemo otroku, za katerega ustvarjamo, pri tem pa ne pozabimo na njihove psihološke in sociološke potrebe – zato je pomembno tudi upoštevati stroko in sodelovati s strokovnjaki tega področja: pedagogi, sociologi, psihologi itd.

Doži ponuja prav to, kar otroci danes še posebej potrebujejo: prosto ustvarjalno igro z različnim odpadnim in naravnim materialom ter različnim tehničnim orodjem, kjer samostojno premagujejo in obvladujejo izzive ter tveganja. Doži omogoča, da se otrok srečuje in sodeluje z drugimi otroci (in odraslimi) ter tako razvija svoje socialne spretnosti, in mu nudi pomemben stik z naravo, predvsem z naravni elementi vezanimi na igro samo in skrbjo za živali. Otroku z obliko, programom in pedagoškim nadzorom nudi varen igralni prostor, ki je nedoločen in otroku lasten, kjer ga nihče ne omejuje ali ustavlja in ki se konstantno obnavlja. Doži je tako prilagodljiv spremembam in rasti otroka ter času in družbenim potrebam, ki se spreminjajo. S tem postane nenadomestljiv in trajni življenjski prostor v mestu ter trajna naložba za družbo, ki prihodnjim generacijam omogoča, da bodo na primeren način zadovoljevale svoje potrebe.

Naloga na primeru mesta Ljubljana poda predloge za načrtovanje dožijev in izbor mestne lokacije za doži. Dožije bi bilo smiselno postavljati na degradirane površine, v bližino sosesk in osnovnih šol ter v sklop parkovnih in javnih rekreacijsko – športnih površin. Izbor vseh aktualnih prostih lokacij, bi lahko presojali po izbranih kriterijih testnega modela in tako preverili njihovo ustreznost za postavitev dožija. Naloga poda tri primere presoje z izborom različnih lokacij, s katerimi nakaže kako dobiti najustreznejšo lokacijo v mestu.

V Ljubljani so že otroška igrišča, ki vsebujejo elemente doživljajske igre in tudi že obstajajo neformalne doživljajske scene, vendar to še zdaleč ne predstavlja tega, kar doži v celoti je. Ker je sprva zelo pomembna predstavitev vloga prvega centralnega dožija v Ljubljani, je prikaz naloge na kakšen način in kako izbrati ter umestiti prvi testni doži v mestni prostor zelo pomemben.

V prvem delu naloge so predstavljeni sodobni problemi in potrebe, povezani z vzgojo otrok, prosto otroško igro in igralnim prostorom ter pomen otroške igre za otrokov razvoj. Drugi del je namenjen splošni krajši predstavitvi otroških igrišč v javnem urbanem prostoru, tudi pri nas, in vrsti igrišč z vidika pedagoškega vodenja, čemur sledi podrobnejša predstavitev dožija. V tretjem delu naloga predstavi teoretski razvoj dožijev pri nas, kjer poda tudi izčrpnjšo predstavitev primera slovenskega doživljajskega igrišča s primerjavo prakse v tujini, iz katere poda tudi predloge doži tipologije. Na koncu naloga predstavi še predloge za načrtovanje doživljajskih igrišč pri nas ter poda izhodišča za njihovo postavitev na primeru mesta Ljubljana, kjer predstavi testni model presojanja lokacij z naborom pomembnejših prostorskih kriterijev: opredelitev in velikost prostora, bližina in oddaljenost stanovanjskih sosesk in osnovnih šol, dostopnost, opremljenost in infrastruktura ter opis stanja prostora.

11 VIRI

11.1 CITIRANI VIRI

- A history of Elhap and adventure play. 2007. Elhap (19. mar. 2012).
<http://www.elhap.org.uk/history.htm> (18. jun. 2012)
- Abenteuerlicher Bauspielplatz Kolle 37. 2013. Netzwerk Spiel/ Kultur.
<http://www.kolle37.de/abenteuerspielplatz/startseite/> (12. dec. 2013)
- Ackerman Simchovitch S. 2008. Learning from the Kibbutz. Cajé.
<http://research.policyarchive.org/17904.pdf> (10. jan 2014)
- Arh J. 2008. Doživljajsko igrišče »DOŽI« v Novi vasi pri Mariboru.
http://www.cpm-drustvo.si/index.php?sv_path=627,17843 (13. sept. 2008)
- Arh J., Arh L. 2011. Zgodovina in poslanstvo doživljajskih igrišč. Društvo Center za pomoč mladim Maribor (3. apr. 2011).
http://www.youtube.com/watch?v=NVOtc-rS_mU (20. sept. 2013)
- Arh J. 2013. »Doživljajsko igrišče v Mariboru«. Maribor, Društvo CPM.
(osebni vir, sep. 2013)
- Bacus A. 2007. Moj prvi dojenček. Celje, Celjska Mohorjeva družba: 195 str.
- Bajzek J. 2003. Prosti čas in sredstva obveščanja. V: Zrcalo odraščanja: mednarodna sociološka raziskava o odraščajočih otrocih. Bajzek J. (ur.). Radovljica, Didakta: 159-181
- Batistič Zorec M. 2002. Psihološki vidiki otrokove igre. Pedagoška fakulteta Ljubljana.
<http://www.pef.uni-lj.si/~vilic/gradiva/1-rp-t4-igra.doc> (20. maj 2013)
- Brdnik M. 2014. Pravica do zelenega. PITA, Portal o slovenski arhitekturi (12. sep. 2014).
<http://brdnik.si/pita/pravica-zelenega/> (15. okt. 2014)
- Brown F., Taylor C. 2008. Foundations of playwork. Berkshire, McGraw-Hill, Open University Press: 316 str.
- Bučar Pajek M., Čuk I., Videmšek M., Hosta M. 2007. Otroška igrišča z vidika zakonodaje. V: Otroška igra brez meja – otroška igrala. Strokovni posvet Ljubljana,

- Ljubljana, 19. jun. 2007. Čuk I. (ur.). Ljubljana, Olimpijski komite Slovenije – Združenje športnih zvez, Odbor športa za vse: 61-70
- Buh M. 2012. Analiza površin otroških igrišč v Mestni občini Ljubljana. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo: 52 str.
- Cochrane T., Cave P. 1984. Providing for Children's Play in the Countryside. Battleby, Countryside Commission for Scotland: 116 str.
- Conway M. 2009. Developing an adventure playground: the essential elements. Play England. (1. sep. 2010).
<http://www.playengland.org.uk/media/112552/pathfinder-adventure-playground-briefing.pdf> (12.okt. 2013)
- Čuk I., Bučar Pajek M., Hosta M., Videmšek M., Bricelj A. 2007. Otroško igrišče v Sloveniji. V: Otroška igra brez meja – otroška igrala. Strokovni posvet. Ljubljana, 19 jun. 2007. Čuk I. (ur.). Olimpijski komite Slovenije - Združenje športnih zvez, Odbor športa za vse: 23-30
- Danks F., Schofield J. 2007. Igrišča narave : igre, ročne spretnosti in dejavnosti, ki bodo otroke zvabile ven. Radovljica, Didakta: 192 str.
- Debelak S. 2000. Otroška igra: Vpliv igre na otrokov razvoj osebnosti. Svarog.
http://baza.svarog.org/pedagoske_znanosti/otroska_igra.php (20.maj 2013)
- Delić A. 2014. Delodata: Ljubljanske Fužine (ni)so geto - Analiza podatkov o družbenih in varnostnih značilnostih ovrgla urbani mit o getoizirani soseski. Delo (22. dec. 2014).
<http://www.delo.si/assets/info5/20141222/Fuzine2014/fuzine2014.html> (2. mar. 2015)
- Demšar A. 2010. Igra in prosti čas. Vzgojnovarstvena organizacija Jesenice (2. apr. 2010)
<http://www.vrtci.org/wp-content/igra-in-prosti-cas.pdf> (23.maj. 2013)
- Dillenburger H. 1975. Mehr raum fur Wilde Spiele. Stuttgart, Spectrum Verlag: 220 str.
- Dobovišek B. 1988. Zunanje površine namenjene otroški igri. Magistrska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 148 str.
- Dolanc A. 1973. Otroška igrišča. Ljubljana, Zveza prijateljev mladine Slovenije: 64 str.

Doživljajsko igrišče. 2008. CPM.

http://www.cpm-drustvo.si/projekti/dozivljajsko-igrisce#dozi_mb (13. sept. 2008)

Erster Naturerfahrungsraum in Berlin. 2009 Tip Berlin (16. dec. 2009).

<http://www.tip-berlin.de/kultur-und-freizeit-berlin-fuer-kinder/erster-naturerfahrungsraum-berlin> (22. sept. 2014)

Frost J. L. 2009. A History of Children's Play and Play Environments: Toward a Contemporary Child-Saving Movement. 1. izdaja. New York, Routledge: 320 str.

Gajšek M. 2008. Vseslovenska metropola Ljubljana kot razvojni motor Evrope. Glasilo Mestne občine Ljubljana, XIII, 2: 8-11

Gill T. 2007. No fear: Growing up in a risk averse society. Calouste Gulbenkian Foundation. (7.nov.2012)

<http://www.gulbenkian.org.uk/pdf/files/--item-1266-223-No-fear-19-12-07.pdf> (13. mar. 2013)

Ginsberg O. 2000. Aktivspielplätze, Jugend- und Stadtteolfarmen in Europa und ihr Beitrag zu einer nachhaltigen Stadtentwicklung

<http://www.bdja.org/oli/index.html> (15. apr. 2009)

Golobič M. 1999. Otroci v mestu. Urbani izziv, 10, 1: 33-37

Gostinčar R. 2010. Izdelava podrobnejših pravil za načrtovanje prostora za otroke in mladostnike v prostorskih aktih občin. Končno poročilo. Maribor, Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, Igre d.o.o.: 194 str.

Hayward D.G., Rothenberg M., Beasley R.R. 1974. Children's play and urban playground environments: A comparison of traditional, contemporary and adventure playground types. Environment & behavior, 6, 2: 131-168

Hladnik Milharčič E. 2011. Palače, poplave, konji in razpad sistema upravljanja javnih površin. Dnevnik d.d. (15. jan. 2011)

<http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042417275> (2. nov. 2013)

Hosta M., Bučar Pajek M., Čuk I., Videmšek M. 2007. Otroška igra: veliko več kot zgolj igra. V: Otroška igrala brez meja – otroška igrala. Strokovni posvet. Ljubljana, 19 jun. 2007. Čuk I. (ur.). Olimpijski komite Slovenije - Združenje športnih zvez, Odbor športa za vse: 9-21

Hurwitz S. 1999. The Advanture Outside Your Classroom Door: Child Care Information Exchange 99, 5: 55- 57

Igrišče Gubčeva. 2011. Skupnost, Pazipark.

https://www.facebook.com/Gubceva/photos_stream?tab=photos (10. jun. 2012)

Kikelj U. 2012. Otroška igrišča kot odraz prevladujočih konceptov otroštva: analiza na primeru razvoja ljubljanskih otroških igrišč od druge polovice 19. stoletja do leta 1945. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, 39, 249: 169-178

Klofutar Š., Klofutar A. 2014. Igra v gozdu sredi Ljubljane, Igralna pot Vodnikova. Trajekt (14. jul. 2014).

<http://trajekt.org/2014/07/14/igra-v-gozdu-sredi-ljubljane/> (22. okt. 2014)

Košak K. 2013. Družba: Celovski dvori: Soseska, ki jo je prinesel kapitalizem. Mladina (25. okt. 2013).

<http://www.mladina.si/149883/celovski-dvori/> (20. mar. 2015)

Kozlovsky R. 2006. The Junk Playground: creative destruction as antidote to delinquency. Threat and Youth Conference, Teachers College, Princeton, Princeton University School of Architecture (1. nov. 2006).

<http://threatnyouth.pbworks.com/f/Junk%20Playgrounds-Roy%20Kozlovsky.pdf>
(20. nov. 2009)

Krajčinović N. 2014. Ljubljansko ogledalo, Nova igrala za spodbujanje gibanja in domišljije. Delo, Ljubljana (23. jun. 2014)

<http://www.del.si/novice/ljubljana/ljubljansko-ogledalo-nova-igrala-za-spodbujanje-gibanja-in-domisljije.html> (22. okt. 2014)

Kranjc U. 2012. Igrišče Gubčeva – vrt izpolnjenih želja. Pazipark (6. okt. 2012).

<http://pazipark.si/portfolio/igrisce-gubceva/> (10. jun. 2014)

Kukovec S. 2012. Meje in možnosti uporabe lesenih konstrukcij robinije v zunanjih igralnih prostorih. Projektna naloga. Maribor, Univerza v Mariboru, Fakulteta za gradbeništvo: 103 str.

Lange H.J., Lehmann J. 2007. Abenteuer erleben. Jugendfarmen und Aktivspielplätze als erlebnispädagogische Lernorte und soziale Erfahrungsräume. Lüneburg, Edition erlebnispädagogik: 37 str.

- Maljevac T. 2004. Urejanje odprtega prostora osnovnih šol glede na učne načrte devetletke. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 136 str.
- Marjanovič Umek L., Zupančič M. (ur.). 2006. Psihologija otroške igre: Od rojstva do vstopa v šolo. 1. dopolnjena izdaja. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete: 224 str.
- Martinčič K. 2015. »Zemljevid degradiranih površin v Ljubljani«. Ljubljana, Vezalke.org. (osebni vir, apr. 2015)
- Mlinar M. 2013. Izhodišča za izbor rastlinskih vrst, primernih za otroška igrišča. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 83 str.
- Na divje. 2013. Onkraj gradbišča (5. sept. 2013).
<http://onkrajgradbisca.wordpress.com/2013/09/05/na-divje/> (22. sept. 2014)
- Norman N. 2005. Pockets of disorder. The history of adventure play.
http://www.cityprojects.org/cityprojects_content.php?id=167&i=11 (17. nov. 2009)
- Ogrin D., Marušič J., Kučan A., Simoneti M., Kopač M., Doležal M. 1994. Zeleni sistem Ljubljane: zasnova. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo: 97 str.
- Ogrin D. 2010. Krajinska arhitektura. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 324 str.
- Onkraj gradbišča. 2014. Kud obrat (6. jun. 2014).
<http://onkrajgradbisca.wordpress.com/2014/06/03/1304/> (10. avg. 2014)
- OPN MOL - Občinski prostorski načrt mestne občine Ljubljana: Izvedbeni del. 2010. MOL, Oddelek za urejanje prostora.
https://urbanizem.ljubljana.si/index3/OPN_MOL_ID.htm (14. mar. 2015)
- Play deprivation. 2013. Play Education (28. feb. 2013).
<http://www.playwales.org.uk/login/uploaded/documents/INFORMATION%20SHEETS/play%20deprivation.pdf> (12. apr. 2013)
- Polič M. 1999. Mestno okolje, njegove nevarnosti in človeško vedenje. Urbani izziv, 10, 1: 3-14

Shackell A., Butler N., Doyle P., Ball, D. 2008. Design for play: A guide to creating successful play spaces. Play England: 156 str.

<http://eprints.mdx.ac.uk/5028/1/design-for-play.pdf> (16. apr. 2013)

Shorebird Park Nature Center & Adventure Playground. 2014. Yelp.

http://www.yelp.com/biz_photos/shorebird-park-nature-center-and-adventure-playgroundberkeley2?select=L5AxEgf_nfm1bFZeumjzVQ#rt3gtuzV2rn_qdDGZ1J8TA
(22. dec. 2014)

Simoneti M. 1999. Otroška igrišča v Ljubljani. Raziskovalno aplikativni projekt. Ljubljana, Mestna občina Ljubljana, LUZ d.d.: 79 str.

Simoneti M., Vertelj Nared P. 2006. Odprte površine ob stanovanjskih objektih – zapostavljen vidik kakovosti bivanja. V: Stanovanjske krajine: trendi, perspektive. Zbornik predavanj in prispevkov ob Konferenci Stanovanjske krajine, 31. Marca 2006. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Trajekt – zavod za prostorsko kulturo: 17-24

Simoneti M. 2010. Igrišča za otroke 21. Stoletja: Nove usmeritve pri urejanju otroških igrišč. Mladina 24 (24. jan. 2014).

http://www.mladina.si/50937/igrisca_za_otroke_21__stoletja/?utm_source=tednik%2F201024%2Figrisca_za_otroke_21__stoletja&utm_medium=web&utm_campaign=oldLink
(20. okt. 2013)

SSKJ - Slovar slovenskega knjižnega jezika: Spletna izdaja. 2000. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. (21. apr. 2009)

<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (8. dec. 2012)

Smith S. 2009. Project for Public Spaces: Abenteuerspielplatz Kolle 37.

http://www.pps.org/great_public_spaces/one?public_place_id=744 (9. avg. 2009)

Steinitz C. 2010. The Junkyard Playground of Malka Haas. V: Kibbutz: Architecture Without Precedents. The Israeli Pavilion, The 12th International Architecture Exhibition, The Venice Biennial, Avgust – November 2010. Bar-Or G. (ur.), Yasky Y. Tel Aviv, Top-Print: 166-169

Strehovec J. 2003. Teorije igre pri Johanu Huizingi, Rogerju Cailloisu in Eugenu Finku. Ljubljana, Študentska založba: 361 str.

Sutton L. 2005. Adventure playgrounds: a children's world in the city.

<http://adventureplaygrounds.hampshire.edu/aboutme.html> (11. jan. 2009)

- Svane F. 2005. Places for play: exhibition. Free Play Network, Playlink.
<http://www.freeplaynetwork.org.uk/playlink/exhibition/index3.htm> (11. jan. 2009)
- Šorn M. 2005. Vidik igre v uporabi javnih odprtih prostorov v mestu. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 86 str.
- Tai L., Taylor Haque M., McLelian G., Jordan Knight E. 2006. Designing Outdoor Environments for Children: Landscaping Schoolyards, Gardens, and Playgrounds. McGraw-Hill: 380 str.
- The Play and Playground Encyclopedia: Playwork. 2013. Playground Professionals LLC.
<http://www.pgpedia.com/p/playwork> (20.okt. 2013)
- Thomson B.J, Kahn T., Masheder M., Oldfield L., Glockler M., Meighan R. 1995.
Naravno otroštvo: Praktični vodnik za prvih sedem let življenja. Radovljica, Didakta: 208 str.
- Toličič I., Smiljanić-Čolanović V. 1977. Otroška psihologija. Ljubljana, Mladinska knjiga: 269 str.
- Tomšič Čerkez B., Zupančič D. 2011. Prostor igre. 1. izdaja. Ljubljana, Pedagoška fakulteta, Fakulteta za arhitekturo: 163 str.
- Ule M. 2009. Psihosocialni konteksti posredovanega medosebnega komuniciranja. V: Mobilni telefon in transformacija vsakdana. Luthar B. (ur.). Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 131-151
- Urbinfo – Javni informacijski sistem prostorskih podatkov Mestne občine Ljubljana. 2015. MOL, Oddelek za urejanje prostora, LUZ d.d.
<https://srv3dgis.ljubljana.si/Urbinfo/web/profile.aspx?id=Urbinfo@Ljubljana> (14. mar. 2015)
- Videmšek M., Hosta M., Bučar Pajek M., Čuk I. 2007. Pomen otroškega igrišča za otrokov razvoj. V: Otroška igra brez meja – otroška igrala. Strokovni posvet. Ljubljana, 19 jun. 2007. Čuk I. (ur.). Olimpijski komite Slovenije - Združenje športnih zvez, Odbor športa za vse: 5-8
- Vrezec A. 2013. Ljubljanski Tivoli že dolgo ni samo mestni park: Poleg skrbi za varnost ljudi je nujno tudi ohranjati dragoceno biodiverziteto dvestoletnega parka. Delo (30. apr. 2013).

http://www.delo.si/druzba/znanost/ljubljanski-tivoli-ze-dolgo-ni-samo-mestni-park_1.html (15. mar. 2015)

Working together in Europe. 2013. The European Federation of City Farms (EFCF) (11.marec 2013).

<http://www.cityfarms.org/files/booklets/.17/EFCF%20Information%20Booklet%202013%20def.pdf> (11.okt. 2013)

Worpole K. 2003. No particular place to go?: Children, young people and public space. Groundwork UK: 31 str.

Začasna raba prostora. 2014. Prostor sodelovanja, Mreža za prostor (10. jun. 2014).

<http://prostorisodelovanja.si/zacasa-raba-prostora/> (22. feb. 2015)

Žorž B. 2002. Razvajanost: Rak sodobne vzgoje. Celje, Mohorjeva družba: 183 str.

11.2 DRUGI VIRI

Bengsston A. 1971: Ein Platz für Kinder (Environmental Planning for Children's Play). Bauverlag, Wiesbaden in Berlin. 225 str.

Bengtsson A. 1972: Ein Platz für Robinson (Adventure Playgrounds). Bauverlag, Wiesbaden in Berlin: 155 str.

Carlgren F. 1993. Vzgoja za svobodo. Pedagogika Rudolfa Steinerja. Ljubljana, Epta: 263 str.

Cornell J. 1994. Približajmo naravo otrokom. Vodič k naravi za starše in vzgojitelje. Celje, Mohorjeva družba: 139 str.

Cornell J. 1998. Veselimo se z naravo. Naravoslovne dejavnosti za vse starosti. Celje, Mohorjeva založba: 160 str.

Davy A. 1995. Playwork. Play and Care for Children 5-15. London, Macmillan Press Ltd: 188 str.

Dighton R. The History of Adventure Play. [Adventureplay.org.uk](http://www.adventureplay.org.uk).

<http://www.adventureplay.org.uk/history.htm> (20. apr. 2010)

Gržan K. 2010. Za radost bivanja. Koper, Ognjišče: 136 str.

- Hudoklin J. (ur.). 1996. Urejanje odprtega prostora v urbanem okolju: zbornik letnega strokovnega srečanja društva krajinskih arhitektov Slovenije. Ljubljana, Društvo krajinskih arhitektov: 85 str.
- Hughes B. 2006. Play Types: Speculations and Possibilities. London, The London Centre for Playwork Education and Training: 141 str.
- Krivic A. 2005. Načrtovanje okolja za uspešnejše vključevanje ljudi s prizadetim vidom na primeru okolice zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 69 str.
- Matthews M.H. 1992. Making Sense of Place: Children's Understanding of Large-Scale Environments. Hertfordshire, Harvester Wheatsheaf: 271 str.
- Medved J. 2006. Prostorska ureditev terapevtske kmetije. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 86 str.
- Ogrin D., Marušič J., Kučan A., Simoneti M., Kopač M., Doležal M. 1994. Zeleni sistem Ljubljane: zasnova. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo: 97 str.
- Playwork. 2008. Skills Active UK.
<http://www.skillsactive.com/playwork> (27. okt. 2008)
- Puhar A. 2004. Prvotno besedilo življenja: oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana, Studia humanitatis: 458 str.
- Ruppel Shell E. 2008. Kids Don't Need Equipment, They Need Opportunity. Project for Public Space.
http://www.pps.org/topics/play/Play_Research (14. apr. 2009)
- Simoneti M. 1997. Mestne zelene površine: med ljubiteljstvom in stroko. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, Ja Grafika: 205 str.
- Simoneti M. 2000. Otroci in mladostniki v prostoru. Od otroškega igrišča do otrokom prijaznega mesta ali od ukrepov do omrežja. Urbani izziv, 11, 1: 50-60
- Steiner R. 1987. Pogledi waldorfske pedagogike. Prispevki k antropozofskemu učenju o vzgoji. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 31 str.

Sulič K. 2008. Analiza potreb po javnih zelenih površinah kot pomoč pri njihovem urejanju. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 129 str.

Sutton L. 2005. Kinderparadijs (Children's Paradise): Advancing the Adventure Playground Movement.

<http://adventureplaygrounds.hampshire.edu/index.html> (17. nov. 2008)

Tonucci F. 2005. Cilizen child: Play as Welfare Parameter for Urban Life, Topoi, 24, 2: 183-195

Toplak T. 2008. Doživljajsko igrišče za življenje.

<http://www.cpm-drustvo.si/media/7d.dozivljajsko.igrisce.01.jpg> (9. feb. 2009)

Trontelj M. 1996. Izhodišča načrtovanja okolja za otroke. Diplomski naloga. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za krajinsko arhitekturo: 74 str.

Wilkes A. 1998. Imenitna knjiga za sončne dni. Ljubljana, Mladinska knjiga: 64 str.

ZAHVALA

Neskončno Vas je...
Naj vam bo iskreno lepo. Hvala, Vsem.
Hvala tudi čudovitemu Življenju, ki je in ga lahko živim Edinstveno.
Mami, to je tudi zate.
Hvala...

Oči...
Hvala za Srce...
To je Vse kar je in kamor se Vedno znova Vse vrača.
Počivaj v Miru in si naberi novih moči.
Se vidiva!

Se vidimo na dožiju... ☺